

UNIVERZITA PALACKÉHO OLOMOUC
Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra Spirituální a pastorální teologie

Křesťanská výchova

Bc. Eva Tkadlecová

Možnosti duchovní a psychosociální podpory
vdovám

Diplomová práce

Vedoucí práce: Th.Lic. Michal Umlauf

2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

.....
Podpis autora práce

Děkuji vedoucímu práce ThLic. Michalu Umlafovi za jeho vstřícnost, rady a poznámky při vzniku této práce. Také děkuji všem vdovám, které byly ochotné, i přes bolestné vzpomínky, poskytnout mi rozhovor.

Obsah

Úvod.....	5
1 Solidarita s vdovou.....	6
1.1 Vdova – chudí a počátky solidarity.....	6
1.2 Judaismus	7
1.3 Křesťanství.....	11
1.4 Islám	13
1.5 Postavení ženy - vdovy - od evropského středověku po novověk.....	15
1.6 Vdova u poapoštolských autorů a v dokumentech Katolické církve.....	20
2. Ztráta partnera – krizová událost, její působnost a pomoc	25
2.1 Vymezení pojmu krize, trauma	25
2.2 Časový průběh vyrovnávání se s traumatizující událostí	26
2.3 Smutek, zármutek a truchlení jako reakce na ztrátu.....	27
2.4 Psychosociální pomoc	35
2.6 Duchovní pomoc.....	40
3 Empirická část.....	46
3.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky.....	46
3.2 Sběr dat.....	46
3.3 Výzkumný vzorek	47
3.4 Metodologie	47
3.5 Analýza dat.....	48
Závěr	85
Seznam literatury	86
Seznam zkratk	89
Abstrakt.....	90

Úvod

Podnětem pro tuto práci pro mě byly okolnosti tří úmrtí mladých manželů vždy rok po sobě v naší obci. Všechny ženy jsem znala, ale s jednou jsem to mohla prožívat více. Její bolest i trápení a náhlé změny, které musela ve svém životě překonat. Také jsem věděla, jak se tato smrt odrazila v prožívání jejích dětí. V té době jsem se již zajímala o činnost dobrovolníka v oblasti psychosociální pomoci, která mě vedla k těmto krizovým událostem ještě blíž.

Smrt partnera zasáhne ženu do nejhlubšího místa a musí se potýkat s velkým množstvím nových situací, které musí řešit a zároveň nesmí zapomínat na své děti, které přišly o otce a jsou nyní závislé pouze na ní a širší rodině.

Cílem mé práce bylo poukázat na možnosti podpory vdovám, které vedou vdovy k vyrovnání se se ztrátou partnera.

Práce je zaměřena na mladé vdovy, které se musí postarat nejen o sebe, ale také o své děti a pomáhat jim v jejich životě.

Práci jsem strukturovala do tří celků na sebe navazujících.

První kapitola se věnuje otázce solidarity s vdovou vyplývající z jejího postavení ve společnosti.

Druhá kapitola je zaměřena na ztrátu partnera, která je krizovou událostí v životě ženy. Je zde poukázáno na krizi a možnosti pomoci prostřednictvím psychosociální pomoci s důrazem i na duchovní pomoc.

Poslední část je empirická. Zkoumá aspekty zvládání vdovství prostřednictvím kvalitativního výzkumu.

1 Solidarita s vdovou

„Vdova (lat. *vidua*, ital. *vedova*, fr. *veuve*, angl. *Widdow*, něm. *Wittve*) je žena po zemřelém manželů pozůstalá.“¹ Tato část se věnuje pohledu na vdovu, jejímu sociálnímu postavení ve společnosti a podpoře z ní plynoucí, která vedla k postupnému vzniku a rozvoji sociální práce ve společnosti. Poukazuje na její postavení ve třech monoteistických náboženstvích – judaismu, křesťanství a islámu. Společenské postavení ženy prošlo v postupu dějin křesťanské Evropy velkými změnami. Žena neměla vždy takové postavení, jak je tomu dnes. Vůči muži měla podřízené postavení. Proto i potřeba pomoci vdovám byla častější, neboť se ocitly náhle bez opory a přirozeného ochránce. Vdovy byly sociálně diskvalifikované a velmi často se řadily mezi chudé.²

1.1 Vdova – chudí a počátky solidarity

Život v bídě představuje palčivý společenský problém. Chudoba ve smyslu tíživého nedostatku a strádání byla často považována za sociální neduh, který je možno napravit spravedlností a dobrodiním. Slovo *charita* pochází z lat. *Caritas* a znamená lásku a péči. Starost o blaho druhých. Ve starověkém východě byla shoda, že panovník se měl postarat o vdovy a sirotky. Podobné výzvy lze najít v egyptských, mezopotamských literárních památkách. To se odrazilo i ve Starém zákoně. Kategorie „chudých“ se nejvíce objevila s počátky judaismu a křesťanství. Ještě antický svět ve svém pojetí místo pro chudé neměl, ale vždy chudší spoluobčany obdarovali. Jejich dar byl zamýšlen na zlepšení města, nebyla to nezištná láska. Chléb a hry byly potvrzením vysokého postavení dárců.³ V křesťanství se projevovalo sociální cítění s chudými. „Zapomínat na chudé znamenalo vytvořit pokleslou společnost. Pravá příčina chudoby spočívala v tom, že chudí byli nesmírně opomíjenými osobami.“⁴ Můžeme tak říci, že biblické spisy jsou živnou půdou, inspirací, v níž koření pozdější profese sociální práce. V definici sociální práce Mezinárodní federace sociální práce (IFSW)⁵ z r. 2000 čteme:

¹ RIEGER, F.L. *Slovník naučný*. Díl devátý, spoluautor devátého dílu J.Malý. Praha: Nakladatel Kněhkupectví: I.L.Kober, 1872. s. 936

² Srov. MARCHAL, H. *Vdovství-vdova*. In: Studijní texty ze spirituální teologie I. Axiomy duchovního života, 2003, s. 40

³ Srov. BERÁNEK, O.; ŤUPEK, P. *Dvojitá tvář islámské charity*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008. s. 18

⁴ BERÁNEK, O.; ŤUPEK, P. *Dvojitá tvář islámské charity*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008. s. 19

⁵ Mezinárodní federace sociálních pracovníků (The International Federation of Social Workers, IFSW) je celosvětová organizace usilující o společenskou spravedlnost, lidská práva a společenský rozvoj

„V solidaritě se znevýhodněnými se sociální práce snaží zmírňovat chudobu a osvobodovat zranitelné a ponížené lidi za účelem posílení jejich společenského zapojení.“ Služba chudým je tedy důvodem pro tuto práci.

Ve všech třech monoteistických náboženstvích se charita vůči těmto osobám stala pevnou součástí etické výchovy, která sloužila jako podpora pamatování na Boha. Dávání almužny je přirovnáváno k přinášení obětí formou daru. Dávání bohům, náboženským institucím, přímé dávání chudým.⁶

1.2 Judaismus

Víra v jednoho Boha je nejzákladnější ideou judaismu. Je Bohem osobním, který je ve vztahu ke svému stvoření, tj. i k člověku. Projevuje se jako spravedlivý soudce, který odměňuje nebo trestá, a milosrdný Bůh, který odpouští člověku jeho hříchy. Přirozeností Boha samotného je, jak říká Žl 68,6: „*Otec sirotků, obhájce vdov je Bůh v obydlí svém svatém.*“ Je tedy otcem těch, co ho nemají, a obhájcem vdov. V Žl 103,6 se dočítáme: „*Hospodin zjednává spravedlnost a právo všem utlačovaným.*“ On miluje ty, se kterými se zachází nespravedlivě, chce jim pomoci, a zároveň je rozzloben na ty, kteří je nechávají svému osudu. Jak říká žalmista: „*Vím, že Hospodin obhájí poníženého, že ubožákům zjedná právo.*“ (Žl 140,13). Nejdůležitějšími skupinami dobročinnosti byli chudí, sirotci a vdovy. Dobročinnost neboli skutky milosrdenství na etické rovině vychází z odpovědnosti člověka za bližního. Ideálem je rovnovážný stav společnosti. Je chápána jako závazek ze strany majetného - kdy se pohlíží na majetek v tom smyslu, že vše patří Bohu a my jsme jen nájemci - a jako právo ze strany chudého. Jedná se spíše o životní postoj v otevřenosti druhým a připravenosti aktivně zasáhnout, když je to zapotřebí.⁷

Spravedlnost dle našeho dnešního cítění spočívá v tom, že každému se dává správně to, co mu náleží, nežije se na úkor druhých, nedává se nikomu přednost a nikomu se nekřivdí. Pro Izraelity však spočívala v tom, že člověk zachovával všechny své závazky, které na sebe vzal či které už měl, a stará se o blaho těch, které měl na starosti. Bůh byl pro ně nejvyšším bytím, Bohem jejich praotců, který každého odmění za dobro a potrestá za zlo. Bohem, který si vyvolil Izrael za svůj lid a zavázal se mu smlouvou.

prostřednictvím rozvoje sociální práce, její dobré praxe a mezinárodní spolupráce sociálních pracovníků a jejich profesních organizací.

⁶ Srov. BERÁNEK, O.; ŤUPEK, P. *Dvojitá tvář islámské charity*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008. s. 22

⁷ Srov. SLÁDEK, P. *Malá encyklopedie rabínskému judaismu*. Praha: Libri, 2008. s. 55

Boží spravedlnost viděli v tom, že stál věrně při svém národě. Boží spravedlnost a pomoc (milosrdenství) byla pro ně totéž. Proto se v nouzi dovolával Izraelita Boží spravedlnosti a nikoliv Božího milosrdenství.⁸

V knize Job 29,11-14 čteme, že Job tak jednal s lidmi. Utištěného zachránil, když volal o pomoc, i sirotka, který neměl, kdo by mu pomohl. Srdce vdovy pohnul k plesání. Nikdo však není spravedlivým ze sebe, nýbrž je to spravedlnost daná Hospodinem. Jak můžeme číst dále, je velmi hříšné nechat oči vdovy hasnout v beznaději a odepřít nuzákově přání (Job 31,16-17). Kdyby to člověk dělal, nemůže očekávat od Hospodina milost. Podřízení se Božímu zákonu bylo vyjádřeno též v nařízeních, která zasahovala všechny oblasti života člověka. Nešlo o pouhé plnění svých povinností, ale o vyjádření vztahu k Hospodinu prostřednictvím vztahu k bližnímu. Každý žid měl povinnost starat se o chudé a hosty.⁹

Cedaka (charita) znamená počestného a spravedlivého člověka a je nejdůležitější povinností. Odpovědnost za chudé byla v izraelské společnosti dána více subjektům. Řadíme k nim odpovědnost krále a dobře situovaných Izraelitů. Na mnoha místech SZ najdeme zmínku o závazku krále pomáhat chudým k právu. Např. v Žl 72 je představen obraz krále, jehož spravedlnost spočívá v ochraně chudých. Ve středověku došlo k institucionalizování rozdělování cedaky – dobročinnosti zejména ze strany obce a pohřebního bratrstva, kteří vybírali peníze od jednotlivců i institucí a následně je přerozdělovali mezi potřebné a investovali je do sociálních institucí prostřednictvím dobročinných fondů. **Chevre kadiša** (svaté či pohřební bratrstvo) patřilo k nejvýznamnějším společenstvím v židovské obci. Můžeme je řadit mezi komplexní sociální instituce s mnoha aktivitami dobročinného rázu, např. provozování špitálu, ošetřování nemocných, podpora chudých, vdov a sirotek, pomoc nemocným a pak péče o umírající s zajišťováním pohřbů. Zajišťují přenesení těla z úmrtního domu do místnosti, kde je provedeno rituální očištění a následně je oblečeno do bílého rubáše a položeno na máry k přenesení na hřbitov.¹⁰ Jsou tři cesty na odstranění chudoby: dočasné zmírnění, pomoc uniknout jí a úplně jí předejít. Podle rabínské interpretace

⁸ Srov. Malý Stuttgartský komentář, Nový zákon 1, Evangelium sv. Matouše, Limbech, M. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1996. s. 71-72

⁹ Srov. PRINCE, D. *Kdo se stará o sirotky, vdovy, chudé a opuštěné?*. Doubek: Postilla, 2005. s. 13

¹⁰ Srov. SLÁDEK, P. *Malá encyklopedie rabínského judaismu*. Praha: Libri, 2008. s. 55

rovněž město, které nemá charitativní organizace, není vhodné pro život. V dávání je třeba být diskretní. Přijímání milodarů nesmělo být pro chudé ponižující.¹¹

K dobročinnosti patřilo:

Placení desátku (Dt 26, 12-15) - je to část vypěstované úrody, která byla v době existence Jeruzalémského chrámu oddělována pro kněze, tj. příspěvek na kněžské dávky, a každý třetí a šestý rok sedmiletého cyklu se odděloval tzv. desátek pro chudého, jenž se rozdělil mezi potřebné, zejména chudé, sirotky a vdovy.¹² To jsou ti, o které se Hospodin stará. Když to budeš činit, Hospodin ti bude žehnat. Bůh vrátí zpět stonásob, co člověk dá z lásky nuznému (Př 19,17). U proroka Izaiáše se vyskytují 3 hříchy, které provokují hněv Boží. Patří sem modloslužba, cizoložství a nezájem o chudé. Duchovní nevěra je následována nevěrou těla a k tomu Bůh dal na stejnou úroveň nezájem o chudé.¹³

Rozdávat ze sklizně a dávat část těm, co mají méně. Ve Třetí knize Mojžíšově najdeme nařízení, jak se chovat při sklizni. Ponechat část úrody a spadané klasy chudým a hostům (Lv 19, 9-10). Život jsme dostali darem od Hospodina a péče o chudé a hosty vyjadřuje náš způsob zastupování Hospodina zde na zemi. Je to součást našeho života.¹⁴

Navštěvování nemocných prostřednictvím individuální péče nebo spolků, které se věnovaly navštěvování nemocných.

Pohřeb mrtvého spojený s utěšováním pozůstalých. Sem se řadí modlitby za zemřelé na pohřbu, na hřbitově, při výročí úmrtí, vzpomínky na zemřelé, aby Bůh jejich duši poskytl odpočinek.

1.2.1 Starozákonní společenské postavení ženy – vdovy

Bůh stvořil člověka jako muže a ženu. Pokud se však žena nevdá, zůstává neplodná a bez ochrany. Společenská role ženy v rabínském judaismu je podružná. Žena je na jednu stranu chválena coby udržovatelka rodinného prostředí, zajišťující běh rodiny a starající se o manžela, ale na druhou stranu je viděna jako svůdkyně, která odvádí muže od zbožnosti svými řečmi a sexualitou. Manželství je posvátné spojení mezi mužem a ženou. Ženich vyjadřuje své odhodlání ctít a živit svou ženu. K tomu směřuje sjednání satební smlouvy - ktuby, která má chránit před rychlým rozvodem. V ní byla

¹¹ Srov. BERÁNEK, O. ; ĚTUPEK, P. *Dvojitá tvář islámské charity*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008. s. 22 - 23

¹² Srov. SLÁDEK, P. *Malá encyklopedie rabínského judaismu*. Praha: Libri, 2008. s. 61

¹³ Srov. PRINCE, D. *Kdo se stará o sirotky, vdovy, chudé a opuštěné?*. Doubek: Postilla, 2005. s. 15

¹⁴ Srov. PRINCE, D. *Kdo se stará o sirotky, vdovy, chudé a opuštěné?*. Doubek: Postilla, 2005. s. 13

uvedena také částka ženina věna. Celá částka byla uložena u otce nevěsty nebo byla převedena na cenný předmět, který byl v držení ženy, i když manžel nebyl vyloučen z práva jej užívat. Ve chvíli, kdy došlo buď k rozvodu nebo úmrtí manžela, měla žena právo požadovat tuto částku na třetí osobě nebo vzhledem k potomkům. To však často nezajišťovalo vdově dostatečnou podporu.

Mojžíšův zákon vdovu chrání i takzvaným levirátním sňatkem. Jedná se o sňatek vdovy se švagrem, pokud nezůstal po jeho bratru mužský potomek a švagr žil s manželí společně (Gn 38, Dt 25,26 a Mt 22, 24-27 srov. s obecným zákazem sňatku s bratrovou ženou v Lv 18,16 a 20,21). S vdovou nebo ženou, která byla vyvázána z levirátního sňatku, se nesměl oženit potomek kněze (kohena). Pokud se z levirátního sňatku narodil mužský potomek, zdědil majetek po prvním manželu své matky. Bratr zemřelého se mohl této povinnosti vyhnout prostřednictvím rituálu zvaného chalica, kdy odmítnutá vdova veřejně sejmula švagrovi botu, hodila ji po něm a poplivala ho. V doprovodné formuli mu vyčetla, že nechce založit potomstvo svému bratru (Dn 25,5-10 a Gn 38,8). Následně byla i žena zbavena povinnosti levirátního sňatku a mohla se vdát za někoho jiného, kromě muže z Aronova rodu. Protože byl levirátní sňatek výslovně přikázán Tórou, nemohla být tato povinnost jen tak jednoduše přecházena. Postupně je rituál chalici zbaven společenského ponížení a stává se pouze formalitou, která oba jedince vyvazuje z tohoto biblického příkazu a vdově umožňuje uzavřít nový sňatek.¹⁵

V Encyklopedii Bible se můžeme dočíst u pojmů vdova a sirotek, že se jedná o skupinu izraelského národa, která nejvíc potřebuje pomoc a která je nejvíce ohrožena vykořisťováním, protože nemá žádnou právní ochranu, jak poukazuje např. Ex 22, 20-23 říká: „*Hostu nebudeš škodit ani ho utlačovat, neboť i vy jste byli hosty v egyptské zemi. Žádnou vdovu a sirotka nebudete utiskovat. Jestliže je přece budeš utiskovat a oni budou ke mně úpět, jistě jejich úpění vyslyším. Vzplanu hněvem a pobiji vás mečem, takže z vašich žen budou vdovy a z vašich synů sirotci.*“ Také Dt 14, 28-29, Dt 24, 17-19.¹⁶ K etice předexilní doby v Izraeli patřila zásada spravedlnosti, jak jsme již poukázali dříve, proto požadují texty Božího zákona ve SZ ochranu vdov a sirotek.

¹⁵ Srov. **SLÁDEK, P.** *Malá encyklopedie rabínského judaismu*. Praha: Libri, 2008. s. 108

¹⁶ Každého třetího roku odneseš všechny desátky ze své úrody toho roku a složíš je ve svých branách. I přijde lévíjec, protože nemá s tebou podíl ani dědictví, a bezdomovec, sirotek a vdova, kteří žijí v tvých branách, a budou jíst dosyta, aby ti Hospodin, tvůj Bůh, žehnal při každé práci, kterou bude tvá ruka konat.

Nepřevrátíš právo bezdomovce ani sirotka a vdově nezabavíš roucho. Ale pamatuj, že jsi byl otrokem v Egyptě a že Hospodin, tvůj Bůh, tě vykoupil. Proto ti přikazuji, abys to dodržoval. Když budeš sklízet ze svého pole a zapomeneš na poli snop, nevrátíš se pro něj. Bude patřit bezdomovci, sirotku a vdově, aby ti Hospodin, tvůj Bůh, požehnal při každé práci tvých rukou.

Bůh je ochráncem vdov a sirotků, těch, kteří nemají nikde jinde zastání (srov. Žl 68,6). Běda tomu, kdo zneužívá jejich slabosti. I proroci pranýřovali zanedbávání této ochrany: „*Běda těm, kdo nařizují ničemná nařízení těm, kdo předpisují plahočení, nuzným odnímají možnost obhajoby, utištěné mého lidu zbavují práva, jejich kořistí jsou vdovy a sirotky olupují.*“ (Iz 10, 1-2). Vykořisťování chudých, vdov a sirotků je zločin, který volá po Božím trestu. Tam, kde už lidé nehledají svou spásu v Bohu, ale jen ve vlastní síle, stávají se chudí a zranitelní ve společnosti předmětem manipulace.¹⁷

Vdovství je přesto v Izraeli pokládáno za potupu, jak se dočítáme v proroku Izajáši 54, 4: „*Neboj se, už se nemusíš stydět, nebud' zahanbená, už se nemusíš rdít studem. Zapomeneš na hanbu, kdy jsi byla neprovdána, nevzpomeneš na potupu svého vdovství.*“

Osamělá vdova je příkladem neštěstí a její šat naznačuje dvojí smutek. U proroka Barucha 4, 12-13 můžeme číst: „*Nikdo ať se nade mnou neraduje, vdovou od mnohých opuštěnou. Byla jsem zpusťována pro hříchy svých dětí, protože se uchýlily od Božího zákona, neuznávaly jeho ustanovení, nekráčely po stezkách výchovy k spravedlnosti.*“

Ovšem ke konci SZ se objevuje úcta k rozhodnutí Judity nebo prorokyně Anny zachovávat vdovství, zasvěcené Bohu v modlitbách a pokání (Jdt 8,4-8;16,22 a Lk 2,36n). Vdovství má svou hodnotu.¹⁸

1.3 Křesťanství

Křesťanství má původ v Ježíši z Nazaretu, který byl Bohem i Člověkem. Nese Jeho zvěst o Božím království, o následné smrti na kříži, radosti zmrtvýchvstání a vyslání Jeho následovníků do celého světa s přítomností Ducha svatého. V Ježíši se naplnily naděje na proměnu osudu chudých a trpících. I zde, v NZ, se nachází velmi široký pojmový aparát pro označení „chudý“. Ježíš věnoval svou pozornost nemocným, posedlým, celníkům a hříšníkům, malomocným i ženám, jako radostné zvěsti chudým. Ježíš bořil tehdejší konvence, neboť hovořil či jedl s těmi, kterými bylo pohrdáno. O koho se tedy stará Ježíš? O chudé, pokorné a opuštěné. My se staráme jen sami o sebe. Jsme snad vinni tím, že přehlízíme lidi, kteří nás potřebují? Bůh od nás žádá dobré ovoce (Lk 3, 9). Měli bychom mít na paměti, že můžeme být věčně zatraceni pro něco, co jsme neudělali (Mt 25, 42-45). V listě Jakubově je poukázáno na to, co je

¹⁷ Srov. STUBHANN, M. a kol. *Encyklopedie Bible*, Bratislava: Nakl.Gemini, 1992. s.

¹⁸ Srov. LÉON-DUFOUR, X. a kol. *Slovník biblické teologie*. Řím: Velehrad-Křesťanská akademie, 1991. s. 539-540

pravá a čistá zbožnost před Hospodinem. Rovná se pamatování na vdovy a sirotky v jejich soužení a chránit se před poskvrnou světa.¹⁹

Charita je tedy jednou z nejvyšších povinností každého křesťana, jak můžeme číst v Mt 25, 34-40, kde je poukázáno na nezištnou pomoc svým bližním. Dané podobenství dalo vzniknout tradici sedmera skutků tělesného milosrdenství: navštěvovat nemocné, dát napít žíznivým, dát najíst hladovějícím, osvobodit zajaté, oblékat nahé, ujímat se cizinců a pohřbívat mrtvé. Později se k nim přidalo ještě sedm skutků duchovního milosrdenství: poskytnout radu, napomínat, učit, utěšovat, odpouštět, snažet se a modlit se. Tyto skutky jsou inspirovány např. texty o blahoslavenstvích (Mt 5, 3-13) nebo tzv. Velepísní lásky (1 Kor 12, 31-13, 13). Ježíš dal charitě nový základ. Láska k chudým a utlačovaným byla vyjádřena skrze lásku k němu a tím i Bohu, tj. nápodoba Božího milosrdenství. Bližní se rovná všichni potřební, kterým poskytujeme pomoc tajně, tak aby nevěděla pravice, co dělá levice. (Mt 6, 1-4) Život není o hromadění majetku, ale o pomáhání lidem. (Mt 19, 21)²⁰ Křesťanství přišlo s radikální doktrínou společenské rovnosti. Ctností byla nejen spravedlnost, ale i milosrdenství. Kvalita státu byla posuzována i dle jeho přístupu k chudým. Vzestup produktivity, bohatství národů a technických věd částečně přispělo k úpadku morálních zásad týkajících se spravedlivých cen, lichvářství a mezd. Cílem se tak často stává hlavně naplňování individualistických a soukromých účelů.²¹

1.3.1 Novozákonní společenské postavení ženy – vdovy

V návaznosti na SZ i v NZ si vdovy zaslouží zvláštní péči a ochranu spolu se sirotky a chudými. Ježíš odsuzuje vykořisťování vdov, jak můžeme číst v Mt 12, 40: „Vyjídají domy vdov a dlouho se na oko modlí. Ty postihne tím přísnější soud.“ Na obraz skutečného bezpráví poukazuje v podobenství o soudci a vdově. Ježíš zde přirovnává vyvolené k vdovám, které si u soudce zjednájí právo (Lk 18, 1-8). V samotném Ježíšově rodokmenu jsou vzpomenuty některé významné starozákonní vdovy: Támar, Rút, Batšeba. Ježíšova starost o smutné a chudé se projeví i v jeho navrácení mrtvého syna vdově. Bylo mu jí líto (Lk 7, 11-15). Podobně jako Eliáš ve SZ (1Král 17, 17-24).

¹⁹ Srov. PRINCE, D. *Kdo se stará o sirotky, vdovy, chudé a opuštěné?*. Doubek: Postilla, 2005. s. 26

²⁰ Ježíš mu odpověděl: „Chceš-li být dokonalý, jdi, prodej, co ti patří, rozdej chudým, a budeš mít poklad v nebi, pak přijď a následuj mne.“

²¹ Srov. BERÁNEK, O.; TUPEK, P. *Dvojitá tvář islámské charity*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008. s. 25

Později vznikl úřad (služba) pro vdovy v církvi, kde je pamatováno na potřeby vdov, a jestliže nemají žádného příbuzného, přebírá církevní obec péči o ně, jak to vyžaduje pravá zbožnost (1 Tim 5, 3-4; Jak 1, 27). „*Ve skutečích můžeme najít, že v křesťanských společenstvích byla na prvním místě poskytována pomoc právě vdovám a velmi brzy samy vdovy přejdou z postavení těch, co se pomáhá, do postavení pomáhajících – budou mít poslání a své aktivní místo v církvi, jak blíže vymezí sv. Pavel.*”²² Pavel nový sňatek dovoluje zejména mladým vdovám, aby se zamezilo nepřístojnostem: „*Je-li jim zatěžko žít zdrženlivě, ať vstoupí v manželství než se trápit*“ (1Kor 7, 9 a také 1Tim 5, 13nn), ale cení si výše vdovství, ve kterém vidí výzvu Prozřetelnosti ke zřeknutí se manželského života: „*Svobodným a vdovám pravím, že je pro ně lépe, když zůstanou tak jako já*“ (1Kor 7, 8). Vdovství a panictví jsou duchovní ideály, vedoucí ke spolupráci na Božím díle, neboť k tomu nabízí vhodné podmínky.²³

A jaké by měly být vdovy v prvotní církvi? Všechny vdovy církevní obce mají být bezúhonné (1Tim 5, 7.14). Mají svoji funkci (1Tim 5, 5-10). Ty, které žijí opravdu osamoceně, se oddávají modlitbě. Vdovství je v církvi oficiálním stavem (5, 12) a náleží k němu vdovy, které byly provdány jen jednou a mají víc jak 60 let (5, 9). S největší pravděpodobností je jim svěřena charitativní služba. Ideál vdovského života tedy spočívá v modlitbě, čistotě a charitativní činnosti.²⁴

V mnohých prvotních církevních textech se objevuje, že vdovy jsou osobami církvi vydržovanými. Např. Justin jim nechává rozdělovat dary věřících. Ve 3. stol. zmiňuje stejnou pomoc Tertulián. V církvi však vdovy zaujímaly čestné místo a byla jim prokazována úcta. Pomoc jim poskytnutá se nepodřizuje ostatním. Těší se úctě a lásce, kterou evangelium dává chudým a nešťastným. Na 1. koncilu v Kartágu (r. 418) opět řadí biskup Nikasius mezi první starosti církevních představených péči o vdovy. Snaha o ulehčení po hmotné stránce.²⁵

1.4 Islám

Islám klade důraz na sociální spravedlnost, kde teologickým předobrazem je Bůh. Skrze dobročinnost chce nalézt zalíbení u Boha. Islámský zákon šaríja velmi podrobně

²² Pernoúrová, R. *Žena v době katedrál*. Praha: Vyšehrad, 2002. s. 24

²³ Srov. Léon-DuFour, X. a kol. *Slovník biblické teologie*. Řím: Velehrad-Křesťanská akademie, 1991. s. 539-540

²⁴ Srov. Tamtéž s. 539-540

²⁵ Srov. Marchal, H. *Vdovství-vdova*. In: *Studijní texty ze spirituální teologie I. Axiomy duchovního života*. 2003. s. 42-43

říká věřícím, jak se mají chovat. Je to celkový návod k tomu, jak být správným muslimem a důkladně určuje náboženský, ale i společenský a osobní život věřících. Každý muslim by měl především plnit pět základních povinností: uznávat Alláha jako jediného a všemocného Boha, pětkrát denně se modlit, dodržovat třicetidenní půst v měsíci ramadánu, poskytovat almužnu chudým a minimálně jedenkrát za život vykonat pouť do Mekky. Povinná almužna zakát je určena chudým, potřebným, těm, kdo ji vybírají, a těm, jejichž srdce mají být získána, otrokům, zadluženým a pocestným. Existuje zde také ještě dobrovolná almužna sadaca.²⁶

Ženy jsou méněcenné, omezené na domácnost. Šaríja přisuzuje ženě nerovnoprávní postavení žen (podřízenost v manželství, nižší dědický nárok, nemožnost sňatku s jinověrcem a znevýhodněnost ohledně rozvodu), i když Korán sám o sobě poskytl ženám bezpečnější a důstojnější postavení, než měly ve starověké arabské džáhilji. V rodině jsou podřízeny, ale před Bohem a ve vztahu k němu jsou obě pohlaví rovna.²⁷

Žena musí muže poslouchat. Ženy mají právo na zaopatření, tj. stravu, přístřeší a ošacení. Ctnostná žena je především poslušná. Žena na veřejnosti by měla chodit zahalena závojem (arabsky hidžáb). Závoj se stal symbolem jejího zotročení. Jen za určitých podmínek může žena opustit dům. Nesmí dosáhnout jakéhokoliv veřejného úřadu spjatého se zodpovědností. V některých zemích ještě stále nesmí řídit ani automobil.²⁸

Pokud se podíváme na situaci vdov, tak se dá říci, že v předislámské Arábii byl úděl vdov velice špatný. Vdova patřila k dědictví zesnulého muže, o které se podělili jeho mužští dědici. Když přijde o manžela, náleží jí pouze čtvrtina dědictví, pokud je víc manželek, tak čtvrtina nebo osmina. Podíl ženy u dědického práva činí vždy polovinu podílu muže z téže dědické skupiny. Obvykle však byla provdána za nejstaršího syna zesnulého manžela od jiné manželky. Tuto praxi však prorok Muhammad tvrdě odsoudil a korán i s pozdější islámskou tradicí se vícekrát zmiňují o nutnosti chránit vdovy či podněcuje muže k tomu, aby zanechali svým manželkám dědictví. Obecně se dá říci, že vdovy jsou v muslimské společnosti vážené a dokonce existují různé programy na jejich materiální zabezpečení. Vdovy se mohou znovu provdat, avšak musí dodržet alespoň předepsané období smutku, které se v jednotlivých

²⁶ Srov. Beránek, O., Ťupek, P. *Dvojí tvář islámské charity*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008. s. 26

²⁷ Srov. Kropáček, L. *Islámský fundamentalismus*. Praha: Vyšehrad, 1996. s. 83-85

²⁸ Srov. Tamtéž s. 83-85

tradicích liší (většinou 3 měsíce). A jak k tomu dal příklad samotný Muhammad, jehož dvě manželky nesly vdovský úděl, tak oženit se s vdovou je dokonce považováno za bohubilý čin.²⁹

1.5 Postavení ženy - vdovy - od evropského středověku po novověk

Ještě v době středověku spočívala většina charitativních aktivit na církvi, a to zejména v péči řádů a kongregací. Ve středověku byl člověk vázán pouty - jako byla vazba člověka na Boha, vrchnost, na rodinu a na příslušnost ke společenskému stavu, ve kterém se narodil. „Člověk bez příslušnosti k rodině a ke svému pánovi tehdy nebyl považován za plnohodnotného člověka.“³⁰ Kdo nepatřil pod nikoho, byl vyděděncem mimo společnost. V renesanci se již opět objevuje institucionalizovaná solidarita v podobě podpory příslušníka některého z cechu.³¹

V renesanci má žena role určené jejím pohlavím, tj. matka, dcera, vdova, panna, prostitutka, světice či čarodějnice, a její životní podmínky se horší. Manželství bylo patriarchální, s podřízeným postavením ženy vůči muži. Žena dávala věno, manželství bylo často pouhou domluvou rodin a majetku. Žena nedělala nic kromě zvykového práva na majetek, který jí byl povinován zajistit otec nebo pěstoun. Na ženu se pohlíželo v rámci etap života, a to jako na pannu, matku a vdovu. Manželka byla plodným zajišťovatelem rodinného jmění a cti v dětech, které přiváděla stále na svět. Vdova byla starou ženou, dělnicí, závislou bytostí, bohatým úlovkem tovaryše nebo v nejhorším případě nepřítelem společnosti – čarodějnicí. Dcera panna byla buď břemenem nebo esem v rukávu při obchodování. Ty, co se vzepřely zaběhlým vzorům, často čelily osamocení.³²

1.5.1 Úděl královských vdov

Úmrtí životního partnera je vždy životním zlomem pro ženu. Ve středověku musely ženy dodržovat zvyklosti spojené se smutečními obřady, které vyžadovalo manželovo společenské postavení. Poté se vdovám královnám, či kněžnám nabízely 3 možnosti dalšího životního směřování:

Dožití vdov v klášteře

²⁹ Srov. MAŘINKA Magazín pro celou rodinu. *Žena a náboženství VII.-úděl vdov*. [cit. 18.2.2011]. Dostupné na: <http://www.marinka.cz/nejen-pro-zeny/zena-a-nabozenstvi-vii-udel-vdov>

³⁰ MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. s. 92

³¹ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. s. 92-93

³² Srov. GARIN, E. *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 223-224

Řády jako benediktinky, cisterciačky, dominikánky, klarisky, premonstrátky či augustiniánky již od 10. století umožňovaly vstup vdovám. Tento zvyk dosáhl svého vrcholu ve 13. stol. až do 14. století. Často byly vznešené vdovy zakladatelkami nebo významnými fundátorkami klášterů. Urozené zakladatelky chtěly v klášteře nejen dožít, ale i mít zde místo posledního odpočinku.³³

Setrvání ve světské společnosti jako svobodná a zachovávat tzv. „věrné vdovství“ v sexuální čistotě, které bylo více uznáváno než nové manželství

Vzor pro „věrné vdovství“ vycházel z prvotní církve, neboť pohlavní čistota byla jedním ze základních pravidel křesťanské životní cesty. Vdovy tak tvořily v církvi stav s právem na pomoc a respekt.³⁴ Tento model byl vysoce ceněn i v kruzích reformních. Ve světské společnosti vdovy projevovaly svou zbožnost modlitbami, návštěvou bohoslužeb a přímou vazbou na kazatele. Shromažďovaly kolem sebe zbožné ženy všech stavů. Náboženská horlivost vdov byla spojována také s aktivní činností, směřovanou dle jejich sociálního postavení a hmotného zajištění, čemuž odpovídala štedrost vdov vůči církvi a jejím představitelům.³⁵

Důležitou rolí v jejich životě však byla také výchova dětí. Urozené vdovy pomáhaly svým dětem, rodům. Zastupovaly zesnulé muže, byly poručnicemi a správkyněmi majetku. To vedlo k jejich možnosti vměšovat se do majetkových záležitostí svých rodů. V době 16. stol. se dalo říci, že vdovstvím žena nabývala největší svobody v jednání, kterou tehdejší české právo nabízelo. Vdova mohla nakládat s věnem, uzavírala smlouvy, zakládala spolky. Mohla před soudem vznášet žalobu.³⁶

Samotnou kapitolu tvoří účast královen – vdov na vládě v zemi po smrti manžela. Do rozhodování urozených žen o „věrném vdovství“ zasahovala často sňatková rodová politika a byly i proti své vůli provdávány.³⁷

Nové manželství

Obecně středověká společnost sňatku vdov nebránila.

1.5.2 Studie z Francie a Nödlingenu o situaci vdov v 17. století

³³ Srov. KOPIČKOVÁ, B. *Ideální modely života ovdovělých královen, kněžen a šlechticů v českém středověku ve světle reality*. In: Univerzita Pardubice. **Evropská žena od středověku do 20. století v zaujetí historiografie**. Pardubice, (Sborník příspěvků ze IV. Pardubického bienále, 27.-28. dubna 2006). 2006. s. 226

³⁴ Srov. Tamtéž s. 228

³⁵ Srov. Tamtéž s. 232

³⁶ Srov. Tamtéž s. 234

³⁷ Srov. Tamtéž s. 235

Obě studie se zabývají nejen pouze situací vdov, ale také stavem vdovců. Je zde vidět rozdílné postavení a možnosti mužů a žen, tj. vdovců a vdov.

Dle francouzské studie vdovci i vdovy se snažili uzavřít nové manželství s partnerem o generaci mladším. Vdovci uzavírali druhý sňatek co nejdříve, často i v 1. roce po ovdovění. Bylo to pro muže snazší. U vdovy záleželo na počtu jejích žijících dětí a úrovni jejího majetku. Lepší to měly buď bezdětné nebo s více jak 5 dětmi. Aby vdova začala nový život, musí být mladá a vdát se rychle. To se však nepodařilo velké většině vdov.³⁸

Jak dále autorka píše, vyplývá ze sčítání, že „*Vdovy byly se stoupajícím věkem stále větší demografickou a sociální zátěží.*“³⁹ Mezi ženami, které byly hlavou domácnosti, zaujímaly vdovy značnou nadpoloviční většinu, zejména po jejich 35. roce. Ve městech se vyskytovaly častěji než na venkově, tam si je k sobě brali příbuzní. S přibývajícím věkem tento podíl klesal. Staré ženy bývaly většinou na někom závislé nebo byly v pozici matek a tchýní v domácnostech svých dětí. Osamělost u vdov závisela na věku.⁴⁰

V čele nejmenších domácností byli chudí lidé a ženy s nízkými příjmy. To, kolik dětí živily, vždy souviselo s životní úrovní domácnosti. Žena měla méně příjmů než muž, a tak se stávalo, že chudí a vdovy neměli prostředky na to, aby si mohli nechat děti doma. Velikost domácností vdov byla větší na venkově než ve městě, kdy rodiny bez otce zůstávaly menší.⁴¹

Ze studie vyplynulo tedy, že menší domácnost vdov je způsobena jejich chudobou, kdy ovdovění znamená ihned a nevyhnutelně jejich zchudnutí i ve středních třídách. Vdovství skrze všechny sociální třídy přináší problémy soudržnosti rodiny a dědické posloupnosti, což z části vyřešil nový sňatek. Záleželo i na věku dětí v době ovdovění. Vdovy z města i vesnice musely čelit těžké situaci a byly nuceny uchýlovat se k různým taktikám přežití.⁴²

Taktéž v článku „Vdovy“ od Heide Tunder, která v něm poukazuje na situaci vdov a vdovců v Nödlingenu v 17. stol., kde tehdejší populaci tvořila 1/6 vdov, sehrával velkou roli věk při ovdovění. Vdovství hrálo úlohu již u žen ve věku 20 - 40 let. U žen

³⁸ Srov. FAUVE – CHAMOIX, A. *K historii vdov. Zmapování vdovství ve městech i venkově, specifické rysy ve Francii od 17.stol., nerovnost v uzavírání dalších sňatků.* In: Historická demografie 23, 1999. s. 18-19

³⁹ FAUVE – CHAMOIX, A. *K historii vdov. Zmapování vdovství ve městech i venkově, specifické rysy ve Francii od 17.stol., nerovnost v uzavírání dalších sňatků.* In: Historická demografie 23, 1999. s. 20

⁴⁰ Srov. Tamtéž s. 21

⁴¹ Srov. Tamtéž s. 23

⁴² Srov. Tamtéž s. 25

ve věku 40 - 70 let došlo ke ztrojnásobení počtu vdov, z žen starších 70 let byly již všechny vdovy. „Starší a staré vdovy se proto jevily jako přebytné a „sociálně nápadné“, přičemž mnohé z nich byly chudé a díky tomu závislé na komunální podpoře chudých.“⁴³ Bylo na ně pamatováno ve zbožných nadacích. Propojení chudoby a stáří bylo pro vdovy znamením zhoršení jejich sociálního postavení a zároveň je to vystavovalo sociálnímu tlaku. Např. z čarodějnictví byly podezřívány nejčastěji ony. Za jejich špatné postavení ve společnosti mohla zejména mužská strategie při sňatku. Často byly starší než mladí tovaryšové.⁴⁴

I mezi muži ve věku 20 - 69 let se nacházelo několik vdovců, většina však byla znovu ženatých. Pouze ve věku přes 80 let byli většinou všichni vdovci. Vdovci se záhy znovu ženili a častěji si brali mladé služebné kvůli síle, věnu, věku a práci. Vdova měla už své malé děti, proto by nepřinesla žádnou novou pracovní sílu do domácnosti. Vdovci potřebovali pro svou domácnost novou paní, pouze starší vdovci z chudších vrstev zůstávali sami.⁴⁵

Jestliže se mladé vdovy znovu nevdaly, měly již zaopatřeny děti, nebo si muži vybírali spíše panny nebo se k dalšímu sňatku už nechtěly uchýlit. Lze těžko určit, k jakým sociálním vrstvám patřily. Říká, že stará farmářka či řemeslnice s dětmi patřily do městské horní vrstvy.⁴⁶

Autorka poukazuje také na postavení vdov v jednotlivých oborech. Patří sem: **Cechy** - Vdovám po mistrech dovozovaly provozovat dílnu jen na omezenou dobu a zároveň je spíše vybízely k novému sňatku s tovaryšem. Vdovám ve středním věku se asi nedařilo najít vhodného kandidáta na místo manžela, který by byl schopen vést dílnu a zároveň vychovávat nevlastní děti.⁴⁷

Kupci – Vdovy po kupcích a obchodnících častěji vedly obchody samy, byly k tomu vedené již dříve a měly odpovídající kvalifikaci a znalosti. Status vdov po obchodnících byl samostatný oproti jiným vdovám. Pocházely z kupeckých rodin, měly vzdělání a patřičné zajištění. Často však musely i přes toto zajištění bojovat o živobytí, které by bylo přiměřené jejich společenskému postavení.⁴⁸

Protestantští faráři – Vdovy po protestantských farářích nepožívaly mnoho velké vážnosti. Patroni kostelů a obce nebyli připraveni na vyživování vdov a sirotků.

⁴³ TUNDER, H. *Vdovy*. In: Souvislosti. Revue pro křesťanství a kulturu 2, 1997. s. 35

⁴⁴ Srov. TUNDER, H. *Vdovy*. In: Souvislosti. Revue pro křesťanství a kulturu 2, 1997. s. 36

⁴⁵ Srov. Tamtéž s. 29

⁴⁶ Srov. Tamtéž s. 30

⁴⁷ Srov. Tamtéž s. 31

⁴⁸ Srov. Tamtéž s. 32

Nemohly se živit samy, neboť neměly kvalifikaci v žádném řemesle nebo obchodování. Musely se tak protloukat životem společně se služkami. V 16. stol. se začaly objevovat tzv. vdovské pokladny, ze kterých byly zaopatřovány vdovy po farářích, ale i přesto si žily bídne.⁴⁹

Sedláci – Vdovy selky byly spíše žádané mezi muži, neboť tím mohl jejich majetek vzrůst. Docházelo též k prodeji dvoru jejich vlastním dětem – dědicům, kdy vdova získala svůj podíl a ostatní děti dědický podíl.⁵⁰

1.5.3 Vdova v novověku

Reformační hnutí a osvícenství působilo v následujících stoletích na panovníky a postupně vedly v některých evropských zemích k redukci klášterů i jiných církevních institucí, které se staraly o chudé, a to vytvářelo tlak na stát, aby se těmito potřebnými zabýval. V rakouské monarchii Josef II. zavádí tzv. farní chudinské instituty podléhající správě krajských úřadů. V r. 1868 vydaný chudinský zákon upravil povinnost obce pečovat o ty, kteří se ocitli v nouzi. Zahrnoval např. poskytnutí výživy chudým i jejich rodinným příslušníkům, ošetření, ošacení, péči a výchovu jejich potomkům. Jinou péčí bylo umístění do ústavů (chorobinec či chudobinec).⁵¹

Dr. František Ladislav Rieger uvádí ve svém Slovníku naučném z r. 1872 k vdovám toto: Práva vdovy na dědictví po muži jsou upravena zákony dané země, obvykle jí přísluší stejný povinný podíl jako dětem, jinak rozhoduje svatební smlouva. Věno zůstává vdově. Někdy obdrží po dobu trvání vdovství užívání jistého statku. Vdově po panovníku zůstává titul a dle vážnosti se řadí hned za manželku nového panovníka. Vdovy po státních úřednících mají obvykle právo na výslužné, které náleželo jejich mužům. Jinak je při péči o vdovy po členech určitých spolků pamatováno zvláštními vdovskými pokladnicemi, do nichž každý člen spolku ročně přispíval. Zde je ještě péče o vdovy a sirotky pokládána mezi první povinnosti vlády jako ochránce těch, kdo svého ochránce ztratili.⁵²

Nově vzniklý Československý stát v r. 1918 přejal sociální legislativu z Rakouska – Uherska. Cílem sociální politiky bylo zlepšit sociální poměry širokých vrstev. Mezi první nejviditelnější skupinu patřili zejména váleční veteráni, invalidé a pozůstalí

⁴⁹ Srov. TUNDER, H. *Vdovy*. In: Souvislosti. Revue pro křesťanství a kulturu 2, 1997. s. 32-33

⁵⁰ Srov. Tamtéž. s. 33

⁵¹ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. s. 95 a 115

⁵² Srov. RIEGER, F. L. *Slovník naučný*. Díl devátý, spoluautor devátého dílu J.Malý. Praha: Nakladatel Kněhkupectví: I.L.Kober, 1872. s. 937

členové, tj. vdovy vojáků a jejich nezaopatřené děti, neboť byli často nuceni žebrot, aby vůbec přežili. Poté to byli dělníci, nezaměstnaní a nemajetní nájemníci. Postupně se tak rozvíjí státní systém sociálního zabezpečení a sociálního pojištění pro případ nemoci, úrazu, invalidity a stáří, kterému se budeme dále věnovat v druhé kapitole.⁵³

1.6 Vdova u poapoštolských autorů a v dokumentech Katolické církve

Problematika ovdovělých je v pastoraci Církve považována spíše za okrajovou záležitost. Začleňuje se do speciální pastorační péče o osamělé, rozvedené a ovdovělé. Samostatný dokument, který by se přímo věnoval problematice vdovství, Magisterium nevydalo. Vdovství se ovšem netýká pouze žen či mužů ve starším věku, tedy ve spojení s poslední etapou lidského života. V souvislosti s válkou nebo v dnešní moderní době s rozmachem automobilismu a častého výskytu nehod či s množstvím stresových faktorů zůstávají v rodinách náhle ovdovělý manžel(ka) s dětmi v nelehké sociální i psychické situaci. Jak jsme se zmínili již v předchozích kapitolách, ve Starém zákoně nacházíme důraz kladený na starost o vdovy a sirotky, a to například ve formě levirátního manželství, které je tehdy známé i mezi pohanskými národy.⁵⁴

1.6.1 Dokumenty před II. Vatikánským koncilem a u poapoštolských autorů

V Listě Filipánům svatého Polykarpa uvádí autor, že prvotní církevní společenství měla rozvinutou pastorační péči o vdovy. Kněz neměl zapomínat na vdovy a sirotky nebo chudé. Vdovy měly žít počestně podle víry, modlit se, dělit se s druhými. Pokud se církevní koncily zabývaly otázkou vdov, bylo to pouze ve spojení s otázkami zasvěceného života vdov nebo pomoci vdovám a sirotkům.⁵⁵

Další zmínky o vdovách můžeme zaznamenat v dokumentech, které se týkají doby před II. Vatikánským koncilem. V encyklice *A beatissimi apostolorum papeže Benedikta XV.* můžeme zaznamenat, že apeluje za mír, neboť s každou válkou se zvýší počet vdov a sirotků. Dále papež Pius XI. v encyklice *Rerum Omnium Perturbationem* o sv. Františkovi De Sales okrajově vzpomíná vdovy v souvislosti s jeho dílem *Filotea* a Listy sv. Františka Saleského, ve kterých světec popisuje principy duchovního života aplikované v instituci Sester Navštívení. Tato komunita přijímala s laskavostí nejen

⁵³ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. s. 120

⁵⁴ Srov. CALPAŠOVÁ, M. *Problematika Vdovstva v dokumentech Katolické církvi*. In: *Teologické texty* 4, 2005. s. 155

⁵⁵ Srov. Tamtéž s. 155

mladé ženy, ale i vdovy. O vdovách se zmiňuje také v encyklice *Quasi Primas* v souvislosti s liturgickým slavením svátků mučedníků, panen a vdov. Papež Pius XII., který vedl církev v době druhé světové války, připodobňuje vdovy společně s dalšími trpícími v encyklice *Mystici Corporis Christi* k trpícímu Mystickému tělu Kristovu, čímž je povzbuzuje k naději, kterou mohou najít v Bohu. V tom tkví ekzeziologický rozměr vdovství. Pomoc vdovám, sirotkům a ostatním chudým přináležejí církvi v duchu sociálního učení církve.⁵⁶

V článku 11 sociální encykliky *Pacem in terris* se mluví o právech člověka jako jsou právo na život, tělesnou nedotknutelnost a dostatečné zabezpečení, nutné k důstojnému životu člověka, kam řadí obživu, ošacení, bydlení, odpočinek, lékařskou péči a sociální služby. Toto právo na pomoc se dotýká případů nemoci, invalidity, ovdovění, stáří, nezaměstnanosti a pro případy ztráty potřebných věcí k životu bez vlastního zavinění.⁵⁷

1.6.2 Dokumenty po II. Vatikánském koncilu

Ovdovělí však nejsou jen pasivními příjemci pomoci, také mohou být a jsou povzbuzováni k tomu, aby se stali příklady svatosti, jak je povzbuzuje konstituce *Lumen Gentium* Druhého vatikánského koncilu. „Podobný příklad dávají jiným způsobem osoby ovdovělé a neprovdané, protože i ony mohou nemálo přispívat ke svatosti a působnosti církve.“⁵⁸ V pastorální konstituci *Gaudium et spes* se ukládá mít v úctě životní stav vdovství. „Vdovství, statečně přijaté jako pokračování povolání k manželskému životu, ať je všemi ctěno.“⁵⁹

Článek 24 Apoštolské adhortace Jana Pavla II. *Familiaris consortio* upozorňuje na přežívání různých forem pokořující diskriminace v naší společnosti, které těžce postihují a urážejí různé skupiny žen, mezi něž patří též vdovy. V souvislosti s apoštolátem rodin, protože vdovství je úzce spojeno s manželstvím a rodinou, poukazuje se v článku 71 jejich apoštolské působení formou skutků milosrdenství a bliženecké lásky na jiné rodiny, které jsou odkázány na pomoc a podporu, chudé, nemocné, staré, zdravotně postižené, vdovy a sirotky a na další podobné případy.⁶⁰

⁵⁶ Srov. CALPAŠOVÁ, M. *Problematika Vdovstva v dokumentech Katolické církvi*. In: Teologické texty 4, 2005. s. 155

⁵⁷ Srov. *Pacem in terris*, Encyklika Jana XXIII. o míru mezi všemi národy v pravdě, spravedlnosti, lásce a svobodě z 11. dubna 1963. Praha: Zvon české katolické nakladatelství, 1996. čl. 11

⁵⁸ LG 41

⁵⁹ GS 48

⁶⁰ Srov. **Familiaris Consortio, Apoštolská adhortace Jana Pavla II. O úkolech křesťanské rodiny současném světě z 22. listopadu 1981**. Praha: Zvon české katolické nakladatelství, 1992. čl. 24 a 71

Dále můžeme číst v encyklice papeže Jana Pavla II. *Evangelium vitae*, čl. 41, v souvislosti s ochranou života jako takového, i ochranu vdov v jejich okamžicích slabosti nebo ohrožení. Ježíš nám jasně předkládá pozitivní požadavky na nenarušitelnost života v ochraně cizinců, vdov a sirotků, nemocných nebo chudých různého druhu. Ježíšovým příchodem tyto požadavky mají hlubší význam. Tedy největším rozměrem Božího přikázání, které chrání život jako takový, je prokazování lásky a úcty každému člověku, nevynímajíc ani vdovy. Papež zde poukazuje na původ utrpení žen (i vdov), který spočívá v dědictví po prvním hříchu, k čemuž ještě přispívá i vrozená citlivost ženské povahy.⁶¹

Shrnutí učení církve o životním stavu vdov:⁶²

Z historického a biblického kontextu plyne, že prvotní prapříčinou vdovství je hřích. Důkaz nám o tom podává Písmo. Přímo příčinou vdovství je smrt manžela.

Církev nezapomíná na ovdovělé ani při liturgii, kdy během roku slaví svátky svatých vdov či vdovců.

V kontextu se sociálním učením církve je nejdůležitější skutečností úcta a ochrana ovdovělých, sociální pomoc a podpora, neboť patří mezi skupiny chudobných, slabých a ubohých, kterým je třeba prokazovat lásku a pomoc, prostřednictvím diakonie a apoštolátu této skupiny osob, zamezení diskriminace těchto osob (zejména žen) a přijetím vdovství jako životního stavu.

V kontextu pastorační a spirituální péče je možné hovořit o různých formách prožívání vdovského stavu např.: zasvěceným způsobem, o kterém budeme blíže hovořit v následující kapitole, u mužů trvalým jáhenstvím, dobrovolným přijetím vdovství v zachování vdovské čistoty, novým manželstvím nebo povoláním ovdovělých k prohloubení duchovního života a následným zapojením ovdovělých do apoštolátu svým vlastním příkladem přijetí a prožívání tohoto životního stavu.

V eschatologickém kontextu je možné chápat vdovství jako připomínku naděje, pouhého dočasného odloučení.

Povzbuzení prostřednictvím příkladu vdov z Písma.

⁶¹ Srov. CALPAŠOVÁ, M. *Problematika Vdovstva v dokumentech Katolické církvi*. In: Teologické texty 4, 2005. s. 156

⁶² Srov. CALPAŠOVÁ, M. *Problematika Vdovstva v dokumentech Katolické církvi*. In: Teologické texty 4, 2005. s. 157-158

1.6.3 Zasněvený způsob života vdov

V posynodální apoštolské adhortaci *Vita consecrata* je v článku 7 stav vdovství vzpomínán v souvislosti se znovuobjeveným zasněveným způsobem života vdov a vdovců. S žehnáním nebo zasněčováním vdovců se mnoho nepočítalo. Důvodem bylo, že vdovci vykonávali nejrůznější liturgické a charitativní služby, a to jako jáhni nebo následně i jako kněží, proto zvláštní požehnání nepřijímali oni, ale vdovy. Tato praxe byla známá již od časů apoštolů (1 Tim 5,5.9-10 nebo 1 Kor 7,8). Slibem čistoty, který je znamením Božího království, posvěcují svůj stav, aby se oddali modlitbě a službě církve.⁶³

Podle Katechismu katolické církve se už v římském starověku rozlišovaly různé životní stavy jako panenství, manželství, mezi kterými mělo vdovství své samostatné místo. V církvi se již od prvotních dob na základě tradice a biblických základů označovaly některé ustanovené sbory (stavy) latinským výrazem „ordines“. Označení „ordo“ se užívá i u stavů katechumenů, panen, manželů, vdov aj. Zařazení se do některého z tohoto církevního stavu se provádělo obřadem „ordinatio“, náboženským a liturgickým úkonem, který tvořilo svátost, požehnání nebo zasněčení.⁶⁴

Liturgické požehnání zasněčuje osoby nebo předměty Bohu a vyhrazuje je pro jeho službu. Žadatel se musí sám zasnětit Bohu, tím je splněna pravost liturgického zasněčení osoby. Tomuto liturgickému požehnání musí předcházet Boží výzva a osobní odpověď toho, kdo se mu chce zasnětit. Jinak se jedná spíše o prosté požehnání církve formou přímluvné modlitby, kterou vyprošuje pro žadatele Boží ochranu. Tedy zasněčení je především úkonem lásky, jímž člověk přijímá Boží lásku a odpovídá na ni svým sebedarováním se Bohu. Vdova přijímá evangelijní rady čistoty, chudoby a poslušnosti, které ji vedou k plnosti lásky. Bůh je láska a Duch je jejím plamenem, který miluje láskou, jež si projevují Otec se Synem a z ní vychází. Zároveň ji připodobňují Kristu, jenž jako Otcovo Slovo vše přijal od Otce, podřídil se jeho vůli a vše mu odevzdal. Spojuje se s ním jako s obětí, knězem a oltářem. Evangelijní rady nejsou pouhými prostředky napodobování Krista, ale i cestou a požadavkem jeho synovské lásky k Otci. Mají-li být tyto rady zachovávány a hlášány v plném a hlubokém spojení s Pánem, je nutné chápat je a uplatňovat jako celek. U vdov je však třeba

⁶³ Srov. JAN PAVEL II. *Posynodální apoštolská adhortace Vita consecrata O zasněčeném životě a jeho poslání v církvi a ve světě*. [cit. 8.3.2012]. Dostupné na:

<http://teologietela.paulinky.cz/dokumenty/dokument/Vita-consecrata.html>

⁶⁴ Srov. **Katechismus katolické církve**. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství a vydavatelství, 1995. čl. 1537-1538

poukázat na velkou chudobu, danou ztrátou manžela, a toto jejich odloučení může být posvěceno jen každodenní poslušností Hospodinu. Na tento aspekt života u vdov se nesmí zapomínat a musí být výslovně vyjádřen v obřadu žehnání, aby se tak podpořilo jeho uplatňování v životě.

Ke třem evangelním radám se přidružuje také modlitba a sesterská láska. Vdova se bude modlit jednak sama, nebo s dětmi, které s ní ještě žijí. Tato modlitba bude zároveň i vzpomínkou na zesnulého manžela a otce a jejich přímluvou za něj. Toto je žádoucí v životě vdovy. Ta je vdovám nadto představena jako posila a pomoc. Ježíš sám často nabádá k modlitbě a dává silný osobní příklad. Vdovy vytváří zvláštní vdovské společenství a nikoliv sekulární institut. Zasvěcenými vdovami se tedy nemohou stát vdovy, které měly uzavřený pouze občanský sňatek a se svým mužem tak nebyly spojeny svátostí manželství. O ty se mohou starat jiná křesťanská sdružení. Zasvěcené vdovy je však mohou provázet, podporovat a povzbuzovat nejen svým příkladem, ale i tím, že pro ně například vytvoří sdružení, ve kterém najdou pomoc a přijetí. Platné svátostné manželství je a zůstane i nadále podmínkou připuštění k obřadu žehnání vdov. V České republice se uskutečnilo první vdovské zasvěcení v sobotu 21. února 2009 v plzeňské katedrále.⁶⁵

⁶⁵ Srov. *Ordo virginum*. [cit. 2.4.2012]. Dostupné na: <http://web.katolik.cz/ov/index1.php?ov=vdovy>

2. Ztráta partnera – krizová událost, její působnost a pomoc

Tato kapitola poukazuje na událost ztráty partnera v životě ženy - manželky, která náhle zasáhne do jejího života a změní ho. Změní její stav z manželky na vdovu. Tato událost zasáhne její život nenadále a způsobí krizi, mnohdy s traumatickým prožitkem, v jejím životě i v životě jejích nejbližších. Podíváme se na tuto ztrátu jako na krizi s jejím působením a možnosti pomoci z pohledu krizové psychosociální pomoci. Součástí psychosociální pomoci je také duchovní pomoc, které je věnovaná větší pozornost.

2.1 Vymezení pojmu krize, trauma

V psychologickém slovníku můžeme číst vymezení pojmu **krize** (crisis) jako výraz pro extrémní psychickou zátěž, nebezpečný stav, životní událost, rozhodný obrat v léčbě nebo taky období přechodu mezi vývojovými stádii.⁶⁶

Krize je tak často užívaný termín pro situace, které jsou vnímány nepříjemně a negativně. Postihuje jedince, celky, skupiny. Stav krize je přechodným stavem vnitřní nerovnováhy způsobené různými stresory, která vyžaduje změny, obraty a řešení. Má svůj vývoj v čase a dynamiku. **Stres** je obecně vnímán, jako reagování organismu na zátěž. Může vyvolat vysoký stupeň napětí, oslabuje a vyčerpává. Stresory jsou podněty, které vyvolávají stres. Mezi obranné mechanismy proti stresu se řadí: nepřiměřené a agresivní reakce, sebeobviňování, projekce, popírání a vytěšňování, racionalizace a intelektualizace.⁶⁷

Špatenková popisuje krizi, že je situací, která přesahuje běžné situace v životě člověka, kdy je třeba poskytnout oporu jedinci a stabilizovat jej tak.⁶⁸ Je to obrat v životě jedince, který mu může být zdrojem zkušeností do dalšího života, pokud jej s další pomocí zvládne.

Krizi způsobují tzv. faktory krizí, které jsou 3: ztráta objektu, změna, nutnost volby, tedy něčeho, co je pro člověka důležité. Mohou to být osoby, věci anebo také různá očekávání a představy. Řadí se sem ztráta partnera(ky). Tato situace totiž nelze nijak zvrátit. Každý krizi snáší a zvládá jinak, někdo lépe, jiný hůře. Jakákoliv změna je zátěž v životě člověka, na kterou je třeba se adaptovat. V běžném životě se rozhodujeme

⁶⁶ Srov. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. s. 279.

⁶⁷ Srov. VYKOPALOVÁ, H. *Krize a psychosociální pomoc*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2007. s. 5-12

⁶⁸ Srov. ŠPATENKOVÁ, N. a kol. *Krizová intervence pro práci*. 2. aktualizované a doplněné vyd. Praha: Grada Publishing, 2011. s. 13

neustále mezi dvěma situacemi, věcmi apod. V náročných situacích může potřeba volby vyvolat krizi, neboť nevíme, co je správné. Záleží na vrozených dispozicích a získaných zkušenostech během života u člověka.⁶⁹

Mohli bychom vnímat, že krize a trauma jsou totožné pojmy, přesto je v nich rozdíl. „**Trauma** znamená reakci na situaci, která znamenala ohrožení života nebo zdraví člověka anebo jeho blízkých, případně vážné ohrožení tělesné, duševní anebo společenské celistvosti jedince, taková situace by vyvolala hluboké rozrušení téměř u kohokoli a reakce na ni zahrnovala prožitek hrůzy či beznaděje.“⁷⁰ Trauma tvoří malou část všech lidských trápení i krizí a jeho nezbytnou podmínkou je podnět, který hrozí smrtí, jak uvádí Baštecká.⁷¹

2.2 Časový průběh vyrovnávání se s traumatizující událostí

Ke smrti partnera dojde v určité chvíli, ovšem následná reakce na tuto událost a vyrovnávání se s ní, je proces, který probíhá v různých úsecích. Baštecká nám tento proces přizpůsobování předkládá ve čtyřech úsecích:⁷²

Dopad události, který je fází prvotního šoku, jenž je třeba účinně řešit a - s hlavní snahou zasaženého - přežít.

Záchrana, která je fází bezprostředně po události, kdy se pozůstalí, přeživší musí přizpůsobit nové události. Pocit omámenosti, odcizení, že svět je mimo. Myslíme zde období do tří dnů od události.

Časné zotavení nebo také hledání smyslu, kdy se přeživší snaží nějak porozumět dané události, snaží se získávat odstup od ní, mluvit o ní. Zde je prostor pro naslouchání, neboť lidé potřebují o dané události i opakovaně mluvit. Tato fáze může trvat od dvou týdnů do měsíce, i déle. Záleží na závažnosti události a ztrát.

Návrat do života, který zahrnuje snahu o přizpůsobení se novým životním podmínkám a vnitřní vyrovnávání se s nimi. Pokud se to daří, jsou opět schopni plnit

⁶⁹ Srov. HANUŠ, P., HELLEBRANDOVÁ, K. *Krizová intervence*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. s. 6

⁷⁰ DEWOLFE, D.J. *Master of Science in Public Health U.S. Department of Health and Human Services Substance Abuse and Mental Health Services Administration Center for Mental Health Services, Psychosociální odpověď na kolektivní násilí a terorismus, Terénní průvodce*. Praha: MV – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR a Psychologické pracoviště MV-GŘ HZS ČR ve spolupráci s Bohumilou Bašteckou, 2010. s. 7

⁷¹ Srov. BAŠTECKÁ, BOHUMILA a kol. *Terénní krizová práce. Psychosociální intervenční týmy*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2005. s. 38

⁷² Srov. BAŠTECKÁ, BOHUMILA a kol. *Terénní krizová práce. Psychosociální intervenční týmy*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2005. s. 21

si své úkoly, vytvářet nové mezilidské kontakty a cítí se lépe. Jedná se o období jednoho až tří měsíců.

Je třeba mít na paměti individualitu každého člověka i v procesu vyrovnávání se po prožití události. Někdo se po roce od události začne osvobozovat, u jiného to tak nemusí být skoro nikdy.

2.3 Smutek, zármutek a truchlení jako reakce na ztrátu

Než nastala ztráta partnera, tvořili společně manželé i s dětmi rodinu. Co je rodina? Sociální jednotka, ze které čerpáme. Naše rodiny jsou naší součástí a sehrávají v našem životě velmi důležitou roli. Působí jako podpůrný systém. Rodina a domov jsou pro člověka zdrojem bezpečí. Dnes je obraz rodiny v krizi. Ve velkých západních společnostech vyrůstá mnoho dětí pouze s jedním rodičem a mnohé funkce rodiny převzala společnost (komunita), jako např. sociální služby, zdravotnické služby, právní služby. Bereme rodinu jako samozřejmost, ale když nastane krize a my se cítíme ohroženi, obracíme se na rodinu, kde hledáme pomoc. Účelem rodiny je starat se o své členy. Smutek je tak normální reakcí na ztrátu blízké osoby, se kterou jsme spojeni určitými vazbami.⁷³ Vazby v rodině a rodinné vztahy se vytváří již od počátku života jedince. Dítě si vytváří od počátku vazbu s matkou i otcem. Ohrožení života a velké ztráty vyvolávají v jakémkoli věku vztahové chování a může při něm vyjít najevo mnoho z našich dřívějších problémů.

Zármutek a žal jsou normální příznaky reakce na ztrátu blízké osoby. Smutek nastává prakticky okamžitě po úmrtí blízké osoby. „*Cesta vede prokousáním se těžkostmi, ne vyhnutím se jim.*“⁷⁴ Pozůstalý začíná žít znovu. Není to projev ztráty oddanosti k tomu, který byl jeho životním druhem a koho miloval. On, který mu byl nejbližší, zde na zemi zůstává jako kůl v plotě. Pohřby slouží jako obřady přechodu a jsou základním kamenem truchlení, které nás čeká.

Křivohlavý nám předkládá **zármutek** jako dlouhodobý emocionální stav smutku a duševního strádání, trápení. Jsou zarmoucení ti, jimž odešel někdo, koho měli rádi. Truchlí, jsou naplněni žalem. **Smutek** je dlouhodobý negativní stav sklíčenosti mysli. Doprovází přirozeně každé naše loučení. **Sklíčenost** doprovází smutek a vyjadřuje pocit

⁷³ Srov. PARKES, C.M., RELFOVÁ, M., COULDRICKOVÁ, M. *Poradenství pro smrtelně nemocné a pozůstalé*. Brno. Společnost pro odbornou literaturu, 2007. s. 12

⁷⁴ KŘIVOHLAVÝ, J. *Křesťanská péče o nemocné*. Praha: Advent, 1991. s. 96

stísněnosti, deprimování. Člověk je v této chvíli zbaven radosti, síly a naděje. Provází ji únava, malátnost a neschopnost činu. Je na dně. Dále **stesek** je vnitřní bolestí zarmouceného. Lítostí nad tím, co již není a nad tím, co už nebude, co mohlo být krásné, radostné. Je přirozené, že v této touze stesku člověk nařká a pláče. **Žal** je proto v určitém slova smyslu „pláčem dovnitř“. Zasahuje psychiku, ale i fyzické tělo. Žal doprovází nářek a pláč. Žalostný život je příliš smutný a bídný. **Pláč a nářek** jsou přirozeným a oprávněným projevem tohoto žalu. Patří tam, kde se s někým, nám nejdražším, loučíme navždy. Může se projevit hlasitě, s bédováním. Poukazuje na to, že by nemělo být tomuto hlasitému projevu bráněno jen proto, aby se utišil. Pomáhá to totiž k uvolnění vnitřního napětí. Chceme-li pomoci člověku, který je zarmoucen nad smrtí svého blízkého, je třeba pochopit, co se v něm v tu chvíli děje. Nejdříve je to šok a později tíže žalu. Ví, že nemůže danou situaci nijak ovlivnit. Je to hluboké vědomí bezmoci, slabosti a neschopnosti. Záplava pochybností. Žal odplaví všechny naděje. Je to zhroucení všeho, co bylo doposud samozřejmostí. A tento pocit bezmoci a marnosti je největší překážkou pro zvládnutí situace. Uznání faktu smrti druhého znamená, že bude skutečně mrtev a nelze tomu zabránit. Toto přijetí faktu danou zarmoucenou osobu vysvobodí ze zármutku a žalu, jinak ji bude stále zotročovat.⁷⁵

2.3.1 Časový průběh truchlení, zármutku

Například židé období mezi úmrtím a pohřbem nazývají hluboký zármutek, kdy je přímému pozůstalému zakázáno jíst v domě smutku, nesmí jíst společně s dalšími lidmi a je mu zakázáno jíst maso a víno (mimo šabat a svátky). Po pohřbu mají židé období truchlení, které se skládá ze čtyř fází: 3, 7, 30 dní a celý rok. První tři dny jsou dny nářku a oplakávání, 7. den pak pokračuje velebením zesnulého. V těchto sedm dní nesmí blízcí pozůstalí chodit ven z domu, pracovat, obchodovat, nosit koženou obuv, mít sex a studovat. Smutek vyjadřují také zanedbáváním svého vzhledu, tj. neholí se, nestřihají vlasy, nekoupou se a neperou si šaty. V některých regionech byl i zvyk nošení černého oděvu po dobu 12 měsíců. Od 8. dne do 30. dne pokračuje truchlení, kdy se pozůstalí neúčastní radostných událostí a nesmí uzavřít nový sňatek. Po ukončení tohoto období se koná v kruhu příbuzných vzpomínková modlitba. V 1. výročí úmrtí se ukončuje období truchlení. Smrt je sice událostí neveselou, ale vyjádření smutku

⁷⁵ Srov. **KŘIVOHLAVÝ, J.** *Křesťanská péče o nemocné*. Praha: Advent, 1991. s. 96-99

je přirozenou součástí života, ovšem konec života je vůlí Boha, a tak by i truchlení nemělo překročit určitou hranici, která by znevažovala postavení Boha.⁷⁶

Čas pozůstalí potřebují a my bychom jim ho měli dopřát. Jak bylo výše řečeno, židé rozlišují čtyři fáze truchlení: 3, 7, 30 a 1. Současná dobrá praxe nám předkládá pro truchlení časové úseky: 6, 3, 6, 12, 24. Neboli od pohřbu: do šesti týdnů tzv. nošení smutku, které vychází z dřívějších zvyklostí nošení smutečního šatu, i čas pro biologickou přestavbu. Do tří měsíců má okolí dojem, že by už mohl pozůstalý přestat truchlit. Půl rok je brán jako předěl k vyrovnání se nebo možnému přechodu do chorobného zármutku. Jeden rok od události je prvním výročím a počátkem nového opakujícího se cyklu běžných životních situací. A dva roky jsou důležité, neboť se událost pomalu uzavírá a přeměňuje. Nesmíme ovšem zapomenout, že délka truchlení závisí hlavně na vztahu k zemřelému a je taktéž ovlivňována kulturou.

Jiný pohled z hlediska časového vyrovnávání nám sděluje Moody ve spojení se stresovou reakcí na ztrátu blízké osoby. Stres je automatická a vrozená biologická funkce. Nebo také H. Cooper a M. H. Appley (1966) definují stres jako stav organismu, kdy jeho integrita je ohrožena a organismus musí zapojit všechny schopnosti na svoji ochranu. Z psychologického hlediska je to nadměrná zátěž neúnikového druhu.⁷⁷ Je to způsob, jak se tělo a mysl vyrovnávají se změnou či se jí brání. Jeho účelem je vyvolat v člověku akci - něco se děje, začni s tím něco dělat. Čím vážnější podnět, tím větší stres. Moody uvádí na stupnici stresové úrovně, že na jejím vrcholu je smrt milované osoby. Poté následují události jako rozvod, nemoc, změna povolání, dovolená, problém se zákonem, dopravní zácpa, nepříjemný telefonát, změny spjaté s přežitím. Samozřejmě nesmíme zapomínat, že každý však reaguje jinak a pro každého mohou být stejné události různě stresové. Ztráta blízké osoby znamená pro pozůstalého fyzickou, citovou, duchovní, mentální i společenskou změnu.⁷⁸

Stres se projevuje ve třech fázích. Nejprve jako poplach pro tělo. Symptomy stresu spojeného se zármutkem jsou deprese, pokles koncentrace, přehnané starosti, bolesti hlavy, podrážděnost, únava, mentální výkyvy nálad, poruchy spánku. Z biologického hlediska se může tělo vrátit do normálu za 6 až 8 týdnů. Poté může nastat odpor, pokud se stres prodlouží. O prvním výročí se mohou projevit choroby spojené se stresem, jako

⁷⁶ Srov. SLÁDEK, ME s. 236-237

⁷⁷ Srov. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. s. 568

⁷⁸ Srov. MOODY, R. ARCANGEL, D. *Život po ztrátě*. Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní klub, 2005. s. 46-47

jsou alergie, bolesti, astma, zvýšený tlak aj. Pokud je stres delší, nastane fáze vyčerpanosti.⁷⁹

Projevy po fyzické stránce: nehody, alergie, ztráta chuti, krevní tlak, zažívací poruchy, mdloby, nespavost, bolesti, noční můry, přecitlivělost, neklid, pocení, hubnutí apod. Dochází i ke změnám v chování: zamračenost, nervozita, vzdychnání, mrzutost, záporné postoje aj.. V citové oblasti dochází k pobouřenosti, výbuchům vzteku, hněvu, obav, plačtivým obdobím, ztrátě odvahy, strachu, hrůze, zklamání, bezmoci, beznaději, přecitlivělosti a náladovosti. Po intelektuální stránce se projevuje znuďenost, špatné soustředění, nerozhodnost, nárůst omylů, zapomnětlivost, ztráta paměti, předpojatost, nízká produktivita a nízké sebeoceňování. Po společenské stránce se může projevovat obviňování druhých, kritičnost, nedůvěra, nesnášenlivost, izolace, závist, osamělost, narušení vztahů či egoismus. V duchovní stránce člověka se projevuje jako apatie, cynismus, nedůvěra, pochyby, egocentrismus, prázdnota, ztráta směru, smyslu či neodpuštění.⁸⁰ „Stres ze zármutku by neměl trvat víc než rok.“⁸¹ „Ztráta může být katalyzátorem k pochopení sebe sama a k růstu. Nic neprodukuje větší transformaci než žal.“⁸² „Zažít a přijmout bolest ze ztráty je právě tak součástí života jako zažívat radosti lásky,“ říká Alan Wolfelt.⁸³

Jak vyplývá z výsledků jedné rozsáhlé americké prospektivní studie, dochází u vdov v prvním roce po úmrtí partnera často ke zhoršení duševního zdraví. Po určitém čase se však mnohdy navrací do normálu. Ženy trpí častěji psychickými problémy, které však postupně odeznívají. V této fázi je důležitá sociální opora (přátelé, známí, příbuzní). Studie sledovala, jaký vliv má smrt partnera na fyzické zdraví (tělesná hmotnost, krevní tlak, bolesti), psychické zdraví (nálady a sociální fungování), i životosprávu (kouření, konzumace ovoce a zeleniny, alkoholu). Sara Wilcox v této studii uvádí, že úmrtí je náhlým negativním zážitkem, který způsobuje zhoršení duševního zdraví. Jeho vliv na fyzické zdraví a životosprávu je však nízký, kromě úbytku na váze. Ženy, které ovdověly v nedávné době, trpěly častěji psychickými

⁷⁹ Srov. MOODY, R. ARCANGEL, D. *Život po ztrátě*. Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní klub, 2005. s. 48

⁸⁰ Srov. MOODY, R. ARCANGEL, D. *Život po ztrátě*. Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní klub, 2005. s. 49-50

⁸¹ MOODY, R. ARCANGEL, D. *Život po ztrátě*. Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní klub, 2005. s. 53

⁸² MOODY, R. ARCANGEL, D. *Život po ztrátě*. Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní klub, 2005. s. 54

⁸³ Srov. MOODY, R. ARCANGEL, D. *Život po ztrátě*. Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní klub, 2005. s. 54

problémy - zejména se jednalo o depresivní náladu a chudší sociální kontakty apod. - než ženy ovdovělé před více než rokem. Tedy s postupem času dochází k vyrovnání psychického stavu vdovy.⁸⁴

2.3.2 Proces zármutku, smutku

I zármutek má svůj objekt, v případě vdovy se jedná o ztrátu osoby. Prožívá „strach z odloučení“ (separation fear), ten ovládá myšlenky, pocity i chování. Veškeré ostatní činnosti ustanou, abychom mohli plně projevit bolest a hledat toho, koho jsme ztratili. Toto úsilí je však v případě smrti nadbytečným. E. K. Ross sama popisuje ve svých knihách, že zármutek je proces, kterým si lidé procházejí. Je to proces, kdy se postupně oddělujeme od zemřelého a snažíme se žít bez něho. Má fáze popření (šok nad ztrátou), chaotických emocí (bolest, vztek, zlost, hněv, úzkost, pocit viny), hledání, nalézání a odpoutání se a fáze vytvoření nového vztahu k sobě a ke světu (akceptování ztráty zemřelého). Je třeba, aby proběhl tzv. ukončovací rituál, tj. možnost rozloučení se s ním, osvobození se a nabídnutí nové cesty oběma. Potom následuje dlouhé období zápasů, které Worden nazývá „úkoly zármutku“. Tyto své aktivní přístupy dal do čtyř úkolů, které znějí: přijmout reálnost ztráty, zvládnout citovou bolest, přizpůsobit se okolí, tj. uvědomit si, co jsme ztratili, přizpůsobit koníčky a zájmy a jít dál, žít pro budoucnost.⁸⁵ Snad všichni lidé ví, že je nesmysl hledat zemřelou osobu a naříkat, to nám však nebrání v tom to dělat. Srdce a rozum jsou ve vzájemném konfliktu, jehož kompromisem se stane pouhé vzlykání a neklidné úsilí o překonání ztrátové události. Vzpomínky na zemřelou osobu si uchováváme a navštěvujeme místa, která jsou se zemřelou osobou spojena. Občas se může stát, že máme pocit, že zemřelou osobu vidíme nebo slyšíme. Ty v nás brzy vyvolávají nové zklamání a silný záchvat bolesti. Také ve snech můžeme vidět zemřelého, ale končí nepříjemným procitnutím do reality. Může také přetrvávat pocit, že zemřelá osoba je někde na blízku. V prvním okamžiku zjištěné ztráty převládá u jejich pozůstalých šok a nevíra v to, že „je to pravda“. Než se člověk s událostmi smíří, vyžaduje to čas. Freud označil tento proces termínem „práce smutku“ (grief work). Parkes říká, že lidé, kteří vyjádří svůj smutek, vypláčí se, propracují se rychleji procesem zármutku než ti, kteří se tomu vyhnou např. prací či jiným způsobem. Přijetí faktu ztráty a projití zármutkem jsou dva první úkoly truchlení,

⁸⁴ Srov. *Duševní zdraví po ovdovění*. In: Psychologie dnes (psychologie, psychoterapie, životní styl), 9.roč., č. 11, listopad 2003, s. 5-6

⁸⁵ Srov. **MOODY, R. ARCANGEL, D.** *Život po ztrátě*. Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní klub, 2005. s. 153

jak uvádí Worden. Je třeba to mít na paměti, jestliže chceme pozůstalým pomoci. Věčně truchlit se nedá. Pozůstalí musí i jíst a spát, zařídit spoustu věcí. Ty jim částečně mohou poskytnout určitý oddech od zármutku. Dlouhodobé vyhýbání se zármutku však může přinést problémy, např. psychické nebo fyzické.⁸⁶

Je nutné udělat si ve stresu a truchlení přestávku a živit duši. Zasmát se, hrát, kreslit, zpívat. Jakékoliv rituály vnukají pocit přerodu. Přejít k překonání ztráty trvá 4-6 let. Moody mluví o požehnání ze ztráty, kterým má na mysli oslavy rozdílů mezi námi. Neodsuzujte a nesud'te. Každý se vyrovnává jinak. Důležité je ocenění svých zesnulých i žijících. Sebeobjasnění svých hodnot a kvalit, priorit. Zaujetí pro ty, které milujeme. Touha pomáhat druhým. Tito lidé, kteří o někoho přišli, jsou citlivější vůči druhým. Můžeme to vyjádřit slovy: „Ztráta je učitelkou soucitu.“ Vážíme si vzácnosti každé vteřiny života a křehkosti těla. Zármutek učí pokoře a méně materialismu k posílení vztahů. Je to velká životní lekce. Láska však přesahuje tělo a svazuje až do věčnosti. Je to přiznání si vlastní smrtelnosti a zvýšení duchovního smýšlení. Je to možný zisk životní moudrosti. Všichni žijeme v někom jiném, a tím dosahujeme určité nesmrtelnosti. Přerod mezi tím, čím jsme byli před ztrátou a po ní, je nekončící proces.⁸⁷

2.3.3 Emoce v truchlení

Při ztrátě se vynoří velké množství emocí a emoční problémy. Kvůli tomu, že druzí nechápou tyto normální reakce, vzniká mnoho nedorozumění. Budeme se nyní blíže zabývat těmi nejčastějšími. Jedny z nich jsou strach, zármutek a zlost. „*Strach je normální lidskou reakcí na nebezpečí a zármutek je přirozenou reakcí na ztrátu jakéhokoli druhu, ať už jde o lidi, části těla nebo naději.*“⁸⁸

Strach. V době prapůvodu člověka byl svět, ve kterém člověk žil, mnohem nebezpečnější. Člověk se musel bránit proti zvířatům, hledal obtížně potravu, musel být stále ve střehu. Nebezpečí bylo všude okolo něj. Což u něho mohlo vést k vytvoření takového nervového systému, který umí pružně přecházet z klidového stavu do aktivity. Při setkání s nebezpečím jsme neklidní, ostražití. Mozek je v maximální aktivitě a soustředěnosti. Přijímá velké množství informací a rychleji reaguje. Srdce začne bít

⁸⁶ Srov. PARKES, C.M., RELFOVÁ, M., COULDRICKOVÁ, M. *Poradenství pro smrtelně nemocné a pozůstalé*. Brno. Společnost pro odbornou literaturu, 2007. s. 18

⁸⁷ Srov. MOODY, R. ARCANGEL, D. *Život po ztrátě*. Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní klub, 2005. s. 177-183

⁸⁸ PARKES, C.M., RELFOVÁ, M., COULDRICKOVÁ, M. *Poradenství pro smrtelně nemocné a pozůstalé*. Brno. Společnost pro odbornou literaturu, 2007. s. 16

rychleji a silněji, zrudneme a potíme se. Tyto reakce umožnily člověku přežít. Dnes se již nemusíme bránit velkým šelmám a neustále bojovat o holý život. Dnes nám spíše tyto fyzické příznaky strachu a nervozity přinášejí problémy. Občas tak můžeme vidět nebezpečí i tam, kde vůbec žádné není. Strach má svůj objekt, tj. bojíme se něčeho konkrétního, kdežto úzkost je stav, kde se obáváme mnoha věcí, ale nejedná se o nic konkrétního, hmatatelného. Strach nám může pomoci se na nebezpečí připravit. Pozůstalí mají různé strachy, např. že zapomenou, jak vypadal, mluvil, společné okamžiky, žerty. Někdo se bojí vyplakat.⁸⁹

Smutek, jehož jádrem je hluboký žal a touha mít milovaného zpátky, který se projevuje pláčem.

Vztek mohou mít na sebe, zemřelého, lékaře apod. Buď tím chtějí napravit škodu, která se už stala nebo je to forma potrestání se, a hlavně doufání, že se vše vrátí do starých kolejí.

Opuštěnost, při které se cítí sami, někdo je nechal na holičkách a z ní vyplývající zloba.

Hněv – někdo se dotkl něčeho, co je nám drahé. Ve spojení se zármutkem je složitější. Hněv je často kulturně tabuizován, což komplikuje jeho vyjádření a srovnání se se ztrátou. Může nastat vůči zemřelému či Bohu, doktorům, nám samotným i smrti. Je třeba dát svému hněvu průchod, jinak vyústí v zahořklost, zášť či nenávisť.⁹⁰

Běžná je **úzkost**, kdy se jedná o stav nervózního neklidu, a také **panika**. Vdovy například zažívají paniku, že je ohroženo jejich bezpečí, a také životní styl i životní jistoty.⁹¹

Zklamání z toho, že je po všem a nic se nedá dělat. Zklamání z toho, že jsem za ním nezašel, že to tak dopadlo. Uleví to žalu, když si toto zklamání pozůstalí přiznají.

Frustrace, která se projevuje jako neschopnost plnit úkoly po delší čas. Je to už běžný pocit. Na pozůstalých je, aby zajistili pohřeb, oděv, hudbu, kontaktovali další známé a spousta dalších zajišťování ve chvíli, kdy neví, kde na to brát sílu.

Deprese jsou spíše pozdější fází zármutku, když si truchlící osoba začne uvědomovat skutečnost a nevratnost ztráty. Jsou jako pocitové vlny valící se ven a dovnitř. Tyto deprese nejsou stejně intenzivní jako klinické deprese. Pozůstalí jsou si více vědomi

⁸⁹ Srov. **PARKES, C.M., RELFOVÁ, M., COULDRICKOVÁ, M.** *Poradenství pro smrtelně nemocné a pozůstalé*. Brno. Společnost pro odbornou literaturu, 2007. s. 17

⁹⁰ Srov. **MOODY, R. ARCANGEL, D.** *Život po ztrátě*. Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní klub, 2005. s. 59-60

⁹¹ Srov. **MOODY, R. ARCANGEL, D.** *Život po ztrátě*. Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní klub, 2005. s. 61

rozsahu ztráty, ale ještě nezačali prázdnotu, která zůstala po osobě, jež jim odešla ze života, zaplňovat.⁹²

Pocit viny, který přináší výčitky svědomí, pokoření, smutek, hněv namířený proti sobě. Patří k ní časté přemýšlení v „kdyby“.

Izolace, když přijdeme o milovaného. Teď jsi sám. Hloubku toho může pocítit jen postižený. Těžké je to pro introverty, neboť se cítí naprosto bez opory toho, kterému se svěřovali. Je však nezbytné, aby se truchlící dočasně vzdálili světu, aby se nějak vypořádali se svou ztrátou.

Závist je touha, chci to taky. Když se pozůstalí vyrovnají, dovedou se těšit s druhými a nezávidět.

Láska zahrnuje vrstvy - duchovní, citovou, fyzickou i intelektuální, a proto je citové pouto přervání bolestné.⁹³

Lítost doprovází něco neukončeného. Jádrem bývá některé z konstatování: Děkuji ti. Odpouštím ti. Odpustíš mi? Odpouštím sám sobě. Miluji tě. Sbohem. Můžeme se vrátit, i když ten druhý zemřel.

Úleva pro truchlící může být opožděnější než pro zúčastněné. Vše vyústí buď do **rezignace**, tj. beznaděje a bezmoci, nebo do **smíření**, které přináší milost a útěchu, pokoj a naději pro budoucnost.⁹⁴

Vyrovnaní se se ztrátou ovlivňuje naše duševní, citové, tělesné a duchovní zdraví. Dynamika neboli vztahovost rodiny, kdy každý z členů v ní zastává určitou roli, je po ztrátě najednou s dírou, kterou v ní vytvoří smrt a je nutné ji doplnit. Vztahy nekončí. Ženy se ponoří do svých emocí, vzlykají a truchlí. Muži bývají opožděnější. Ovlivňuje ji způsob smrti. Zda je očekávaná nebo je nenadálá či násilná. Zda jsme měli možnost se trochu připravit a rozloučit.⁹⁵

Prázdnota a vnitřní změna. Lidé, které milujeme, se stávají součástí nás samotných. Smysl našeho života se odvíjí mnoha způsoby, záleží na našem vnitřním světě a plánech, které postupně zapadají do světa kolem nás. K tomu patří určité smýšlení o lidech a věcech. Pouze v situacích, kdy čelíme velké ztrátě, uděláme velkou proměnu v našem vnitřním světě, což je bolestná a dlouhodobá záležitost. Vdovy prostírají stůl

⁹² Srov. **PARKES, C.M., RELFOVÁ, M., COULDRICKOVÁ, M.** *Poradenství pro smrtelně nemocné a pozůstalé*. Brno. Společnost pro odbornou literaturu, 2007. s. 18-19

⁹³ Srov. **MOODY, R. ARCANGEL, D.** *Život po ztrátě*. Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní klub, 2005. s. 70

⁹⁴ Srov. **MOODY, R. ARCANGEL, D.** *Život po ztrátě*. Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní klub, 2005. s. 76-77

⁹⁵ Srov. **MOODY, R. ARCANGEL, D.** *Život po ztrátě*. Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní klub, 2005. s. 92

i pro toho, kterého ztratily, aby si následně uvědomily, že už nepříjde. Bolestnější je toto uvědomění závislosti smyslu v činnosti, která mohla pokračovat, ale to už neplatí. Když doma není nikdo, kdo by je ocenil, podpořil, těžko hledají sílu a smysl pro to, aby to ještě činily. Cítí se oslabeny a ztraceny. Jejich dřívější život jim připadá cizí a musí ho postupně přebudovávat na nový. Nejdůležitější je zjištění, že se neztratilo vše, co bylo ve spojení s milovanou osobou, ale ta že žije ve vzpomínkách. Zůstávají stále zdrojem inspirace.⁹⁶

Ztráta smyslu. Mít v životě smysl, znamená mít cíl. Proč? je otázka, která se ihned objeví a vychází z nitra pozůstalého. Odpověď se někdy nedá najít. Hledání odpovědi však pozůstalým prospěje. Ztráta u někoho může ohrozit jak náboženský typ víry (víra v Boha, který se stará a dává smysl života), tak i sekulární víry (víra plynoucí ze spokojenosti sama se sebou v určité roli). Věřící lidé se mohou ocitnout v konfliktu s Bohem, s chápáním jeho spravedlnosti, dobrotě apod. Lidé bez náboženské víry ztrácejí smysl v rolích, které vykonávali za manželství s tím druhým. Lidé vychází ze životních neštěstí smutnější, ale moudřejší. Bylo by nejlepší, kdyby se to tak zdařilo u všech. Někdo ovšem zůstává uzavřený do sebe, zahořklý, ignorující realitu. Smutek každého z nás změní opravdu natrvalo a někdy se může zdát, že nemá konce, když se po letech při drobné vzpomínce objeví svíravý pocit bolesti. Naučí se s tím žít. Reakce závisí zčásti i na typu osobnosti. Extrovert a introvert se liší ve způsobu vyrovnávání se se ztrátou.⁹⁷

2.4 Psychosociální pomoc

Jak jsme si již ukázali v předchozích kapitolách, ztráta partnera znamená krizi v životě nejbližších – manželka, děti. Člověk se ocitne v zatěžující nerovnováze mezi vlastním vnímáním problému a možnostmi zvládnání, které jsou k dispozici. Jsou ohrožením své identity a utváření svého vlastního života. Je třeba zasáhnout a pomoci. Intervencí se rozumí, že mezi jedince a jeho krizi vstoupí nějaký prostředník, aby od ní mohl získat větší odstup a využít svého potenciálu. Krize jsou vnímány jako neodkladné a naléhavé situace.⁹⁸ Mezi formy pomoci řešení krizí řadíme první psychologickou pomoc, krizovou intervenci, humanitární pomoc a také psychosociální pomoc, které se budeme nyní více věnovat.

⁹⁶ Srov. **PARKES, C.M., RELFOVÁ, M., COULDRICKOVÁ, M.** *Poradenství pro smrtelně nemocné a pozůstalé*. Brno. Společnost pro odbornou literaturu, 2007. s. 20

⁹⁷ Srov. Tamtéž s. 21-22

⁹⁸ Srov. **KASTOVÁ, V.** *Krize a tvořivý přístup k ní*. 2. Vyd. Praha: Portál, 2010. s. 15

2.4.1 Vymezení psychosociální pomoci

Psychosociální pomoc je běžně využívána lidmi ve společnosti, i když ji neumíme přesně vymezit. Můžeme říci, že psychosociální pomoc je činnost, která vychází z komunikace, tj. ze síly slova i mlčení, a to buď přímo (rozhovory, rituály), nebo zprostředkovaně (posouzení potřeb, vytváření plánů pomoci). Cílem je začlenit člověka do společenství a jeho soběstačné žití.⁹⁹

Špatenková definuje psychosociální jako pomoc psychologickou, duchovní, materiální, finanční, tj. komplexní, intenzivní pomoc, která může být neformální, tj. přirozená, kterou si vzájemně poskytují členové rodiny, přátelé, sousedé, spolužáci, spolupracovníci, občané v rámci obce, členové různých zájmových skupin, i náhodní kolemjdoucí - a formální, jež nastupuje, jestliže selže neformální.¹⁰⁰

Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce nám vymezují psychosociální krizovou pomoc jako soubor reakcí, činností (a služeb), které navozují v době trvání mimořádné události anebo krizové situace a v době zvládání jejich důsledků v zasažených lidech, rodinách, obcích a organizacích přesvědčení „nejsme na to (a v tom) sami“! i my můžeme pomoci druhým“, „společně to zvládnem“ a „na příště se připravíme“, vychází z předpokládaných a vyjádřených potřeb a hodnot zasažených lidí, rodin, obcí a organizací v oblastech sociální, psychické, duchovní a tělesné a aktivně povzbuzuje osobité strategie zvládání zátěže a zacházení s vlastními silami a zdroji se zdůrazněním primárních (=neformálních) zdrojů sociální opory, jako obor je založena především na sociální práci.¹⁰¹

Z výše uvedených definic můžeme říct, že psychosociální krizová pomoc je mezioborovou pomocí, do níž vstupuje celé rozpětí pomocí. Poskytují ji pracovníci tzv. pomáhajících profesí, kam řadíme sociální pracovníky, duchovní, zdravotní pracovníky, psychology a dobrovolníky. Neštěstí připraví člověka o jeho potřeby náhlou změnou, která vede ke ztrátě hodnot jako jsou blízcí lidé, majetek, zdraví. V prvních dnech splývá s pomocí krizovou. Její snahou je posílit zasažené, obnova

⁹⁹ Srov. BAŠTECKÁ, B. Vymezení psychosociální pomoci – „to, co pomáhající člověk dělá, když se snaží vyjít vstříc psychickým a sociálním potřebám obětí“. In: Víme o sobě? Vydáno u příležitosti konání konference Psychosociální pomoc v situacích mimořádných událostí Praha 23-24. září 2004. Hlavní město Praha, Magistrát hlavního města Prahy. Design Radix, Tisk UNIPRINT, 2004. s.11

¹⁰⁰ Srov. ŠPATENKOVÁ, N. a kol. *Krizová intervence pro práci*. 2.aktualizované a doplněné vyd. Praha: Grada Publishing, 2011. s. 14

¹⁰¹ Pracovní skupina pro vytváření a ověřování standardů psychosociální krizové pomoci a spolupráce při MV-GŘ HZS ČR. *Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek*. Praha: MV – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR a Psychologické pracoviště MV-GŘ HZS ČR, 2010. s. 6

životu prospěšných iluzí (smyslu, bezpečí). Nezapomínejme však, že psychosociální se nerovná psychologická.

2.4.2 Zásady, etika a cíle psychosociální pomoci

Zásady psychosociální pomoci vychází z přístupu pomáhajících profesí. Základními principy jsou **subsidiarita**, která znamená podporu nižšího, tedy volně řečeno, dávání přednosti neformální pomoci, a podpořit tak na občanské úrovni lidi, rodiny, obce v rozhodování o sobě a pomoci. Dále sem řadíme **partnerství** a **participaci neboli účast**, ve kterých jde především o lidi, kterých se to týká. Neměla by se plánovat a vyhodnocovat pomoc bez těch, kterých se to týká, ale od počátku je zapojit a pomoc poskytovat dle jejich potřeb. Další zásady vychází z povahy krizových událostí a způsobu reagování na ně. Počítáme mezi ně: reálnost, dlouhodobost, kulturní kompetence, spravedlnost, připravenost.¹⁰²

Etika pomáhání je u psychosociální pomoci v popředí, neboť tyto zásahy hodně zasahují do soukromí zasažených a ovlivňují ho. Proto jsou zde zopakované základní body etiky jak pomáhání, tak i pomáhajícího.

Etika pomáhání v psychosociální pomoci: Pomoc má být kulturně, situačně, hodnotově citlivá, nabízena a ne vnucována, má vycházet z potřeb a zdrojů obcí a podporovat je, z místních podmínek, brát v úvahu životní styl lidí a má být veřejná.

Etika pomáhajícího: Měl by znát vlastní hodnoty a poznávat, kdy se s nimi dostává do rozporu při pomáhání, znát hranice vlastních sil, možností, způsobilosti a pravomocí, tj. měl by být schopen spolupracovat. Měl by rozumět vlastní motivaci a smyslu. Je třeba vlastní sebereflexe a reflexe vlastní práce. Zabránit rozvoji posttraumatické stresové poruchy. Nyní se klade důraz na vzájemnou pomoc lidí, kteří žijí ve společenství, společně truchlí a dlouhodobě pomáhají nést nepřízeň osudu. Psychosociální pomoc je komunikační pojítka ostatních typů pomoci, což jsou humanitární, psychologická, sociální a duchovní a přímé pomoci zprostředkované slovem.¹⁰³

¹⁰² Srov. Pracovní skupina pro vytváření a ověřování standardů psychosociální krizové pomoci a spolupráce při MV-GŘ HZS ČR. *Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek*. Praha: MV – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR a Psychologické pracoviště MV-GŘ HZS ČR, 2010. s. 8

¹⁰³ Srov. BAŠTECKÁ, B. *Vymezení psychosociální pomoci – „to, co pomáhající člověk dělá, když se snaží vyjít vstříc psychickým a sociálním potřebám obětí“*. In: Víme o sobě? Vydáno u příležitosti konání konference Psychosociální pomoc v situacích mimořádných událostí Praha 23-24. září 2004. Hlavní město Praha, Magistrát hlavního města Prahy. Design Radix, Tisk UNIPRINT, 2004. s.14-15

Cíle psychosociální pomoci: Psychosociální pomoc reaguje na potřeby lidí, posuzuje a podporuje jejich zdroje, je šitá na míru jedinci a jeho společenství a odpovídá typu události. Opírá se o dobré sousedství.

Vymezuje si 4 hlavní cíle:

Zvládání sebe a života. Člověk zasažený krizí potřebuje mít opět pocit, že zvládá sám sebe i danou situaci. Zde se uplatní první občanská, zdravotní a psychická pomoc, jako tělesné ošetření, informace, tekutiny, teplo, tišení, podpora emocí, uplatní se krizová pomoc, zajištění stravy, oblečení aj..

Zpracování zážitku a minulosti prostřednictvím krizové intervence, sociálních služeb, podporou truchlení.

Začlenění se prostřednictvím sociální opory rodiny, přátel známých, sousedů, rituálů.

Otevření se budoucnosti přes poradenství, obnovu chuti do života, plánování.

2.4.3 Psychosociální pomoc a zasažení v praxi

Psychosociální pomoc má být praktická, pružná, zplnomocňující, má respektovat potřebu zasažených čelit dopadům postupně. Nesmí svými zásahy škodit. Posttraumatické projevy s projevy zármutku jsou normálními reakcemi na mimořádné okolnosti. Většina přímých zasažených přijímá aktivní zájem a starost, ale mohou být i takoví, co ji odmítnou. Přímým zasaženým a rodinným příslušníkům pomáhá opora poskytovaná rodinou, přáteli a společenstvím. „Psychosociální podpora“ se může zdárně odehrát nad šálkem kávy“.¹⁰⁴ Člověk, co citově podporuje zasažené, by měl být praktický, stát oběma nohama na zemi, naslouchající, nabízející praktickou pomoc. Být citlivý ke kulturním odlišnostem. Říkat vše tak, aby tomu zasažení rozuměli.

Mezi okamžité potřeby zasažených a jejich rodin se řadí: tělesné potřeby tepla, bezpečí, odpočinku, tekutin a jídla. Mezi citovými vyžadují potřebu ochrany, péče a povzbuzení, útěchy, ujištění, naslouchající ucho. Mají strach o bezpečí a pohodu blízkých. Potřebují kontakt s nimi. Potřebují taktéž časté informace o tom, co bude dál, jaké se dají poskytovat služby, dávky, podpora. Člověk je tvor společenský, který potřebuje sociální oporu v mezilidských vztazích, jež ovlivňují kvalitu jeho života

¹⁰⁴ DEWOLFE, D.J. *Master of Science in Public Health U.S. Department of Health and Human Services Substance Abuse and Mental Health Services Administration Center for Mental Health Services, Psychosociální odpověď na kolektivní násilí a terorismus*, Terénní průvodce. Praha: MV – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR a Psychologické pracoviště MV-GŘ HZS ČR ve spolupráci s Bohumilou Bašteckou, 2010. s. 14

a jsou zdrojem sociálních potřeb – bezpečí, přijetí, sounáležitosti, přátelství a seberealizace. Primární pro tuto oporu je rodina, která by měla poskytnout pomoc v obtížných životních situacích. Rodina, příbuzní, přátelé jsou přirozené systémy opory. Odborníci jsou podpůrné skupiny a svépomocné skupiny.¹⁰⁵

Mezi obvyklé reakce na prožité trauma spadá lekavost, bázlivost, otupení, úzkost, vynervovanost, potíže se spánkem a soustředěním. Počáteční šok postupně odeznívá, a tak si uvědomují ztráty. Smrt, která změnila život, ztráta pocitu bezpečí a jistoty na světě umocňují žal. Příímí zasažení si určují sami sobě psychické tempo vyrovnávání se. Čelí velkému množství zařizování a jiných praktických věcí, až se to zdá nezvladatelné. Je třeba jim pomoci a usnadnit zařizování např. pohřbu, hlídání dětí, poskytnutí jídla a pití, pomoci vypsat formuláře na dávky aj. Dát jim důvěru v podpoře, kdy vyjadřují bolest, strach, smutek či zlost. Přistupuje se k zasaženým s ohledem na lidskou důstojnost, respektování jejich přání samoty.¹⁰⁶

Podporovat v krizi znamená vedení, naslouchání, ujištění, praktickou pomoc. Vytvoření vztahu podporuje důvěra a bezpečí, naslouchání nejen ušima, ale také očima a srdcem, klidná přítomnost. Je třeba s nimi mluvit, dát jim emoční podporu, dávat prostor a čas pro ticho k uvědomění. Podporujeme je tím, že s nimi jednoduše „jsme“, nonverbální přítomností, zrcadlíme pocity, parafrázujeme, dáváme jim prostor pro průchod emocí, což vede k řešení úkolů. Jejich reakce jsou normální. Neudělala jste nic špatného. Nebyla to vaše chyba. Neříkejte: „Vím, jak se teď cítíte. Jemu je teď líp. Potřebujete si uspořádat život.“ Vede to u zasažených spíše k tomu, že se cítí přehlíženi, hodnoceni, nepochopení.¹⁰⁷

Člověk prožívající trauma mívá potíže se soustředěním, plánováním a rozhodováním. Můžeme pomoci jim utřídit si úkoly. Následnou psychiatrickou službu doporučujeme, pokud je dotyčný delší dobu dezorientován, úzkostný a nabuzený (nervózní, neklidný, nemůže spát), vidíme u něj disociaci, tj. rozpojení prožitku, děje,

¹⁰⁵ Srov. **VYKOPALOVÁ, H.**, *Krize a psychosociální pomoc*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2007. s.17-18

¹⁰⁶ Srov. **DEWOLFE, D.J.** *Master of Science in Public Health U.S. Department of Health and Human Services Substance Abuse and Mental Health Services Administration Center for Mental Health Services, Psychosociální odpověď na kolektivní násilí a terorismus*, Terénní průvodce. Praha: MV – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR a Psychologické pracoviště MV-GŘ HZS ČR ve spolupráci s Bohumilou Bašteckou, 2010. s. 15-16

¹⁰⁷ Srov. **DEWOLFE, D.J.** *Master of Science in Public Health U.S. Department of Health and Human Services Substance Abuse and Mental Health Services Administration Center for Mental Health Services, Psychosociální odpověď na kolektivní násilí a terorismus*, Terénní průvodce. Praha: MV – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR a Psychologické pracoviště MV-GŘ HZS ČR ve spolupráci s Bohumilou Bašteckou, 2010. s. 17-19.

osoby, dále při depresích, duševní nemoci, neschopnosti se o sebe postarat, sebevražedných myšlenkách nebo při následném požívání alkoholu či drog.¹⁰⁸

Mohou pomoci poradenství, podpůrné skupiny, medikace, duchovní vedení, pomoc druhým, společenská angažovanost, umělecké vyjádření apod. Nesmíme zapomínat ani na náboženské a kulturní tradice, duchovní praktiky, komunitní, rodinné a osobní rituály, symbolické úkony.

2.6 Duchovní pomoc

Mimořádná událost otřese hodnotami, na které se dosud člověk orientoval, pro které žil, proto také je v psychosociální pomoci zahrnuta i duchovní pomoc. K duchovní pomoci se řadí naslouchání, doprovázení při truchlení, zajištění rituálu - pohřbu, vzpomínkové bohoslužby, pomoci s odpuštěním, smířením, hledání nového smyslu života, nové naděje a nasměrování. Překonání strachu, bolesti, nenávisti, potřeby pomsty a dalších pocitů. Nesmířená vina také ochromuje proces uzdravení.¹⁰⁹

Duchovní se nerovná duševní. V bibli to znamená toho, kdo je těsně spojený s Duchem. Duchovní se rovná život z Ducha, který nás má uvést do celé pravdy. Je to tedy vnitřní život člověka pod vedením Ducha svatého. Provází nás spirituální potřeba přisoudit smysl vlastnímu životu a světu v situacích, které ohrožují dosavadní řád věcí. Výzva k hledání smyslu, který je za nimi. Vnímání posvátna, něco, co nás přesahuje. Duchovní zahrnuje obřady, společenství, zážitky a hodnoty.¹¹⁰

2.6.1 Víra, smrt, bolest

Smrt patří k životu. Vyvolává v člověku nutnost přemýšlet, neboť je nevyhnutelná. I když nevíme dne ani hodiny, kdy přijde smrt. Čekáme ji spíše až někdy ve stáří, o to víc zasáhne člověka, když přijde k našim blízkým náhle a dříve než jsme ji očekávali. Smrt má pro člověka smysl, neboť spoluvytváří jeho život. Je v našem životě i v rodině stále nablízku. Smrt v nás vyvolává otázky po smyslu našeho života, když je konečný. Problém smrti je složitý, ale přijetí smrti jako součásti života může dovést k poznání

¹⁰⁸ Srov. DEWOLFE, D.J. *Master of Science in Public Health U.S. Department of Health and Human Services Substance Abuse and Mental Health Services Administration Center for Mental Health Services, Psychosociální odpověď na kolektivní násilí a terorismus*, Terénní průvodce. Praha: MV – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR a Psychologické pracoviště MV-GŘ HZS ČR ve spolupráci s Bohumilou Bašteckou, 2010. s. 25-26

¹⁰⁹ Srov. VIZINOVÁ, D., PREISS, M. *Psychické trauma a jeho terapie*. Praha: Portál, 1999. s. 49

¹¹⁰ Srov. ALTRICHTER, M. „Duchovní a duševní“, *Příspěvek z pohledu teologie narativní*. Velehrad: Refugium Velehrad – Roma, 2003. s.20

naší odpovědnosti za každý okamžik našeho života, a tím se obyčejný lidský, konečný život stává hodnotou. Víra vždy souvisí s tím, v co doufáme.¹¹¹

V křesťanství je víra v život po smrti a naděje na shledání. Ježíš smrt překonal a dává nám život. Smrt je jen začátek dalšího života v radosti. Je zde víra v nesmrtelnost duše. Člověk a smrt – strach ze smrti je nám vrozený. To, že se jí bojíme, i když nejsme ohroženi její bezprostřední blízkostí, je dáno tím, že chápeme její konečnost. „*Bolest však není něco, co stálo před člověkem, ona splývá s člověkem a spoluvytváří jeho osud.*“¹¹² Bolest tak můžeme chápat i jako projev ochrany života a popud pro pokrok lidské bytosti. Řekové přistupovali k bolesti jako ke zlu, křesťanství jí dalo význam zkoušky a povahu vykoupení. Bolesti nedává smysl to, jak ji člověk snáší, ale to, že ji snáší s někým dalším. Trápení a utrpení jsou podmínkou pro radost a štěstí a pro sociální přeměny. Naděje umírá poslední, jak se říká, a proto naděje časem začíná nahrazovat strach.

*Schulz říká: „Nesmyslné utrpení je nejtěžší formou utrpení. Vede k zoufalství.“*¹¹³ Když člověk není s to nalézt smysl utrpení, je lépe se nesnažit najít mu nějaký smysl jeho utrpení, ale hlavně být spíše s ním, v jeho blízkosti a neopouštět ho. Utrpení není trestem, může vést k hledání nových hodnot v našem životě, vede ke zrání člověka, jeho osobnosti i zrání jeho víry. Utrpení existuje v různých podobách. Nejde o hledání odpovědi na otázku Proč?, ale ptaní se sám sebe, jaký postoj k utrpení zaujmu. My jsme životem dotazováni. Rychlá smrt může být překvapením nejen pro příbuzné, ale i pro mrtvého samotného. Nechápu ji lidé kolem něho. Je přirozené, že jsou tím lidé, kterých se to dotýká, zaskočení. Jsou jakoby zařezaní, poté se objeví výraz šoku a děsu. Psychická bolest může někdy bolet více, nežli tělesné poranění. Je to příležitost k zastavení a zamyšlení se. Buď se litovat nebo přemýšlet nad tím, co dělat dál se svým životem, abych jej nepromarnil. Příležitost k odstupu a vidění obrazu jako celku a v rámci něho vidět i detaily. Vidět širší souvislosti, hodnotovou hierarchii, cíle. Akceptovat a přijmout.¹¹⁴ Je třeba spolu s nimi sdílet jejich těžkosti a bolesti. Třeba i to může unést tíži jejich bolesti. Prostředkem k tomu je aktivní naslouchání. Umět vyčíst z rozhovoru podstatné věci a nepodstatné nebrat v potaz. Nebo také „umění

¹¹¹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Rub života – líc smrti*. Praha: Orbis, 1975. s. 17-20

¹¹² HAŠKOVCOVÁ, H. *Rub života – líc smrti*. Praha: Orbis, 1975. s. 49

¹¹³ KŘIVOHLAVÝ, J. *Křesťanská péče o nemocné*. Praha: Advent, 1991. s. 59

¹¹⁴ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Mít pro co žít*. Praha: Návrat domů, 1994. s. 86-87

naslouchat“, umět číst mezi řádky. Odložit předsudky, soudy, představy o tom druhém. Naslouchat nejen ušima, ale i očima a celým svým fyzickým postojem.¹¹⁵

Je třeba si pamatovat, že krize má svůj vlastní čas, který nelze obejít ani předvídat. Jakákoliv ztráta bývá spouštěčem krize. Ztráta blízké osoby najednou pohltí celou naši existenci. Většinou se vyhýbáme truchlícím, neboť nás upomínají na smrt a obavu ze ztráty, která může postihnout i nás. Cítíme se bezmocní tváří v tvář a víme, že i nás může v jednom okamžiku potkat neštěstí. Truchlíci pro nás mohou představovat velkou zátěž. Požadují nevědomě návrat zemřelého a my jim ho nemůžeme dát. Často si říkáme, že nelze nic změnit, vyžaduje to čas, a tak se truchlících zbavujeme. Nebo jim pomáháme příliš, až mohou ztratit svoji samostatnost. Stává se, že mohou v určitém okamžiku přenášet svou agresi v truchlení na ty, kteří o ně pečují. V těchto chvílích zklamání pro nás své úsilí mnohdy ukončíme s pomocí. Můžeme doprovázet druhé, když akceptujeme smrt jako aspekt života. Truchlíci vyjadřují své pocity, tím jim pomáháme, aby akceptovali, že cesta bude dlouhá. Vědomí, že jsme schopni krizi překonat, tvoří jeden z největších aspektů našeho sebevědomí.¹¹⁶

2.6.2 Vztek, zlost, odpuštění a smíření

Hněv a zlost můžeme vidět jako varovné emocionální signály. Upozorňují na něco, co je jiné, než by mělo být. Emoce hněvu se může změnit v jinou emoci – nenávist, pokud daný člověk zahořkne a zatvrdí se. Hněv a zlost dávají na jednu stranu větší odvahu k činu, ale zároveň zastíňují jeho uvažování. Je třeba rozlišovat emoci od způsobu vyjádření. Účelem hněvu, zlosti je dát možnosti, energii k tomu, aby se mohly zvládnout problémy, které dané osobě klade daná situace. To, co bude dělat, záleží na tom, pro co se rozhodne každý sám, zda se bude vyjadřovat destruktivně či tvořivě. Hněv a zlost bývají většinou vnímány negativně, ale mohou být i tvořivé, záleží, jak je uchopíme. Obě emoce jsou v životě člověka normální, ale způsob jejich vyjádření je pod vlivem naší vůle a svobody rozhodnutí, jak se u nás projeví. To ovlivňují naše zkušenosti silou našeho sebeovládání. Hněv a zlost nejsou opakem lásky, tím je nenávist. Hněv se zlostí jsou opakem apatie.¹¹⁷

¹¹⁵ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Křesťanská péče o nemocné*. Praha: Advent, 1991. s. 62, 71-72

¹¹⁶ Srov. KASTOVÁ, V. *Krize a tvořivý přístup k ní*. 2. Vyd. Praha: Portál, 2010. s. 75-79

¹¹⁷ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Jak přežít vztek, zlost a agresi*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2004. s. 10-18

Oprávněný hněv a zlost, projevené správným způsobem, mohou vzájemné vztahy mezi lidmi zlepšit. Hněvat se je lidské a osobnostně zralý člověk ho umí konstruktivně vyjadřovat, není destruktivní. To že nejsou uspokojeny naše životní potřeby (duchovní, smysluplnosti života, bezpečí aj.), vede k hněvu a zlosti. Když je tato naděje zklamána, dochází k znejistění a ruku v ruce jdou s dalším souborem emocí. Jak můžeme bojovat s vlastním hněvem a zlostí? Mít bezpodmínečnou úctu a lásku k druhému, naslouchat druhému, vážit si sám sebe a mít se rád, ujasnit si cíl vlastního snažení, znát sebe a své vlastní emoce, zapojit myšlení do řešení krizových epizod a samozřejmě odpustit a smířit se, neboť změnit můžeme jen sami sebe, nikdy však druhého člověka.¹¹⁸

Jak odpustit, aby bylo dobře:

To, co děláme, nás mění. Viktor E. Frankl říká, že odpuštění je zde jedinou nadějnou cestou. Minulost se nedá změnit, ale je možné změnit postoj k ní a nenechat se jí zničit. Pak je možné díky ní prohloubit vlastní pojetí smysluplnosti života, osobní zralosti a vnitřního pokoje.¹¹⁹ Neodpuštěním trpíte, vyčerpává vás to. Je to zbavení se naděje na klidnou budoucnost. Jitří staré rány, tvoří překážky radostnějšímu životu, svazujeme tím sami sebe, neboť nejsme schopni sami udělat něco pro to, aby byla situace lepší. „Odpuštění je cestou od nenávisti ke smíření“: říká Johann Christoph Arnold.¹²⁰ Odpuštění se děje ve třech rovinách - odpuštění Bohu, sobě a druhým. K odpuštění nelze nikoho nutit. K odpuštění je třeba změnit mnohé v myšlení, emocích, vůli i duchovním vnímání. Odpuštění je zaměření se na něco jiného, zlepšení empatie, dosažení většího pokoje a radosti, snížení negativních myšlenek, citů. Je to motivace k dalšímu životu. Odpuštění není omluva, ta platí pouze u nepatrných věcí. Přehlížení - i viník je lidská bytost, která má svou hodnotu, důstojnost. Odškodnění - neboť nevyžaduje zpětné zaplacení škody. Zapomenutí - odpuštění si pamatuje. Odpuštění není - nevidět zlo, ale vidí lidskou slabost v odolnosti proti zlu. Pardonování - neboť je to osobní akt, dávání nezaslouženého daru. Odpuštění není smír, ale je prvním krokem ke smíru. Odpuštěním se rozumí ochota vzdát se vlastního práva na zlost a rozmrzelost, snaha žít v sobě postoj šlechetnosti a lásky.¹²¹

Sören Kierkegaard říká: „Dveře ke štěstí se otevírají směrem ven. Vyjít ven, ze sebe a z dominantního zájmu jen o to, aby mně bylo dobře.“¹²² Krize jsou také šanci

¹¹⁸ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Jak přežít vztek, zlost a agresí*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2004. s. 80-86

¹¹⁹ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Jak přežít vztek, zlost a agresí*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2004. s. 102

¹²⁰ Srov. *Tamtéž* s. 106

¹²¹ Srov. *Tamtéž* s. 107-115

¹²² KŘIVOHLAVÝ, J. *Mít pro co žít*. Praha: Návrat domů, 1994. s. 12

k osobnímu rozvoji. Krize může být šancí k většímu rozvoji osobnosti. V krizové intervenci nahrazujeme jednu hodnotu druhou. Hodnoty jsou různé. Každý si pod tím pojmem představí něco jiného (záleží na oboru - ekonom, lékař, psycholog, umělec, politik apod.) V.E.Frankl naznačil tři okruhy hodnot v našem životě: zážitkové - tou může být láska. Týkají se všeho, co v nás probouzí kladné hodnoty a zažíváme při nich hlubokou radost a potěšení. Dále hodnoty, které vytváříme svou vlastní činností, kde jde o naši vlastní aktivitu. A postoje hodnoty, které vedou k zaujetí postoje k nějaké životní situaci. Celý člověk se skládá z části duchovní, která překračuje vlastní sobecké zájmy, duševní, která vede k tomu mít nějaký cíl, a tělesné. Smysluplnost celého života je utvářena pochopením svého životního úkolu a hodnot, které ho utváří.¹²³

2.6.3 Duchovní prostředky pro posilu pozůstalých

Věřící člověk hledá posilu zejména v Bohu, který je základním zdrojem, ale také v tom co mu může poskytnout víra a samotná církev. Řadíme mezi ně tyto prostředky.

Duchovní vedení

Je to doprovázení duchovním vůdcem v duchovním životě. Je dobré mít někoho, kdo nám bude naslouchat, radit, kdo si vyslechne naše těžkosti, starosti, ale i radosti a bude nám ukazovat správnou cestu k Bohu. Většinou takovým duchovním rádcem bývá kněz, ale může to být i laik.

Svátosti

Svátosti jsou viditelná znamení neviditelné skutečnosti, v nichž mohou křesťané zažívat odpuštění a uzdravení skrze milost. Člověka posvěcují. Prostřednictvím nich je nám nabízena Boží posila a pomoc. V každodenním životě věřícího jsou důležité zejména svátost eucharistie a smíření.

Modlitba

V modlitbě předkládáme vše Bohu. Každou svou prosbu, obavu, tíseň, ale i díky a chválu. Modlitba je základním kamenem našeho každodenního života ve spojení s Bohem. Je to osobní vztah, proto se také říká o modlitbě, že je rozhovorem s Bohem. Prostřednictvím modlitby prohlubujeme svůj vztah k němu a zároveň tak i k člověku, neboť nás on učí.

¹²³ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Mít pro co žít*. Praha: Návrat domů, 1994. s. 36-37

Každodenní zpytování svědomí

Svědomí nám ukazuje co je dobré a co je špatné. Každodenní zpytování svědomí nám pomáhá v hodnocení dne, jeho skutků dobrých či zlých. Vede nás ke zlepšení vztahů.

Duchovní četba

Mezi duchovní četbu řadíme životopisy svatých a díla známých osobností v duchovním životě. Dobrá kniha nám může přivést k dalšímu prohloubení našich poznatků, probouzí naše vědomí a podněcuje k díkuvzdání.

3 Empirická část

V dnešní době se potýkáme s mnoha problémy při zajišťování všech základních i běžných životních potřeb svých i celé své rodiny, ať už se jedná o hrozbu ztráty zaměstnání, náhlou nemoc popř. úraz s následky nebo problém zadlužování se. Tyto situace jsou zatěžující pro celou rodinu. Pokud jsou na tyto problémy dva partneři, dají se tyto situace zvládat mnohem snadněji, než když je má na starosti pouze jeden partner, mám tím na mysli ženu – vdovu, kterou nečekaně zasáhla ztráta manžela a musí se tak vyrovnat nejen s psychickými problémy z této ztráty, ale také s náhlou starostí o zajištění chodu celé domácnosti a zaopatření dětí. Tyto ženy – vdovy jsou respondentkami mé výzkumné práce.

Ve svém výzkum jsem se zaměřila na tyto ženy z důvodu pro ně zatěžujících hned několik situací. Prioritně vyrovnání se se ztrátou partnera, která sama o sobě působí negativně na psychiku ženy a k tomu se přidává starost o hmotné zajištění svých dětí a zároveň jejich dobrého psychického vývoje po ztrátě jednoho z rodičů.

3.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Hlavním cílem výzkumu je popis aspektů, které zahrnuje proces vdovství u mladších žen, jejichž nezaopatřené děti navštěvují základní, střední nebo vysokou školu nebo mají děti s postižením, a to v době od úmrtí partnera po následných max.6 let. Základní otázky zní: 1) Co vnímaly vdovy, že jim pomáhalo či nepomáhalo v době úmrtí partnera a následného období vdovství? 2) Kterí činitelé mají vliv na zvládnutí vdovství? Zvládnutí vdovství v kontextu této práce považuji za dlouhodobý proces, který ovlivňuje mnoho různých činitelů vycházejících z životních prožitků ovdovělé ženy i její vlastní osobnostní charakteristiky.

3.2 Sběr dat

Na svoji práci jsem se začala připravovat již v roce 2010, kdy jsem zejména ve svém rodném místě, měla vytypované 3 mladé vdovy, které ovdověly vždy rok po sobě. S jednou jsem byla více v kontaktu, neboť jsem znala její dceru. Postupně jsem ve svém okolí objevovala další mladé vdovy, až došlo náhle i k tomu, že ovdověla také bohužel moje kamarádka, se kterou jsem to prožívala. Získat potřebná data nebylo možné v krátkém čase. I vzhledem ke krátkým obdobím od události. Jednalo se o získání

osobních a často intimních údajů. Ne všechny vdovy, které jsem oslovila, mně rozhovor poskytly, proto jsem musela postupně hledat jiné.

Výzkumná práce probíhala formou narativních rozhovorů, které jsem nahrávala na diktafon. Rozhovory jsem uskutečnila vždy v termínu, který byl vzájemně dohodnut a v jejich domácím prostředí.

3.3 Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek tvořily 4 ženy ve věku od 40 do 50 let. Ke svému výzkumu jsem si vybrala vdovy, které jsem znala ze svého okolí a se kterými jsem byla v nějakém kontaktu, neboť se jednalo o citlivé téma, jehož vyprávění, mohlo vdovu opět přivést ke vzpomínkám, jež byly a stále mohou být pro ni bolestné. Zpočátku jsem měla představu, že se bude jednat o rozhovor s max. 5-6 vdovami, ale zároveň jsem počítala s tím, že se tento počet může změnit, neboť jsem nevěděla, zda budou ochotné o události a zároveň i o sobě vyprávět.

Jméno	Věk	Vzdělání	Příčina smrti manžela	Doba vdovství	Počet dětí a věk v době úmrtí
Ilona	40	VŠ	sebevražda	5 let	2 (18 a 21)
Jarmila	50	SŠ	nemoc	2 roky	2 (27 a 26), obě zdrav.komplikace
Milena	48	VŠ	utonutí	16 let	1 (10)
Vanda	41	SŠ	zdravotní komplikace	6 let	2 (17 a 15)

3.4 Metodologie

Pro svoji práci jsem zvolila kvalitativní formu výzkumu. S ohledem na menší počet respondentek se tato forma jevila jako nejvhodnější, protože mi umožňuje podrobně zkoumat danou situaci a jít tak více do hloubky problému. Kvalitativní výzkum je výzkumná metoda, která umožňuje analýzu pocitů, postojů a motivací. *Metodolog Creswell definoval kvalitativní výzkum takto: „ Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní holistický*

*obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*¹²⁴ Kvalitativní výzkum jde do hloubky jevů, je tvořivý, flexibilní. Umožňuje nám jev vysvětlit, najít jeho příčiny a možnosti jak jej ovlivnit, zatímco kvantitativní výzkum určitý jev přesně změří, což by bylo v našem případě velmi obtížné.

Za hlavní výzkumnou metodu jsem zvolila narativní rozhovor. Hendl nám předkládá, že se této metody používá v rámci biografického výzkumu, neboť vychází z předpokladu subjektivních významových struktur, které se více objeví při volném vyprávění než-li při cíleném dotazování. Nejdříve musí výzkumník subjekt stimulovat, aby získal také důvěru pro následné vyprávění buď o celém životě nebo o jeho určitém tématickém úseku. Po hlavní části vyprávění se tazatel snaží pomocí doplňujících otázek ozřejmit některé dílčí nejasnosti příběhů nebo mají vyprovokovat respondenta k dalšímu vyprávění. Poté je vypravěč požádán o popisnou charakteristiku a dovysvětlení sociálního rámce. Tazatel se snaží dojít k vyjasnění významových struktur a zobecnění.¹²⁵

Narativní rozhovory jsem nahrávala na diktafon a takto získaná data jsem ve druhé fázi analyzovala prostřednictvím metody zakotvené teorie. Kde se jedná o induktivní metodu zobecňování, která vychází ze zkoumaného jevu a jeho prezentování. Je objeovávána, rozvíjena prostřednictvím sběru dat, jež se týkají jevu a jejich následnou analýzou. Nezačíná se s teorií, jenž by byla ověřována, ale spíše zkoumanou oblastí i se vším, co se postupně z této oblasti vynořuje.¹²⁶

3.5 Analýza dat

Nejprve jsem si celé nahrané narativní rozhovory přepsala. Zaznamenala jsem do textu i reakce emotivního rázu jako jsou pláč, smích, povzdech. Poté jsem jednotlivé texty v rozsahu 5-14 stran (celkem tak vzniklo 38 stran) barevně označila tak, aby měl každý rozhovor svoji barvu. Znovu jsem si je četla a barevně jsem vpisovala na okraje papírů jednotlivá témata, která se zde objevovala. Používala jsem tak metody otevřeného kódování pro tyto analýzy. Otevřené kódování rozkrývá ve zkoumaných

¹²⁴ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. s. 50

¹²⁵ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. s. 176

¹²⁶ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. s. 245

datech jednotlivá témata. Vytvoří se tak seznam kategorií, které se postupně třídí, kombinuje, doplňuje a organizuje.¹²⁷

Vytvořila jsem výchozí kategorie:

- manželství
- děti
- příbuzní
- práce
- volný čas
- finance
- víra
- okolí

K jednotlivým kategoriím jsem přiřazovala texty. Z toho vyplynulo, že k nejobsáhlejší kategorii patřila oblast manželství. Poté následovaly kategorie příbuzní, děti, víra, práce, volný čas, finance a okolí.

Z textů tedy vyplývá, že proces vdovství a jeho zvládnání tak silně ovlivňuje:

- Vliv manželství a osobnosti manželů,
- Vliv rodiny (dětí, sourozenců, rodičů z obou stran),
- Vliv vnitřních podmínek (osobnostních, aktivní přístup k životu, duchovní rozměr)
- Vliv vnějších podmínek (finance, práce, okolí, čas)

3.6 Výsledky a jejich interpretace

Provedla jsem analýzu 4 rozhovorů. Každý z příběhů je jedinečný a životy vdov jsou rozdílné, ale zároveň je možné z nich vyčíst podobnosti. Tato kapitola je členěna dle výše uvedených vlivů. Obsahuje citované výpovědi vdov, které jsou označeny vždy jménem respondenty a číslem strany textu, aby bylo zřejmé, ze které části rozhovoru je citováno. Písmeno T v nich znamená tazatelku. Kapitoly jsem okomentovala dle svých poznatků. Jejich citované texty jsou odlišeny kurzívou.

¹²⁷ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. s. 247

3.6.1 Vliv manželství a osobnosti manžela

Tato kapitola je zaměřena na partnerský vztah, který vdovy měly s manželi před ztrátou a jaký vliv na jejich život tento vztah měl.

T: To vzniklo už za toho manželství, že jste to tak měla?

Hm. Já jsem podnikala, vlastně. Manžel mi moc nepomáhal, on spíš byl doma, byl se synem nebo tak, takže....

T: On byl jak dlouho invalidní důchodce, někdy během toho manželství?

Ne-e, on byl už tak 10 roků. Byl v invalidním důchodě. Když měl asi tři roky syn, tak měl vlastně rakovinu lymfatických uzlin, dosti závažnou, prodělal těžké operace, takže on vlastně v té době, když měl syn tři, čtyři roky, takže on byl pak celou dobu doma.

Takže manžel to překonal, tu nemoc, po nějaké době, a pak začal jakoby - zas extrémně - si toho života chtít užít, takže důsledkem bylo tady to cestování, potápění a tady ty věci, které ho jako v důsledku ... stejně nedovolily žít, takže to byly takové dva extrémy, které s tím souvisely.(Milena, s. 5)

T: Svým způsobem tě trochu omezovalo - určité zvyklosti tady?

Hm. No hodně. Musela jsem se přizpůsobit, někde hodně, v této věci. Byla tady opravdu jinak ... tyto věci nastavené. Je spousta věcí, kterými mňa překvapili, třeba ti hasiči, říkali, no to teda ne, to my si ho odvezeme jo. Já jsem byla domluvená s klukama našima, jo, že chtěli, aj tady ti dva, ti synovci jeho, jo. A měli ho rádi, protože jako bych mu chtěla dát jen ty, které měl rád. Ti, co zlobili ho, já jsem je ještě takhle odstrkovala, aby mu ještě neublížili. Nabok to znamená, že i tu tchýni a ty sestry. Bohužel. Já jsem je odstavovala. Takhle já to prostě viděla a momentálně nemůžu ještě říct, že to nevidím jinak.

T: Já to vnímám, že to je prostě o tom vztahu, který jste měli. O té lásce, která je mezi vámi ... byla. Tak samozřejmě, když někoho miluješ, tak ho chráníš. Pro tebe nezemřel, pro tebe je pořád tady a je jedno jestli je tady či jinde.

Přesně tak.(Vanda, s. 3)

Vím, že jsme s manželem milovali na pohřbu tu závěrečnou tu Věřím, že můj Vykupitel žije ... To milujeme oba a když jsme četli kdysi v bibli a našli jsme to v Jobovi, tak jsme teda říkali, ty jo, to je nádhera, že jsme to našli, jo. Našel to on teda, jo. Takže víš, že to jsou takový věci, který tě drží. My jsme nebyli nějak extra, že bychom chodili nějak do toho kostela, my jsme nějak ty děti ... on taky ne. On stoprocentně věřil, jo. Ale on tyto věci ... on se někdy zlobil, že často chodím do kostela nebo že tam tu tchýni tam furt tahám, říkala jsem mu, hele, dokud můžem, já je tam radši zavezu a potom co? Ted' tu můžeme, co dělat děláme, tak to bude dobrý. Ted' radši chodíme, tak to bude dobrý a on říkal, bral to z toho pohledu, že ten člověk je nějaký ... A někdy, když ty lidi viděl a znal je z úřadu, třeba, jak se chovají, tak mu to nesedělo. To byl jeden z rysů, že jo. A on to nedokázal někdy překousnout, jo. Takže potom si to takhle říkával, když jsme debatovali, a tak, když jsme o tom mluvili. Takže takhle jsme se někdy škádlili. Říkala jsem mu, co na něho koukáš, tak na něho nekoukej, koukej se na ten kříž a přemýšlej nad něčím jiným a ne nad tím člověkem. Já zase tuhle tendenci nemám. Protože nevím, v jaké chvíli ten člověk tam je nebo proč tam je, a že to třeba myslí dobře a tak dál a tak dál, jo. Jarča zase říkal, že mu to ... on to viděl zase hodně reálně.(Vanda, s. 4)

U nás v rodině je to takové jako, jak bych ti to řekla - já s manželem jsme pro ty moje synovce a neteře byli takovým příkladem. Nechci se teď vychloubat. Ted' se mi to znovu vrací, jo, a oni se vlastně ptají, takhle se to zavedlo. Protože chodil do kostela, nebylo

to, že bychom měli nějaké rozpory, a když tu i jejich děti byly třeba na prázdninách a viděly to. On, takový srandista, pohodář, on si s nima hrál, tak viděli, že jsme se nikdy nehádali. Ono to není někdy na škodu se pohádat, jo, protože já to vidím u své dcery. Ona mi nedávno řekla, že proč sám do hospody nechoděj, já jsem byla na vývrát. Vidíš, to je dobré. Děti vidí se rodiče pohádat, a že vidí, že ten život není jenom o něčem. My jsme se nějak nehádali, když jsme se nějak naškupali, tak to ani moc nešlo, no, abych pravdu řekla (smích).(Vanda, s. 7)

T: Jaký jste měli vztah?

Vdávala jsem se ve 20ti, naivní, nezkušená. Já jsem se některý věci učila a musela jsem si tak nějak těžce mnohé věci prochodit. A do toho přišla dost těžká zkouška, že se do toho narodil syn a jako ty oči a tak, jo a pak následně dcera s ještě větším postižením.(Jarmila, s. 1)

T:A jak jste to měli nebo jaký byl manžel, když jste zjistili, že budete mít obě děti postižené?

Já si vzpomínám jednu takovou poznámku, která mě docela zamrzela. My jsme bydleli ve dvojpokojáku o patro níž a chodívali jsme občas na návštěvu do šestého patra, tam bydlí Takže k nám občas chodili na návštěvu nebo my k nim. Měli jedno dítě, zdravý a šikovný, Marcela byla taková, ona neměla problém, nějaká únava nebo něco. Navíc byla učitelka ve školce, takže ona měla takový ty záležitosti k výchově naštudovaný, takže ona byla sečtělá. Vím, že jsme jednou přišli od nich a manžel mi tak říkal: Víš, měla bys víc číst. Jo, že málo čtu a nemám takový přehled jako ta Marcela. A já jsem, ... tenkrát mě to hodně zamrzelo, tak jsem mu pak říkala – víš, Marcela má každé odpoledne už manžela doma, oni můžou jít spolu ven. Já jsem vždycky, já jsem lidem všem vždycky přála. Na druhou stranu, bych si to přála taky, jako mít všechno dobře zorganizovaný, aby všechno probíhalo v pohodě. A abychom mohli každé odpoledne jít někam na procházku s děckama a aby to bylo všechno tak, jak to mělo být. Jenomže to by nesměly být těžký oční operace, to by nesmělo být, že jeden usne tehdy a druhý usne zase v jinou dobu.

T: hm

Jeden chce baštit, druhý nechce baštit. Se dvěma dětmi se pracuje hůř, zvláště, když jsou takhle malý po sobě ... a teďka oba dva problematický, takže, kdy já jsem na to přečtení si kouska knížky měla mít čas. Až byly děcka trošku malinko starší, tak jsme si prohlíželi obrázky. A když mě tenkrát o tom čtení řekl, řekla jsem mu - víš, já to vím, ale jednak Marcela tady má, Radek ji nechodí na směny jako ty, jednak má to dítě jedno, rozvíjí se normálně. Já přemýšlím, kdy teda jako mám ty knížky číst. Pak jsem mu ještě říkala, že bych ráda, abychom, když budeme mít nějaké takové záležitosti, kdy se mu na mně nebude něco líbit, ať mi to řekne, ale byla bych ráda, kdyby to pak nebyly takové ty poznámky: Hele, měla bys a dělej a toto, ale ... abychom si dokázali vyjít vstříc a pomáhat si navzájem ... že bych nerada aby, prostě když se v tom začnu už nějak moc plácát, tak pak z toho nebudu už vidět východisko. Ale to bylo fajn, že on mi nikdy nedal najevo, že jsem hloupá, že nejsem tak sečtělá, že to nevím. To jiný ženský asi zažívají, já jsem tohle teda naštěstí nezažila. Jsem ráda, protože ... právě s ním ... jsem si začala trošku věřit ... že jsem získala sebevědomí. Že jsem měla odvahu se porvat se svým malým sebevědomím, s tím, že jsem si sama nevěřila.(Jarmila, s. 2)

On mi to hraní spíš rozmlouval z toho důvodu, aby mě to spíš nepohltilo ... takový ty ... ta specialitka asi tady, že ať uděláš co uděláš, nikdy se neumíš zavděčit a vždycky si na tobě někdo něco najde. Jsou tady lidi, ti starousedlíci, kteří koukají na ty panelákové ... tak nějak jako s despektem ... (Jarmila, s. 3)

On zase nebyl tak často s děckama v kontaktu jak jako já. Takhle - si byl vědomej toho, že je víc vychovávám spíš já než on. Takže nevím, mně to řekla maminka, já jsem to nevěděla ... že tu hlavní část starostí o děcka jsem měla já. Možná, že on nezažíval rodinu zdravou, jak jeho táta. A tohle to, že zažívali normální vztahy, tak můj manžel se v práci nikdy nechlubil dětma jako ostatní, nikdy neukazoval fotky a tak. To mi říkala jeho kolegyně. On i tady babičce řekl: Já vím, že po mé linii náš rod pokračovat nebude. Že to bral, tak jako ... že v podstatě jako rodina nemáme nějakou budoucnost(Jarmila, s. 7)

T: Jaký jste měli vztah než k tomu došlo?

To byl, já nevím, 23 letý vztah, kterej teda, byla to studentská láska, na začátku byl takový. Akorát, že přišly během studia obě dvě ty děti, takže to ... Tím, že já jsem se dostala úplně jinam a ... on byl jedináček, já z osmi dětí, tak pro něho byla Já vím, že on se chtěl postarat o nás, jako - vydělat ty peníze, nemít žádné dluhy, pracoval od nevidím do nevidím a neznal nic jiného. A prostě já jsem si tam začla připadat jako děvečka, která tam přišla s holým zadkem, která podle nich nic neumí a, a která jenom aby tam dřela na poli, na baráku a tak.(Ilona, s. 1)

A až jsem teda chtěla odejít, tak mě teda přemluvil, ať zůstanu. Prostě - přišla jsem do druhého stavu ... nechci říct, že mě znásilnil, nebo tak, ale prostě tak, zas to bylo z jeho strany účelový, abych otěhotněla, abych prostě zas tam byla přivázaná aj tím druhým dítětem. Vlastně jsme dodělali oba dva školu, přežili jsme aj jeho vojnu a já jsme vlastně doštudovala, neboť jsem to měla rozložené na šest let, jak jsem skončila já, tak jsem měla místo, dostali jsme byt, sice jenom dvoupokojovej, no a začli jsme stavět velice, jako že budeme stavět. Takže dalších šest let jsme měli co dělat.

T: To bylo u jeho rodičů?

No, jako bylo to v dědině, ale ten byt jsme měli na opačném konci a ten barák jsme stavěli před tou bytovkou, kde jsme bydleli. Jo, takže člověk přišel z práce, šel na stavbu a nedělal nic jinýho. Tím, že on byl na celnici, takže prostě měl tu práci jinou než já, no a přesto musel člověk zvládat všechno, a ... On přesto, že byl vysokoškolák, si v klídku seděl na celnici v kukani, dělal základáka, prostě, jako, a po mně chtěl, ať dělám kariéru, jo, a po mně chtěl, ať nejsem jenom obyčejná sekretárka. Takže jsem šla do Spořitelny a na funkci vedoucího učtárny. Vydržela jsem to dělat dva roky a psychicky jsem úplně - no, nezvládala jsem to prostě, prostě.(Ilona, s. 1)

Tak když jsem byla tenkrát za ředitelem, a tak tam dal někoho jinýho, tak mě dal na pozici, tak jako třeba teď Marta, zůstala jsem na pozici zástupce, s tím, že vypomáhala šéfové se vším, jako, když ona šla na dovolenou, tak jsem stejně dělala jako zástupce, ale dělala jsem tam už jen na úvěrech, půjčkách těch velkých a měla jsem prostě, neměla jsem na starosti pokladnu, nic už. Měla jsem pomalu už jen tu nejlepší klientelu, pomalu jako - na těch běžných účtech a ty úvěry a půjčkách. Jenomže můj muž to nemohl přenést přes srdce, že jako já, jako za chvíli takhle skončím jako nějaká hajzlbabka, někde, když to tak všecko vzdávám, a nebyl schopný to pochopit. Takže to došlo k tomu, že jsem se, prostě psychicky jsem to nezvládla a chtěla si něco udělat. Tak jsem se ztratila, byla jsem asi dva měsíce nezvěstná pro všechny, doma nikdo nevěděl. No a pak ...

T: Ani Vaši?

Ne. Právě že mě hledal, na Nově mě nechal prostě hledat ... Ale nebyla jsem schopná to, no, udělat, takže ... V poslední den, kdy jsem neměla ani peníze ani nic, tak jsem vyhledala spolužačku ze střední a ta mi první, co udělala, vypucovala žaludek, že jsem aspoň mamince nedala vědět a tak, že se to dá řešit prostě rozvodem nebo rozchodem. Tak jsem od něho odešla, našla jsem si místo v Mladé Boleslavi zase přes další

spolužačky ze školy, jako, napřed mě vzali k nim do podnájmu a pak jsem si našla svůj podnájem a bydlela jsem a chtěla jsem se rozvíst s tím, že on teda věděl, že jsem teda najednou se postavila na vlastní nohy, jsem schopna rozhodovat se sama za sebe a prostě mě zas ukecal, abychom se nerozváděli. Napřed teda, když jsem chtěla jít někam do poradny, odmítal. Ať si chodím po doktorech sama, když su na hlavu a takový ... (Ilona, s. 1-2)

Pak jsme začli stavět, tak to bylo furt na stavbě, ale těch šest let jsme jako měli nějaký společný cíl, furt jsme něco budovali, sice to bylo - on rozhodl a tak to bude. My jsme bydleli 7 roků v baráku a neměli jsme lustr v obyváku, jenom žárovku, přestože on měl dvě auta a vybavenou dílnu a všecko, tak ne, prostě, dokavad nebudeme mít koženou sedačku v obyváku, tak nebude. Já říkám – ale já nechcu koženou sedačku, já nemám 80 tisíc na to, abych si mohla dovolit koženou sedačku, a ještě my budeme mít luxusní sedačku v obyváku, a ty přijdeš v modrákách, a sedneš si na to stejně jak prase. No to je, to jsou už taký detaily (zasmání). No, jako, jde o to, že jsem vlastně už podruhé odešla od něj, bydlela jsem skoro rok jako mimo, a ale on udělal takové gesto, abych se s ním nerozváděla, dal mi auto, které mi koupil asi předtím nebo tak. On koupil na moje jméno auto na leasing. Platili jsme asi 4 a půl tisíce za leasing měsíčně, jako já jsem platila, šlo to z mojí výplaty, když jsem byla ta vedoucí, jako abych mohla jezdit do práce autem, jo. A tak on potom, protože měl velkého Wolksvagen nebo ten transportér auto, tak když jsem byla v té Mladé Boleslavi, abych mohla jezdit za dětma, jo, tak mi dal auto. Takže tím pádem mi dal teda ale i dluh 4,5 tisíc měsíčně. Chtěl po mně 5000 na děcka, na každého 2500 tisíce měsíčně. Já jsem vydělávala s odřenýma ušima možná 13-14 tisíc v té Mladé Boleslavi - a to jsem dostala místo. Jsem získala první místo, o které jsem zažádala, ale když jsem chtěla jít do toho podnájmu, kde po mně chtěli, já nevím, sedm tisíc, v tom byla už elektrika, a všecko v tom, tak mi nic skoro nezůstávalo. A to ještě jako chtěl, ať tam ještě aspoň jednou za měsíc přijedu, nebo – za dětma ať přijedu - takže na benzín. Prostě veškerý finance, co jsem kdy měla, tak jsem žila z úst do úst ... no ... a on to všecko prostě věděl a pokaždé když jsem tam byla, tak dělal takový, že bylo navařený, uklizený a v životě jsem s ním za ty předtím těch 17- 18 roků nevyjela. Jednou jsme, ještě za svobodna byli na kopcích, tam na Pálavě. A my jsme jezdili na kolách, on koupil mi kolo za 10 000 Kč – sám už měl kolo dávno, jo – jako, jo, abych měla kolo, a na čem jezdit. A byla jsem jak Alenka v říši divů jako ty dva dny, jo. Kolem mě chodil, najednou práca počkala, on měl všecko udělaný za ten týden, jo, na vinohradě, na poli, jenom aby mohl být se mnou. A to jako vždycky děcka jsme někam vytáhli a jeli jsme někam na výlet, třeba jen na ten Mušov, tam se šlo do restaurace na večerů, odpoledne se jezdilo na lodičkách, na tom, jo ... On si koupil windsurfing a s klukama tam jezdil a já jsem si ležela na trávě. (Ilona, s. 2-3)

No, a jde o to, že vždycky člověk ustoupí. Takže když už jsem byla v té Boleslavi, tak tchýně onemocněla nebo chytla jenom nějaký zápal plic, ale protože měla 130 kg, měla srdíčko nemocný, měla ten budík, tak jsem si vzala dovolenou 14 dní, kdy jsem tam jako byla a starala se ... a on mě jako tak přemlouval, abych tam jako, skončila, že zbytečně utrácíme jako peníze, které jsou naše nebo, jo, vyčíslil mi prostě hnedka nájem za tu dobu, co jsem tam byla, a že okrádám rodinu. No, dovedl to vždycky argumentovat tak, abych já se cítila ta špatná a že okrádám svoje děcka, tak jsem se teda rozhodla, a když jsem věděla, že ta tchýně je špatná, vrátit. Takže jsem se vrátila a tchýně asi za tři týdny, ani měsíc jsem tam nebyla zpátky, ona teda zemřela. Jenže ted' nastalo období, kdy jsem nemohla sehnat práci. Do té spořky mě zpátky nevzali, protože já jsem odešla tím způsobem, že jsem jim tam napsala na stůl výpověď, položila klíče a nebylo mě, že takže se mnou se už nikdo bavít nebude. I když člověk by pochopil ty důvody, jako já jsem si dodělala všechny věci, ne že bych jim tam něco nechala, že by měli nějaký problémy, já

nevím, ale vlastně ... ten způsob nebyl vhodný. Bylo zas období, kdy jsem tam byla - jak to mám říct - bez práce, sice půl roku na podpoře, nebo nějaký čtyři měsíce, a pak to bylo zase jen s výčitkami, že si nehledám práci, přestože jsem obešla aspoň 15 konkurzů. Jenomže on mě zas viděl v nějaké pozici manažera, jako, a prostě v Mikulově jsem na nic takového nenarazila, pracák mi nedal za celou dobu ani jednu nabídku, co jsem jezdila do Brna nebo do Břeclavi na ty na konkurzy, to už dopředu člověk věděl, že to stejně nemá cenu, možná já jsem už jsem si nevěřila, že jsem to nechtěla, ale že vydržela jsem to asi tak rok a skončila jsem v Kroměříži, protože jsem zjistila, že si chcu něco udělat ... a tam jsem se víceméně nechala zavřít, to byl můj útěk či únik, já nevím. (Ilona, s. 3)

T: A z toho Kroměříže ses vrátila sama, nebo pro tebe někdo přijel?

Já jsem tam nastoupila jako na 2měsíční léčbu, jako od pondělka do pátku, tam nabíhali, prostě, na nějaké ten, tu terapii, že jsou tam jako lidi zavřený, ale taky ta speciální, kdy tam jdou lidi na vlastní žádost a je to taková ta vybraná, ne, společnost, ale jako i na vlastní žádost, tak nemusíš chtít, aby ti to psali do papírů, jo, do karet, pokud to projdeš. A já protože jsem nebyla závislá na lékách a oni mě, ani jako, nekrmili lékama, jenom ty první 2 dny třeba, jsem měla jenom něco na zklidnění, ale jinak, prostě, ani nic jiného, takže – víceméně ... Ale tím, že on prostě furt chtěl ... pak byl velice ochotnej tam jezdit, že tam ty terapie byly s rodinama, že, jako, on se chtěl účastnit toho, co tam říkáme, na nějakých těch skupinových těch a já jsem tam, jako, nabyla dojmu, že už to zvládnou, že se nenechám, já nevím, ponižovat a bít a nevím, co všechno ... a vrátila jsem se tam zas, no (ticho). Takže zas to dopadlo tak, já nevím, rok dva, nejprve jsem to byla schopná zvládat, a pak už jsem to nebyla schopná zvládat, tak (ticho). Pak došlo k tomu úrazu, když se mi, když jsem si zlomila tu patní kost ... a on mi prostě po týdně, kdy jsem nemohla na tom ani stát ani slízt ze schodů důle a on mi nebyl schopnej ani uvařit čaj, takže řekl, že mě zaveze sem, ať se tady maminka o mě postará, tak ... protože jeho velice rozčilovalo, že já celej den jenom sedím, ležím na posteli a dívám se na televizi, jako, přestože já jsem - sedět byl problém a já jsem jako všude, všechno, každé šuplík uklidila, všude možně, probrala albumy ... prostě jsem se zaměstnávala, (pláč), aby bylo vidět, že něco dělám ... Takže mě sem přivezl, hodil mi kabelu tadyhle před dveře ... že, ani mi nepomohl z auta, jak jsem šla o berlích, ani, ani naše nechtěl vidět, jako ...

Takže jsem si podala žádost o rozvod, říkám a on celou tu dobu, toho ¾ roku, furt telefonoval, furt zvonil, furt obtěžoval ...

T: To bylo roku 2008 nebo 2007?

Roku 2007 že to už byl vrchol všeho ještě ty – byla jsem tam dvakrát, si napřed pro věci, potom v to léto, to jsem měla ještě ty francouzský hole, a on prostě mi nedovolil vzít ani knížku z knihovny, že jako to není oblečení a obuv, že si můžu vzít maximálně oblečení a obuv ... A když jsem chtěla fotky, tak on, on to všechno odvezl pryč ... když jsem prostě (vzlyky)... ale ten vstup tam - on mi rozmlátil hned telefon, prostě tak mi ho ve dveřích vzal a rozbil mi ho, a řekl – spadlo to, hup, spadlo to – jo, jako choval se prostě jako, já jsem řvala, křičela, protože ségra tam byla se mnou, vezla mě tam a seděla v autě, že, odmítala se s ním vůbec bavit, vidět ho. A teď nevěděla prostě, jak ho donutit, a tak jsme volali policajty, takže za doprovodu policie jsem si brala svoje osobní věci ... a protože tam ... jsem o tom udělala zápis o tom, že mi rozmlátil mobil, prostě, a on, že to je jeho majetek a on si s ním může dělat, co chce, jako. Říkám, tak jako kdyby mě tady podřezal, jo, jako, on říkal, jako ... to je teda, oni mě nemohli vzít ani dovnitř, on, to on byl, to on měl všechno obšlehlý, jako, on to věděl, že oni, jako, oni stáli prostě venku, a čekali, až já si to vynesu ven, jako, všechno, a to on mi nedovolil ani, ani moji knížku vyšívání, s kterou jsem já tam došla, a prostě jim řekl – to není prostě oblečení – a no ...

to je, to bylo úplně ... no. A přesto furt stál o to, ať se vrátím a pak mně psal dopisy a já nevím, co všechno, a takže ...

První stání zrušil, že 2 dni předtím změnil právníka, takže napsal, že požádal soud o změnu, změnu termínu. Na druhé termín, kterej byl asi za měsíc a půl, napsal, že je služebně, protože začal podnikat s vínem a to, že je teda služebně, že má partnera ve Varně, Bulhara, kterej je tady v Čechách, ale že je z Varny, takže tam s ním jede obchodně, obhlížet, na týden, takže on tam skutečně odjel, jo, jako, ale – takže zas dostal odklad ... A třetí bylo – to mu doktor napsal, že je nemocnej, ale to napsal srdcervoucí dopis, napsal soudu, že žádá, že si přeje být osobně u toho, jako, takže, takže ... to mu vyhověli potřeby. No a pak byl 8. dubna stanoven čtvrtý termín a to už jsem říkala – jo hochu, už si, dělej, co chceš ... už odsud jsu ¾ roku, už tady nebydlím a, a říkám – rádně ti platím na děti, nemůžeš na mě, na mě už ukázat ničím, jako, všechno jsem ti tady nechala a jakmile se rozvedem, teprv budu řešit majetkoprávní vztahy, jako, mně jde jenom o to, ať už nejsu K., no a on to prostě ... nesnesl to, že by někde na soudě bylo vytahováno něco takovýho, co on mi všechno udělal – já nevím sice, jestli bych byla schopná o tom mluvit, ale asi bych musela, kdyby byl takovej ... No a udělal to, že (povzdech) napsal dopisy tady všem lidem v baráku, odsoudil tam kdejakou ... to, jak jsem svěřila svého syna, jak jsem jim podepsala ten papír, (ticho, pláč), no popsal mě v krásných barvách a ... no a den předtím, vlastně, v to pondělí, toho 7., to poslal z Březí, tak jak tady byl, tak si napsal všechny jména, a jak je tam těch 7 kastlíků nebo 8, tak všem lidem to poslal, tlustá obálka přišla, každému, aby věděli, co mají v baráku, jako ... (pláč)

T: A lidi ti pak řekli, nebo ozval se někdo?

No a ten den ... ten náš důvěrník domovní, on jako hodně tak jako s maminkou, tak s tím přišel a říká – musím ti říct, že jsme to měli všichni ve schránce, že to viděl, že to trčelo, ty velký obálky, a přišel na to, mám pocit, že to přišlo všem v baráku, tak jenom abys věděla, jak, jak to ... No a když viděl, teda před tím soudem, že já jsem teda, že já se s ním odmítám už bavit, že už nemám co mluvit, že uvidíme se u soudu, tak prostě - dojel sem, vlastně v tu, v to ráno, nebo přijel asi v noci, já nevím, a ... zastřelil se tady. No a celou tu dobu, nebo celý ty roky, mě hrozil, že se chtěl zastřelit, když jsem se třeba chtěla sbalit, a chtěla odejít, takže... Je fakt, že kdyby zaťukal na to okno, já normálně otevřu, nebo zazvonil, kdyby přijel a zazvonil, že, tak já normálně jako slušnej člověk, kterej mu jde říct, ne, nechci s tebou mluvit, nebo něco, tak vylezu ven a ... Takže pro mě (ticho, pláč) ... skončilo trápení, akorát, že člověk ... pak měl výčitky, no ... Nebýt toho, že neublížil dětem ...

V hodnocení manželství u respondentek můžeme pozorovat dva jevy, a to pozitivní vliv manžela a z něho plynoucí spokojené manželství a negativní postoj k manželovi. U dvou vdov můžeme konstatovat, že měli velmi dobré manželství a s manželem si rozuměly. Jejich vzájemný vztah byl i po delší době manželství stále pevný. Jsou schopné hovořit i o vzájemných nepochopení, které však bylo společně řešeno. To se samozřejmě odrazilo v náročnějším přijetí jeho smrti a prožívání vdovství.

Jedna vdova žila ve spokojeném manželství do doby manželovy nemoci a následného sice uzdravení, ale zároveň tím došlo k odcizení manžela, neboť se mu změnily životní priority. Manželství tak sice trvalo, ale vztah byl již narušen. Žena ještě

před smrtí manžela musela převzít zodpovědnost za rodinu. Jeho smrt ji zasáhla, ovšem i to následné vyrovnávání se bylo tímto usnadněno.

Poslední respondentka měla prakticky od počátku narušené manželství, které u ní vyvolalo traumatické zážitky a vedly k rozvodu. Smrt manžela ji zasáhla způsobem, jakému k ní došlo, ale sama konstatovala, že to pro ni bylo jisté osvobození.

3.6.2 Vliv rodiny

Kromě manžela hraje velkou roli v životě vdovy celá rodina. Rodina nám poskytuje zázemí a sociální, kulturní i ekonomické bohatství. V této kapitole je poukázán vliv dětí, sourozenců a prarodičů. Děti se učí od rodičů, vnímají komunikaci s ostatními členy rodiny – se sourozenci, prarodiči. Osvojují si v ní systém hodnot. Bohužel však také přebírají špatné vzorce chování.

Děti:

T: Můžete mi říct, jak se to tehdy událo?

Já jsem měla služební cesty a syn byl s tatínkem na východním Slovensku, na nějakých termálních koupelích. No spíše jeskyně, kde byla termální voda. Takže tam chodili potápěči, bylo to asi v tomto čase (jaro). No, přesně, a...a..., no a já jsem přijela ze služební cesty z Čech. A druhý den mi ráno přijeli, vlastně policie a řekla mi, že se manžel utopil a že syn je u babičky. No a potom, vlastně jsem si já jela pro syna a s tím, že teda manžela ještě nenašli. (Milena, s.1)

... Ale já jsem se soustředila na syna, vlastně, že aby, aby tady tím prošel co nejlíp, vlastně všechno bylo o synovi, takže jsem se mu snažila věnovat, hm, jo, neutápěla jsem se ve svém žali na úkor toho děcka, že by se odsunul, jo, že byli jsme jako pořád ... aby byl v pohodě, abysem byla pořád s ním, aby se něco dělalo, aby se něco dělo. Jo, jako - hodně jsem se snažila, aby on tím prošel co nejlépe.

T: Tak to první setkání se synem, kdy jste pro něho jela na Slovensko?

Ne, oni ho přivezli k babičce. Hm, oni ho v noci přivezli k babičce, tak ten pán bydlel vedle, já jsem byla ještě v těch Čechách.

T: A nějak to první setkání s ním?

Se synem? To už si nepamatuju, to už si nepamatuju, ale mě spíš mrzelo to, že vlastně ti potápěči ho nechali na tom břehu, a ten kluk se celou dobu díval, jak tam vycházely ty bublinky, a ještě jim to říkal. Jo, že nikoho tam ... jako ... potom přišli - policie a pohřebáci a všechno možné, a oni furt toho syna nechali na břehu. Takže to mi přišlo jako v tom všem úplně to nejšilenější. Že on si to opravdu do důsledků prožil, že tam by stačilo, aby ho někdo někam odvedl nebo ho nějak zabavil. Jo, oni ho nechali vlastně úplně vymáchat, což mi přišlo - jako úplně šílené.

T: To jste se dozvěděla od něho nebo od nich?

Od nich, aj od něho. On mi aj říkal, že tam viděl ty bublinky a pak už přestaly. Jo, takže on byl už víc v obraze možná než oni. Tak to mi přišlo už úplně, být tam - jak tam jezdili ti policajti a všechno, a to všechno s nima prožíval.

T: Takže jste byla naštvaná?

Byla jsem naštvaná, jo, vlastně i na ty potápěče, tak třeba - on byl začátečník a oni ho vlastně vůbec neměli mít volně puštěného, že měl být pořád na úvaze, a hodně i oni podcenili a tak ... aj zdravotně byl na tom tak, že se nikdy ani potápět neměl. Takže jsem byla trošičku na ně i přivztekla. To mi taky pomáhalo se s tím vším vyrovnat (úsměv). (Milena, s. 2)

Jako - hodně mě to vzalo na pohřbu, tam je to zvlášť... Před tím jsem byla takový ten bojovník, chránit toho syna, a další věci v práci, ale potom na tom pohřbu, tam je to hodně - jakoby to definitivní loučení s tím člověkem, tak tam mě to vzalo hodně, no. Snažila jsem se před tím synem nějaké scény nedělat. Prostě člověk brečel, brečel, a pořád měl to prvotní, aby to šlo dál, aby ho vlastně nějak ještě víc, ... aby netrpěl ještě víc než je potřeba.

T: A potom? Třeba po pohřbu? Jak to šlo potom dál? Kdy třeba do toho období jednoho roku byl čas, kromě takového běžného vyrovnávání, jestli byl čas, kdy se to více připomnělo a bylo to bolestnější, nějaké, třeba narozeniny, když měl syn?

Určitě, při těch rodinných věcech ... Vánoce, to je taková vždycky inventura, to je jako hodně, hm, takové zátěžové. A my jsme byli, se synem jsme si nastavili takový program, že my jsme vlastně o tom nemluvili. My jsme si jen připomínali tatínka, že jedeme na hřbitov, že se za něho pomodlíme, že prostě to a to, a na vánoce měl talíř ... ale jinak jsme prostě o tom, co se stalo a co se děje a jak to prožívá, nemluvili. Jo, že on vždycky.

T: Dohodli jste se tak?

Ne-e, to tak bylo, protože bylo vidět, že to nerozvíjí, i když jsem to nacinkla a když jsem o tom, jo, začla, takže jsem to potom respektovala, a vůbec jsme o tom spolu nemluvili. Jako samozřejmě, člověk věděl, že to bylo pro něho těžké, ale on okamžitě vzal takovou tu pozici mého ochránce, toho chlapa v rodině, takže on ... prostě jsme to tak zavedli, a tak to prostě bylo. Jako se vši úctou, všechny ty svátky a tak dále, to, co je potřeba, nebo fotky a tak dále, ale o těch prožitkách, co to znamená, tak o tom se vlastně, jako kdyby odjel na další cestu, takže se o tom nějak ... tak on byl v podstatě dost silná osobnost, takže jsem ho nechtěla tak úplně převálcovat nějakým nuceným, co je, jak je, jo. Když to sám tak nechtěl, tak jsem to, tak jsme to tak nechali. A jestli to bylo dobře nebo špatně, těžko říct. (Milena, s. 3)

My jsme hodně s tím synem i hodně cestovali a jezdili a snažili se, že ten vztah k němu byl tak intenzivní, že prostě jsme se snažili opravdu, aby byl v pohodě, aby to všechno, aby ho to nějak nepoznamenalo. Hodně tady to, nám to usnadnilo.

T: Máte ho doteďka?

No úplně, my jsme dvojka, naprosto (smích). Stejně přemýšlíme, stejně mluvíme, stejně se potřebujem, jako jo, to tam je úplně.

T: I když teď už není s Vámi?

Není, ale prostě jo, to tam je, že si musíme zavolat, musíme si říct. Dneska se na chudáka chystám s nějakou výtkou (smích). A že jsme hodně, hodně spjatí. Přesně víme, co jo a co ne. A nemusíme se vidět, nemusíme si volat dva týdny, týden, ale přesto je tam takový úzký dobrý vztah. (Milena, s. 4)

T: Tak to u tebe předpokládám, že co se týká - takové vyřizování důchodu vdovského, sirotčího?

Sama. Tak to vůbec, to bylo pro mě. To jako ne. To bylo pro mě a to ... Víš, ono to nešlo ani moc mluvit nějak s někým, ani jsem nechtěla moc mluvit. Mně stačilo to doma, když to bylo a to bylo tím stylem, že ty děti třeba do dneška neví, jak to prožívám. Prostě jim furt jenom říkám, že je lítání, a prostě jim ukazuješ tu druhou stránku věci. Oni o té druhé vůbec netuší. A vím, pokud Pán Bůh bude chtít, tak jim ju nějakým způsobem ukáže, ale já to nebudu, určitě ne, protože ten život je někdy tak těžkej a složitěj, že už to

že jim vzal toho otce ... sice otec Anton říkal, že oni mají toho otce stále. Jasně, ale to je všecko řeč, která je fyzická. Tohleto je duchovní. A 18, 17letý syn byl ještě mladší. To duchovno tak ještě neprožívají, tak jako když už je starší, tak už člověk tak nějak jinak přemýšlí. (Vanda, s. 3-4)

Pravdou je, že když třeba mluvíme doma o tom s dětmi, protože se k tomu dostalo právě díky té Janě (další vdova v dědině), tak dcera, ta řekne, že si to nedovede představit, že by mamka měla někoho jiného. syn, ten zase řekne ano, že si to dovede představit, protože to vidí, co dělám, a ono ho to trápí. Věrka je jiná. Jarda, ten to vidí jiným způsobem. Jenomže ono mít někoho a mít někoho je rozdíl. To vidím u té Jany, já jsem šťastná, že někoho má. Takže ono - je to třeba rozdíl. V této chvíli u nás je to tak, že ta se staví k tomu tak a ten tak. Ale furt jako tak mluvíjou a já je poslouchám a nereaguji.

A potom narozeniny dětí. U dcery ... tam ji chybí. Protože ona v létě udělala takovou věc, že jsme měli altán rozdělaný a nebyla tam dodělaná podlaha betonová a Jarča to chtěl dělat, tak ona si na tom mákla nejvíc, ona ji dodělala skoro celou. A ona to dodělala a chvíli jsme tam seděli spolu a ona začala plakat, protože tatka chodil a pochválil ji a on najednou nikdo nepřišel, že jo. Takže to byly takový ty chvíle, kdy ona pomaličku se s tím srovnávala, jo. A vidíš, do tohohle jsem já třeba těžko vstupovala k ní, to je to co já říkám, že jsem zabednila u ní, protože jsem hodně hleděla na sebe, že jsem hodně přemýšlela, abych já to ustála. A trošičku jakoby ty děcka sice povzbuzovala to jo, ale já jsem se jakoby trošku bála se jich zeptat, jak se cítíte, nebo tak. Protože jsem si myslela, že se cítí špatně. A že není nutná tato otázka. Takže jsem ji ani nijak nerozebírala, jo. Ale bavili jsme se o tom samozřejmě, ale ne až tak detailně. Ona potom se ti nastěhovala ke mně do ložnice a spala se mnou i nějaký čas. A já když jsem potom viděla, v jakém vztahu jsou mezi švagrovou a babičkou, že jsou neustále spolu, jo. To bylo nehorázný, ono to bydlení spolu má nevýhodu. Tak jsem si říkala, co když ta dcera bude stejná. To nechci, takže v té chvíli, já už jsem jakoby tak jemně naznačovala, že má už jít do svého vlastního pelíšku. Ona tak furt nechtěla. A potom teda jako jo, pak to teda vzdala a šla, ale ... Syn tam potom přecházel na školu, že, takže on do toho pak vložil spíš tady ten, co já, jo. Škola a tady toto a je to kluk. A oni s tatkou měli takovou malou nevýhodu. Manžel miloval dceru, miloval i syna, ale jinak, jinak. To bývá u otců. A když něco bylo, tak on ho peskoval. Ne to se dívat nemůžu, dej to sem, dej to sem, já to dodělám. Kdežto já, jsem mu říkala - nech ho, ať si to udělá, jak umí. Raději ho pětkrát odchyť a zas mu to znovu řekni, a to já taky. Já ho nechám. Já třeba vím, že to zničí, trpím, ale říkám si, musím, bude to lepší, že jo. A to nepravě ta tchýnina věc, kterou dělá. Stojí mu za zadkem a s blbostmi mu furt říká něco. To je neštěstí. Oni si té babičky nebudou vážit, pokud to nezmění. A teď v této chvíli je narušen, ale tohle si neuvědomuje. (Vanda, s. 5)

T: A s dětma tvýma se něco změnilo, nebo to bylo jen určitou dobu?

Stejný rituál, furt. My si vždycky, když přijdu z práce, tak s dcerou - syn je na intru - sednem, kafe, pokecáme, co jde dělat, co nejde dělat, jo. A pak už máme každý ten svůj styl nebo se jde pracovat společně na zahradu. To nezmizelo, to pokračuje, jenom tu není manžel. Sedíme, vypovídáme se. To se fakt nezměnilo. To jsem ráda. (Vanda, s. 8)

T: A co děcka, jak to vnímaly?

Dcera má občas takovou chvíli, kdy najednou začne brečet jako já, ale já si myslím, že ... Takhle, já do ní samozřejmě nevidím. ... ta má úplně svůj svět. Nevím, jak si to umí nebo neumí vysvětlit. Snažím se jí to říct, tak jak to je, že je tatínkovo tělo uloženo na hřbitově a že jeho bytost ... bytost - nemůžu říct jí bytost, když neví, co to je Ale třeba i v modlitbě, když se modlíme, tak prosíme o spásu jeho duše. Vždycky prosíme, aby tady mohl být táta s náma, i když jinak. A ona se vždycky zeptá - a jak s náma, když je

v hrobě..? Pro ni je to takové zvláštní, já vlastně nevím, zda by byla ráda, kdyby tady s náma byl jako fyzicky nebo jestli by chtěla naopak, aby to zůstalo, tak jak je to teďka. Nevím ... Protože ona někdy chce mít maminku jenom pro sebe ... Někdy je ráda, když k nám přijde někdo na návštěvu, protože bychom si jinak začaly lézt na nervy. Když si chci něco důležitého přečíst a dočíst a ona to nechce pochopit a skočí do řeči a začne dorážet, protože chce vyzkoušet, co si může dovolit. Tak já už na ni použiju ... i když to nerada dělám - já si teď něco dělám, teď mě přestaň otravovat - i když to nerada používám ... Nemám to ráda a bohužel, ale je to jen někdy, výjimečně.

A pro syna, tak pro něho to byl obrovský šok. Tam hrálo roli, víš, on byl muž přísnější než já. On zase nebyl tak často s děckama v kontaktu jak jako já. Takhle - si byl vědomej toho, že je víc vychovávám spíš já než on. Takže nevím, mně to řekla maminka, já jsem to nevěděla ... že tu hlavní část starostí o děcka jsem měla já. Možná, že on nezažíval rodinu zdravou, jak jeho táta.

T: A ten syn?

On šel za mnou, když potřeboval ... Protože já jsem chodila s děckama do školy, já je vozila, i když muž, když jezdil do Olomouce za prací, tak je brával tehdy on do školy. Takže syn chodil za mnou, ale já jsem mu říkala, víš, ale já ti nebudu dělat u táty přímluvce ... Když mu chceš něco vysvětlit, tak mu to musíš říct a povědět, jak to všechno bylo. Já přece ti nebudu stále umetat cestičku a - táto tak se na něho nezlob, protože on to a to - zkus někdy odůvodnit, proč jsi tohle neudělal, proč to bylo tak a tak. Vždyť je to tvůj táta, tak jdi za ním. Já nejsem pořád tvůj prostředník ... Já bych řekla, že strašně to chybí. Oni si spolu povykládali ... i dělali něco, třeba ty počítače ... a asi se bál, neví. ... já jsem si vždycky přála, aby byli spolu, aby se od něho spoustu věcí naučil.

A v tom lednu (co se to stalo) ve škole to děckám řekl, ale kantorům ne. A když potom měl někdo nějakou připomínku, že si v tom týdnu prodloužil vánoce a tak, tak on si myslel - jo, to tedy jsem si prodloužil vánoce - přál bych vám zažít, jaký to byly vánoce ... a hlavně pak ... co po nich následovalo Takže pak se to asi už nějak rozneslo po škole nebo co ... Říkal, že mu děcka nejvíc pomohly ... Že když měl některý z kantorů nějaké nároky třeba i na ten klavír, tak on se pak děckám na pokoji rozbrečel ... Ještě se projevovalo, že tady on nebrečel ... v podstatě ... tady se držel možná kvůli mně, já nevím ... Ale pak se hroutil ... na tý škole, těm děckám na pokoji ...

T: A do toho pohřbu?

Já jsem ho neviděla brečet, ani trošku.

T: A podílel se s tebou na tom pohřbu?

Byl tam se mnou na Pohřební službě, já jsem neměla už tu sílu, tak on něco zařizoval (pláč). Ale tak ... říkám, že měl v sobě zakódovaný, že v čem já mám smíšený pocity ... tak Daniel má radikální rozhodnutí. Prostě s rodinou z tátovy strany už nechce nikdy nic organizovat.(Jarmila, s. 6-7)

T: Po tý jeho smrti?

No ne, jako, vůbec to, že jsem našla práci tady a že jsem, no víceméně, nechcu říct, že jsem začala žít, no asi tak to tak vyznělo, to tak jako je, protože co jsem jako dřív prostě nesměla, nebo nemohla, tak teprve tady si to člověk jakoby, jo ... v domnění, že teda ty děti jsou už dospělý, nebo dospělý byly, že jo, 18 a 21.

Jako, když se to stalo, tak vlastně jeden syn byl v Brně, a druhý byl vlastně taky, na učňáku, a ten na vysoké, takže jsem to vlastně volala Honzovi, ten přijel ještě ten den a ... víceméně ...

T: A pak jste zařizovali pohřeb, nebo někdo jiný?

On, on. On si to prostě vzal na sebe, jako, že, on, on byl taky takový dost komplikovaný, takže s ním měl takový vztah, špatný taky, on byl vlastně 2 roky na vysoký a stihlo ho to, že prostě toho nechal, a odjel do Anglie na rok. Jako prostě, že se to ... jak měl můj ... jak nevycházel se mnou, tak si to vybíjel ještě na něm, takže nechcu říct, že by byl jako on, ale byl prostě ten dominantní, jo, jako by, nenechal se sebou vláčet, a už si prostě dělal, co chtěl, už ... a že spolu prostě nemohli, nechcu říct, být pod jednou střechou, že to tam bylo prostě dost komplikovaný, a že utíkal, utíkal prostě pryč, dělal si jakoby po svém, jo. Sice vrátil se, vrátil se zpátky do té školy, jo, a dodělal si toho bakaláře, a to už pokračoval nebo pak ... ale že to zvládl, no. Ale že vzal to na sebe, že věděl, že ... ono to bylo komplikovanější, že teď, já jsem byla tady, že, pohřeb byl tam, že a jako prostě, já jsem se tady o toto vůbec nestarala, jako opravdu, toto šlo mimo mě, jako já jsem to ani nechtěla.

T: Jak nechtěla? Jako bylo to pro tebe lepší, tak jako že to vyřizoval i on?

Jako možná, že jsem se toho lehce vzdala, nebo jako že jsem neřekla – ne., já to ... Jako ty provozní ... on byl tam zamluvit, jako kytky a, no akorát jsme se domlouvali na tom, co tam asi bude, jo, a jako, že jsem to nenechala úplně na něm, jenom prostě jako ten termín toho pohřbu, jak to bude asi, co, co mu tam pustit, jestli mu tam budou něco říkat, nebo neříkat, nebo tak, jo, že jsme, o tom jsme spolu mluvili, probírali jsme to, ale jinak to zařizování a všechno, to běhání, bylo na něm. Takže já jsem potom vlastně jenom přijela, jo, a protože on měl jako přání, můj muž, tam v těch dopisech, jako, jako že si nepřeje, jako aby tam byla moje rodina, takže já jsem jim řekla, jako – vy mu za to nestojíte, abyste tam byli, jako ...

T: Tak jsi tam jela sama?

Jo. ...

T: Takže z vaší rodiny jsi tam byla jenom ty?

Jo. (dlouhé ticho). (Ilona, s. 5-6)

Jako byl to šok - přestože já bych to jako v podvědomí – jako já jsem se bála, aby neudělal něco těm děckám a pak by přijel a, a vlepil by mi to do ksichtu a ještě udělal něco mně, jo jako ... že bude chtít vidět, jak trpím, až se to dozvím, jo? Takže nechcu říct, takový to vysvobození, ale takový ... takový ten klid, tam prostě nastal ... A jde o to, že pak si to člověk jako ... je na druhou stranu fakt, že mě to ty děcka nikdy nevyčetly, že to ... že jsme o tom mluvili, že jsem jim, nechcu říct, dopodrobna ... jako vysvětlovala, že neviděli všechno, nezažili všechno, že ... já jsem jim ho nechtěla ... vykreslovat v nějakých špatných barvách, ale prostě, hlavně jsem chtěla jako ten svůj odchod, nebo ten už třetí odchod tak nějak odůvodnit, jak se to všechno dělo, a že pak dycky z mojí strany byla snaha ... o nějakou nápravu a změnu a že to, že já jsem byla vždycky ten, kterej to nejvíc odnesl ... a že prostě už se to nedalo, no. Takže oni jakoby stáli při mně, a nikdy mi to nevyčetli ... a už ten postoj toho Honzíka, když ... když měl být ten pohřeb, jo ... a já jsem tam měla jet, tak on mi říkal – děda tě tam nechce, jako, ale já jsem mu řekl, že pokud tam nebudeš ty, tak tam nebudu ani já – jo, jako že už to, že se mě ten kluk zastal, jako, jo, už předtím (ticho) ... Jo, vy jste mi taky hodně pomohli, jo, to taky, že on tohle řekl ... (Ilona, s. 10)

T: Kluci – o čem jste se tak bavili?

Že ... on poslední ty roky, co já jsem tam už nebyla, tak oni stejně říkali, že on jako by žil ve svém světě, jo?, jako on se jako pitval v tom, jak mě dostat na kolena a tak, a on mě tenkrát říkal, no jako chtěl, aby mě stáhli tady odsud jako zpátky tam, prostě používal všelijaký možnosti, že on mu prostě říkal, že já jsem mu, že je rád, že já jsem pryč, a protože s ním nesouhlasil v mnoha těch, a on se jako vůči nim (klukům) uzavřel do sebe, jo, on nikdy nebyl ten typ, aby mi pomáhal s něma, přebaloval je, on prostě měl tu svoji práci, ty svoje vinohrady, sklepy a takový, on jako otec se chtěl

postarat, jo, abychom byli zajištění, jo, ale on tam ty citový vazby – on to neuměl ani vůči ... jo, on to neuměl ... A ten první syn, takovej tvrdák, jakoby – druhý syn, ten je citlivej, ten se rozbrečí taky okamžitě, jak něco vykládá, jo, ale první syn byl takovej tvrdák jako on. Myslím si, že jemu to hrozně vadilo, že je celej Křížák, jo, že je prostě tak jak ten tata a že se bude taky tak chovat a prostě (ticho), takže oni, nechcu říct, že jako by tam s ním nebyli, ale oni – byli přes týden stejně v Brně a když přijeli, tak měli skauty a florbal semotamo a neděla utekla a ... jako že se spolu uvidí, řeknou si ahoj a jako promluví spolu, ale není to takový, já nevím, tak si zalezou do svýho pokojíčku a už taky byli dospělí, jako, a ... ta potřeba být s někým a to, a – tatínku – to tam jako prostě nebylo, jo?

T: Takže se s tím jako taky srovnali? Jo jako vzali to takovým dospělým způsobem?

Jo, i když to taky ještě tak úplně nemůžu říct, protože jsem jako taky sama navrhovala, jestli potřebujou, jo jako protože jsme spolu o tom mluvili, jo, že je lepší si o tom povykládat, vypovídat se, že ... jsem jim říkala sama, že jak chodím tady (ticho), jo, že jestli budou mít potřebu, lepší, když nebudou chtít se mnou, ale že ... jako, nikoho nedonutíš, jo, když on sám nechce, jako – i když o tom sami nechcou mluvit ... A pak, víš, člověk možná z toho důvodu to, to téma už nerozebírá nebo nepitvá se v tom, (ticho). Já jsem se teď s druhým synem, možná jako abych neztratila teď ještě jeho, jako s ním jsem to už probírala hodně, jo, i když on zas, jako by o tom bráchovi nevěděl, jo? Oni už taky, každý měl svoji milou, už byl v Brně, teď už měl tu svoji partnerku, že už bydleli spolu 3 roky jako manželé, jo? že, tak jako říkal – já ti nemůžu toho bráchu, já ti nemůžu říct, proč nebo co se stalo, jo, proč to dělal, proč toto všechno. Prostě když přijeli, tak to bylo samý smích, samý toto, nevím, přišli kamoši a ... naopak se spíš spolu dohadovali a – je potřeba jít do vinohradu a jo, a dodělat ve sklepě něco a ten by jel klidně třeba na výpravu se skautama, jo? ... Jo, že zůstalo to na bedrech druhého syna, a on je jako zodpovědnější, jo, prostě měl starost, aby, já nevím, nepomrzl vinohrad a ostríhanej není a zavázanej není a takový, jo, už ani nebyl ten děda, aby je korigoval trošku, jo, a řídil a vedl, jo, aby říkal, teď se musí udělat to a tamto, už to bylo jenom ...

T: Teď už se stará jenom syn o ty vinohrady?

No dřív jsme měli v pronájmu ještě další, teď už máme jenom ten náš, nebo oni to rozprodali nebo to dali do pronájmu, jo, ty další pozemky, jo, ten říkal – zbavte se všeho, co můžete, že protože vy dva nejste to, co tata, a prostě vy to nebudete zvládat, to jako, chcete studovat, no až budete mít takových 30-40 roků – jo, můžu tady makat na vinohradu, jo, udělat si svý 4 řádečky, ze 3 bečičky ve sklepě, jo?, ale abyste to dělali ve velkým tak jako on, to prostě nejde, že, ani neměli ty zkušenosti s tím, že? Ale i když máš ten malej vinohrad, musíš tam tu práci udělat, jo jako. A jako ten Honzík, díky té ... že už byl ovlivněnej jou... tak byl, tak se prostě dohadoval, neshodli se, nebo prostě Aleš řekl – já jsem sice věděl, že přijedou, ale jo, nahlásil – přijedem, budem doma, ale měli svůj program, jo, každej si žil už jakoby po svým(Ilona, s. 13-14)

Pro všechny respondenty bylo důležité i přes svoji bolest a ztrátu poskytnout dětem bezpečí. U první respondentky hrálo roli, že chtěla svého syna ochránit, neboť byl účastníkem smrti otce. Byl pro ni na prvním místě a jejich vztah se ještě více upevnil. Druhá respondentka se musí potýkat kromě ztráty manžela živitele, také s postižením obou dětí a jejich nejistou budoucností. Věděla, že kvůli dětem se nemůže hroutit, spoustu běžných životních činností vykonávala, aby zajistila zejména dceru, kterou má v péči. Syn ji byl oporou. Třetí respondentka se s dětmi podílela na všech přípravách.

Sama konstatovala, že v něčem možná udělala chybu ve vztahu k jednomu z dětí, ale celkově zůstal jejich vztah nezměněný, jejich rituály zůstávají. U poslední respondentky byly děti oporou, která vyplývala z dlouhodobě narušeného vztahu s manželem.

Rodiče, sourozenci:

T: Takže jste si ho vyřizovala sama, nebo Vám někdo pomáhal?

To jsem vyřizovala sama, a s tím Slovenskem, to ježdění na Slovensko a kontakt s ním mě pomohl ... to byla sestra s rodinou, s manželem, tak ti se starali o Slovensko. A já spíš o tady ty věci tady. O syna a tady ty vyřizování ... v rámci ... to byly komplikovaný ... úmrtní list se vlastně vyřizoval tady tím způsobem, že jeden byl na Slovensku, druhý pak musel tady. Jo mělo to takový svoje specifika. Takže, takže tak.(Milena, s. 1)

Moje maminka byla sice vitální, ale už měla 50 roků, a já byla dítě páté, takže ona mě měla vlastně ve 43, když jsem se vdávala tak jí bylo hodně roků, tak jsem nechtěla velkou svatbu, chtěla jsem malou, takovou, aby ju to nezedřelo. A takže už tenkrát to bylo takové složité. Jinak s maminkou i sourozenci máme dobrý vztah.

To bylo právě tenkrát, jo po pohřbu. Bylo to výborný. Byla tu sestra, já jsem nemusela na nic myslet. Ona se o ně postarala.

T: Jako že tu tenkrát přijela?

Ano, byla tu už chvíli. Ona přišla před pohřbem, ta jedna, pak přijely všechny, a po pohřbu tu pak zůstala ještě asi 14 dní., Ona jim vařila, ona tu byla, ona to tak jakoby obstarávala a tak. A ...vlastně ... přiznám se ... já jsem pomoc švagrové, nikdy ani do dneška nepřijala. Je to ode mne škaredý, já jim nemám co odpouštět, ne ne ne, já akorát - teď to bylo řečeno - nějak nemůžu zapomenout, mně se to vrací, jsem už našťvaná, že se mi to vrací, jo, nechci to ani, aby se mi to vracelo, ale vždycky udělá ten úkon ... ta švagrová nebo ta babička, tak se ti to vrátí. Do té stejné situace, a ona se ti úplně celá vykreslí, že se z toho nepoučily, že znovu udělají ty kroky, které ho trápily. Když třeba byla zlá na tchýni, tak to stejné ona to dělá znovu. Mně se ti to všechno znovu vrací a vím, že ho to trápilo, a já vím, že tyhle všechny trápení mu vadily a nikdy si to nepřiznal, že kdyby byly trošku slušnější a lepší, tak třeba, jo, pak nemusel se tím tak zaobírat a tak dál, jo. Takže toto mě třeba ... jo ... nebo i já některé věci, které jsem dělala, že jsem ho neměla takhle trápit. To kdybych udělala jinak, tak toto by nemuselo tak dopadnout, jo. A to jsem potom na sebe dost přísná v tomhle směru, jo, i na děcka, třeba, jo, že třeba když to udělají, tak řeknu, no, to teda nerada říkám, protože ony jsou ve věku, kdy musíme vážít slova. Nerada bych je zablokla nějakým slovem. Myslím si, že říkám, že opravdu potom, ten život se potom už hodně hodně uzavře a takhle, tu cestu ... a řekla jsem jim, že opravdu jim, Jarka a Věrku, ať s nimi, že ať tam přijdou za nimi, ale ode mě to tak nečekejte, jo. Já jsem tam ale ani dřív nějak extra nechodila, dolů, já ji vozím, já ji mám ráda, jo, ale já si s ní nemůžu, já si s ní třeba o víře povykládám, ale některé věci ne. Protože ona tě nenechá domluvit, jo, já ... vždycky si říkám, že najdu tu modlitbu pro ty staré lidi, já sama si ji vytisknu, jednou že si ji budu číst ráno, odpoledne a večer, aby mě Bůh dal dar řeči jen v případě, opravdu, kdy je to dobré. Protože - velmi - si to neuvědomuje, velmi dělá věci, které právě viz - právě my dva nesli a ti dva to nesou o to hůř. A ona taktéž. Mě se tím pádem ten vztah - a tady toto potom - už je to takový, že jako ... jo. Snažím se nějakým způsobem, já jsem chtěla odejít, hrozně jsem chtěla odtud pryč. Vůbec mi to ... První myšlenka byla, že tam odjedu (domů), oni dva to nechtěli. Teď by chtěli. Už to tak nějakým způsobem vyprchalo a uvidíme, jak to půjde dál.(Vanda, s. 1)

A tady babička mi říkala, že měla pocit, že bych tak ještě rok měla být u maminky, když jsem se ve 20ti vdávala.

Ale když už potom měli děcka 6-7 roků ... to je moře let ... tak jsme spolu byly na Bělči, to je Hradec Králové, tam někde. Manžel musel být v práci, tak se mnou jela babička. No a my jsme tam měli i asistenty, kteří hlídali děcka, takže my jsme si mohly vykládat spolu a spolu prožít i dopoledne a tak. Byly jsme třeba i v lese. A tak jsme si povídaly o různých věcech. No a došlo na to, že já jsem jí pak říkala, že třeba, že si strašně vážím toho ... my jsme měli při svatbě jako první čtení z knihy Tobiáš. To je zrovna věta, to je zrovna věta, kterou si možná říkám, kterou Pán Bůh tak možná nevyslyšel (povzdech) ... to bylo ... to čtení končilo tím, že: A dej pane Bože, abychom spolu ve zdraví zestarali (povzdech-slzy se objevují) ... kdy teda Tobiáš se Sárrou se spolu modlí a vlastně i Tobiáš tam ještě říká Sáře, že nechce, aby se spojili jako pohané, ale že i třetí den po svatbě spolu budou, tak nějak jako ... a my jsme opravdu s manželem začali žít jako manželé ... myslím tím odevzdáním se ... až ten třetí den po svatbě, že opravdu ty ... no a když jsem to té babičce řekla, tak ona se v tom lese normálně rozbřečela, že jsem ji udělala strašnou radost. Já nevím, možná změnila trošku svoji představu nebo svoje mínění, nebo nevím, jak to správně nazvat. Prostě zřejmě to nějak její vztah ke mně nějak změnilo. Nebo já nevím. Jestli si jako babička myslela, že prostě pokud je něco v naší rodině špatně, takže je to moje vina nebo si to nemyslí, já přesně nevím, ale občas jsem měla pocit, že nejsem dost dobrá snacha, že i kdybych se rozkrájela ... I když ono to možná bylo i podle nálady, podle toho jak se zrovna cítí. Protože někdy je strašně hodná, pochválí. Včera tady byla na obědě, který jí hrozně chutnal. A z toho jindy třeba řekne takovou poznámku, takovou odmítavou. Ono to souvisí i s tím, jak ... jako když umřel ... tak to bylo taky takové různé, víš. Opravdu dle té nálady nebo nenálady.

T: *A tys měla teda pocit, že si myslely, že můžeš za to, že je nemocný nebo spíš za to že je silnější?*

No – samozřejmě ... za tu obezitu jsem mohla já, protože jsem moc dobře vařila ... Ale já jsem říkala, že přece nemůžu vařit tak, aby mu to nechutnalo. Jako navíc v době, kdy děcka rostly, tak jsem nemohla ... kolikrát jsem si říkala, že se mi ledasco nepovedlo, vaření, jo. Ale to že měl sklony - to je tak nakombinovaný všechno. Jednak měl sklony k tomu se hodně najíst, protože na to byl od mala navyklý. To byla běžná věc, že v době kdy nebyly ledničky, teda oni byli sedláci, oni byli stavění na těžkou fyzickou práci, ale nebylo to takový, tak teď si dáme svačinku a teďka už nebudeme do večera jíst, protože, aby zvládli to všecko na poli, tak se museli najíst ... a muž už ten fyzický výdej neměl. Jo když je v práci v kanceláři, ale byl zvyklý od mala, že si může trošku víc dopřát ... že se jednu dobu držel, no jo, jezdil na kole nebo chodil do práce pěšky nebo podobně, ale já jsem ho nemohla všude vodit za ručičku. Já jsem mu nemohla říkat, tady máš odměřený jídlo. Jednak to byl dospělej člověk a jednak já jsem na starosti měla dvě postižený děti ... a hned po sobě (povzdech). Nevím. (Jarmila, s. 1-2)

My jsme měli jít třeba k babičce domů na návštěvu, ona si nějak před kostelem špatně stoupla a pochroumala si to koleno špatně, tak jsme šly s ní, i švagrová, a ona mi říkala, že co si lidi pomyslí, že se ani nenavštěvujem, že spolu ani moc nepromluvíme. Já jsem jí říkala a asi jsem to říkala v obdobným tónu jako teďka, protože jsem u toho taky brečela - mami, já vím, že bych měla na ty návštěvy chodit častěji ... snažím se, ale pořád ještě má člověk takový ty období, kdy je vyloženě nekomunikativní... A já nechodím se smutkem, s pláčem na ulici... Obvykle zalezu k sobě domů a nenosím ten smutek obvykle na veřejnost ... a když opravdu mi není do řeči, nechci to přenášet tady na tebe. Já jsem jí říkala - víš, to jestli se navštěvujem nebo nenavštěvujem, možná si toho všimnou lidi tam u vás v baráku, ale čeho si všimne víc lidí ... to - jestli se občas potkáváme alespoň před kostelem. Takže pak se to i na nějakou dobu zlepšilo, byly jsme

víc v kontaktu. Jako já když můžu, tak ji pomůžu ráda ... chodila jsem za ní, když měla tenkrát ty problémy s kolenem ... Ale jsou opravdu situace, kdy člověku vážně není do řeči (povzdech).(Jarmila, s. 4)

T: A něco, co tě spíš povzbudilo v té době?

Hrozně moc mi pomohlo, že brácha přijel na druhý den ... a přivezl mi i nějaký peníze, prostě. Protože říkal, že neví vůbec, jestli mám nějaký peníze, jestli mám vůbec nějakou možnost se k nim dostat. To bylo fajn, jeden takový malý kámen ze srdce byl i spadenej. A maminka taky pak přijela, to bylo fajn, protože jsme tady pak všichni plkali. (Jarmila, s. 8)

T: Pak jsi tu vlastně měla maminku do pohřbu, že?

Byla tady, to bylo taky moc fajn. Já jsem jí byla strašně vděčná, protože ona vařila ... a s tou dcerou aspoň trošku komunikovala ... Syn byl taky doma takže aj s ním. Sama to prožívala taky hodně těžko. Říkala, že když bydlel u nich v době, kdy dělal v M., tak mohl si zalézt do svého pokoje - a co by si měl co se starou bábou říkat - ale on vždycky sešel za ní do kuchyně a povykládali spolu ... Bral to tak nějak ... takový věci, že jsem i sama zůstala hledět. A teď mi třeba popisovala, že říkal, že jakože ... jak jsem kolem děcek dělala spoustu věcí ... a on když měl tu práci. Já jsem si s nima kreslila a malovala a on byl trochu bezradný, nevěděl, jak se k nim chovat. Snažil se, mluvil s nima, ale nebyla to taková intenzivnější práce. To vím všechno od maminky, že jí to říkal ...(Jarmila, s. 8)

Já jsem tím, že jsem se vrátila k mamince, jsem nemusela řešit jako to bydlení, jako takový, i když já proto jsem nemohla zvolit jako být sama, protože bych to asi zase nezvládla sama, protože takhle, když jsem byla tady, tak on sem nešel, jako osobně sem nešel, pokud já jsem ho nepustila, protože jsem věděla, jak všichni na něho nahlízejí, tak bych si ho jako sem ani netroufla pozvat dál, jo, takže ...(Ilona, s. 5)

T: A tak, byli v té době, byli ti pak oporou, předpokládám, tak jako ... vaši, nebo nějaká osoba jiná?

Tak, myslím si, že mě zachránilo jako to, že jsem tady, jo, jako, že je tady pořád ... jsou tady lidi, jsme tady 4, furt sem někdo chodí - přijde jedna sestra, druhá sestra, a ti, kluci a tetinka a prostě, že tady pořád někdo je, jo, a ... takže ta představa, že bych byla někde sama zavřená, ve svém kutlošku, tak to ... opravdu ... to možná můžu skončit, že budu pít nebo něco takovýho, jo, utápět se ... I když teď, si myslím, že ... nebo tak, já ti ... můžu říct, co se dělo po té synově smrti, že taky, já ... jsem musela hned do práce, nebo jako že se vyřídí pohřeb, udělal se pohřeb ... a já jsem prostě musela jít dělat, jako abych, abych prostě ... na to nemusela myslet, jako (Ilona, s. 9)

Ve středu, jak šla z práce, tak se stavila ségra, tak jsme sepisovaly program, že, jak to bude, kdy co budem dělat, jak, jak ... ona vždycky když vymýšlí ... tak – posadíme oslavence a teď musí nějaký ty úkoly a tak, korunku mu dáme, třeba holkám a ... nebo šátek, a teď musí něco dělat a no prostě nějaký soutěže a hry, my se bavíme třeba, že to má nějakaj, nějakaj ten ... vždycky na Štěpána děláme, se setkáváme s těma bratrancema a sestřenicema, ta (??) ta už je, to už jsme vlastně měli pětkrát, že takže ... na Štěpána budem něco vymýšlet, pokaždé je to v nějakým jiným duchu, jako že děláme nějaký ty plakáty různé, že (smích) ... Ted' jsme měli diskotéku, takže jsme měli všichni jako takový trpytivý lesklý a takový, a – prostě pořád něco, no.(Ilona, s. 12)

T: Vy jste bydleli u nich?

Prvních 6 let jsme bydleli u rodičů, než jsme dostudovali, než on přišel z vojny a vlastně než se narodil ten – nebo než jsem přišla do druhého stavu, tak, protože mě začali fyzicky napadat, tak já jsem to vlastně - synovi nebyly ani dva roky – tak jsem prostě chtěla od něho odejít, jenomže oni mi vyhrožovali tím, jako že syn je jeho a prostě musela jsem jim podepsat papír, že zůstávám, že ... Oni chtěli, ať se vrátím na školu, že

to mojim rodičům slíbili, když jsme se jako - přišli, že se ... jako, musíme brát. A tak jako jsem šla do školy na denní studium a syn šel do jeslí od druhého roku a oni se vlastně o něho starali. My jsme byli oba dva ve škole v Brně a dědeček s babičkou se o něho starali, ty 4 dny jsem vždycky byla v Brně. Takže on znal víc babičku než mě a když to prostě tak mezi nama došlo, tak jako chtěli, ať si klidně táhnu, ale kluk zůstane tam.(Ilona, s. 1)

T: To už jste měli postavené, všechno?

To jsme měli už postavené. Prvních 6 let bylo krizových, když jsme byli u našich, ale to se ještě nějak dalo. Nejsu nějaký konfliktní typ. To ještě oni začali tvrdit, že druhý syn není jeho, jo. Kdoví, co tam je, proč jsem chtěla jít pryč a takový. Takže než si zvykli na druhého syna, tak to bylo zas takový potupný, ale přesto jsem to ustála, ale pak jsme bydleli těch 6 let v bytě, sami. Ale nejdřív se jelo k babičce, protože tam se muselo na poli, na zahradě a všecko, a jelo se až večer dom vyspat, takže ... Pak jsme začli stavět, tak to bylo furt na stavbě, ale těch šest let jsme jako měli nějaký společný cíl, furt jsme něco budovali, sice to bylo - on rozhodl a tak to bude.(Ilona, s. 2)

V životě jsem se nebyla opalovat nebo na koupališti v Březi za celou tu dobu, i když děcka byli malí, jen jednou, když přijela moje rodina tam. A to tam přijeli jednou - všichni s děckama, a naposledy - protože jsem řekla - už je tady nepozvu nikdy, za tu ostudu, co vy jste tady udělali - protože oni objednali kombajn a my jsme museli ve vinohradě dodělat všecko, oni objednali kombajn - přijelo vás tolik, tak to využijem, tak oni tady z města a oni, sklízeli jsme obilí, jo, prostě. A to mi pak tchýně, já jsem s něma dělala, takže jsem nevařila, co chcete, aby se najedli. Já říkám, normálně navařte čočku a vajíčka natvrdo s chlebem a my to zřápnem, žádný vyvařování, řízečky nebo něco. Úplně normální jídlo, žádný vyvařování a oni pak odjeli. (ticho). Já jsem pak řekla, že naposledy a už jsem je nepozvala ... až umřel, tak tady byli ...(Ilona, s. 3)

Ve zkoumaném vzorku můžeme pozorovat důležitou roli vztahů mezi respondentkami a jejich vlastními sourozenci i rodiči. Většinou byli mezi těmi prvními, kteří poskytli oporu a pomoc daným ženám. Naproti tomu vztahy s manželovou rodinou byly dost často narušeny. Ženy je vnímaly spíše negativně, i přesto jejich vztahy trvají. Můžeme zde vnímat pocity nepochopení, nedůvěry, které ovlivňovaly dobu truchlení a procesu vyrovnávání se se ztrátou partnera.

3.6.3 Vliv vnitřních podmínek

Do této kapitoly jsem zařadila kategorii osobnostní charakteristiky vdovy, její aktivity a také duchovní rozměr v životě vdovy.

Charakteristika vdov a její aktivity:

T: No a v ten moment, když vám to přišli, přijeli policisté, to jste vnímala jak?

Tak - byl to hlavně šok, a je to takové, že tomu člověk nevěří, hlavně, že se nevědělo, jestli někde nevyleze na druhé straně ... někdo ho tam někde našel ... je v nemocnici - brala jsem to pořád jako s rezervou, že to není pravda. Ono je to takový šok, kdy člověk musí jet dál, pracovat, vytěsnit to, nebo si řekne - no tak, když ho nenašli, tak to není pravda, jo, tak je to takové jako ... ale samozřejmě ty myšlenky jdou, vlastně jsem se

starala o syna, nějak jsme to tady spolu zvládli, jinak rodina na ty velikonoce odjela k tatínkovi, a ...

T: Když jste se to dozvěděla, volala jste někomu?

Tak jenom známým, a potom jsem brzy jela - to už bylo v tom období - tady do těch Albrechtic na ty velikonoce. Takže rodina. No a s maminkou, ale tam jsem to řekla dost pozdě.

T: Takže ne hned?

Ne-e, jsem to řekla dost pozdě, a jsem je nechtěla nějak stresovat, a je zajímavý, že jí se furt zdály sny o vodě, a úplně takové šílené, tak... (Milena, s. 1)

Co bylo spíš zajímavé, když manžel umřel, tak on se hodně staral o ty praktické věci, ty platby, vody a energie, byty. V tom jsem se strašně máchala, protože jsem vůbec nevěděla, kde co je. A co kde, tak sem tam jsem měla někde nějaký průšvih (úsměv).

T: Pomáhal Vám s tím někdo?

Ne, jsem to vždycky brala cestou pokusu a omylu(smích).

T: Jste se neptala nikoho známého?

Tak jako snažila jsem se, hlavně jsem tomu nevěnovala nějakou extra pozornost, takže nějaké měření vody mě úplně nezajímalo a nějaký šílený platby, které prostě byly ... (smích) neadekvátní, tak jsem je potom začla i žehlit, že - a pak už jsem začla i přemýšlet o prevenci. Takže bylo to prostě něco, co jsem nikdy neřešila a najednou se to jako objevovalo, ty platby, ti bubáci všelijací. Tak to, no, to byla taková zkušenost, že jsem musela jako dodatečně uznat, že praktické věci zajišťoval dobře.

T: Takže jste ty věci zkoušela sama, nebylo to o tom, že byste si řekla, tak zavolám třeba bráchovi a zeptám se někoho?

Ne.

T: I za cenu toho, že byl nějaký průšvih?

No jistě, ono mi to ani nejdříve nepřišlo, jsem to vůbec neřešila, něco měřit (smích). Když přišla nějaká divná částka, tak jsem to začla řešit a pak už mi došlo, že musím všechno pinktlích, abych neměla věčné problémy. (Milena, s. 3)

T: Bylo něco, co bylo pro Vás v tu dobu hodně zraňující od druhých lidí okolo Vás?

Ne, já jsem neměla takový pocit. Tak, já jsem taková, já si nepřipustím, a co se mi nelíbí, tak nedovolím. A taky je to už těch 15 let, takže si to už tak přesně nevybavuju. Ne, neměla jsem nějaký ... ne. Rodina mi pomáhala. Ne, nemám nějakou takovou památeční negativní, že bych si to pamatovala. Já jsem vlastně v práci měla pořád svoje, rozvážela jsem, já jsem vlastně podnikala. Měla jsem obchody, takže tam jsem se bavila jenom - s kým jsem chtěla a nemusela jsem ostatní ani vlastně vidět. Takže jsem nebyla v situaci, kdy bych byla závislá na tom, co ostatních, takže ne-e. Nemám nic, co by mi to připomnělo. Já jsem si vlastně ten život řídila sama. Že jsem nebyla jakoby ... jak třeba přijdu tady, tady už můžete mluvit nebo něco, ale já jsem to vlastně měla naopak. S kým se chcu vidět, či nechcu vidět, tak neměl důvod mě vidět. (Milena, s. 4-5)

T: Byl tu někdo, nabízel ti někdo, že ti pomůže třeba s pohřbem?

To právě byl ten problém, já jsem nikoho nechtěla. Ne. Nabízeli mě, přijela teda ta sestra, ale paní Š., ti mně pomohli, ale jinak jsem si všechno zařídila sama.

T: Bylo to tím, že sis to už dřív zažila?

No, já jsem nesnesla diskuzi. Jestliže by mně někdo řekl, budeš mít lepší toto nebo toto. V té chvíli bych řekla. Dejte mně pokoj! Takhle to bude, protože to bylo spojení nás – Jarek, děti a Bůh, nikdo víc prostě. V tom to bylo.

T: Takže vlastně děti byly, a ty důležitý, tak to stačilo?

Ano. Přesně tak, to jsme byli jenom my, nikoho jiného. Už ten Pavel tam byl, třeba jo, ale že nás spíš jako vozil, protože on to chtěl. Já jsem je, už potom tudletu pomoc, vzala

jakoby ... ano. Protože už to bylo takové, mě hloupé, že vypadám strašně umíněně, jo. Ale já jsem fakt nechtěla. Já jsem cítila, že to je jenom moje. Že on je můj a jenom já si to udělám pěkně, jak já to budu chtít, protože my jsme byli o tomhle tom domluvení, protože my jsme o tom spolu mluvili častokrát, díky těm předešlým věcem. Takže jsme věděli, že budeme mít svůj hrob, prostě my jsme opravdu o všem mluvili. Toto bylo takový ... ale nikdy mě nenapadlo, že to bude takhle. Takže já jsem potom rychle vylovila všechny tyto věci a dělala jsem je. Já jsem byla jako přichystaná, snažila jsem se, co mně někdo sem tam řekl, udělat a tak, jo, když se někdo nabídl s něčím, teď ani nevím, třeba co, tam ale fakt nic nebylo. Když jsme třeba měli ho dovízt, tak vadí mi, že bych chtěla mít toho člověka dřív ještě se sebou. Vadilo mi, že když ho přivezli, že to chci vědět, že chci jet s ním, že nechci tam přijet a on už, aby tam byl, ne. Já chci jít, jak jsme chodili každý v neděli do toho kostela, tak chci, abychom šli tak všichni. Sice pojedou jiným autem, my jiným, ale my tak pojedem. A tchýni jsem řekla, že pojedou s někým jiným. Ať se nezlobí, ale že má jet svým autem se svou dcerou, já chci jet jen s ním. Tady na nás čekalo to auto, chvíli a jsme ho dojeli a tak jsme si tam jeli spolu. Bylo problém, že ti ho po pitvě musí vyspravit a nepustí tě k němu ... nechápu proč? U tatínka to bylo jiné. Tam nás pustili, měl hřebínek, tam to tak trčelo a ono to nešlo dát zpátky. A u manžela nechtěli. Takže tam tu pomoc ... opravdu jako ... Já jsem byla ta umíněná, to bylo v té kuličce. To bylo jen to společenství - Bůh, manžel, děcka a já. Když třeba řekla potom tchýně něco, tak jsem řekla, že jdu spát. A oni to respektovali všechno.

T: Takže pro tebe bylo důležité, aby respektovali, co chceš dělat ty?

Ano. Někdo řekne, že je to statečnost, nebo něco takovýho. Všechno, potom i hrob a tak jsme, my jsme si ho udělaly s dcerou samy. My jsme si tu hlínu naložily, jsme šly na pole, odštrachaly, my jsme nechtěly, já jsem nepřála si. Jediné co mu udělali kluci, když viděli mou umíněnost. Tak chlapi šli a bylo to na toho I.máje, myslím, a udělali tu obrubu sami. Neřekli mi ani půl slova, já tam přišla a obruba už byla hotová a oni říkali: „A nebudeš se zlobit, že ne?“ Ty bys nám to totiž nedovolila, já vím, že ty bys to chtěla komplet sama, ale on říkal, že mu taky něco dá, jo. A ty nás k tomu nechceš vůbec pustit. Mě to vůbec nenapadlo, já jsem si ho tak nějak přivlastnila, že jsem tu pomoc, že ne ... (Vanda, s. 3)

Hodně mně pomohlo, že jsem začala hrát na varhany, i když on mi to napřed trochu rozmlouval, ale pak na druhé straně viděl, že to hraní na varhany byla pro mě taková úžasná terapie. Já jsem si vždycky říkala, co zase dělám špatně, proč ... se děcka nevyvíjejí tak jak jiný děti. Vždyť já se snažím, tak proč je to tady takovýhle? No, tak aspoň ty varhany se nějak daly, i když to nebylo stoprocentní, ale člověk měl pocit, že aspoň něco je. Protože když se snažíš na všech stranách a nic se nedaří, tak je to na kočku, jo. (Jarmila, s. 2)

T: Mělo to souvislost i s tím hraním, že jsi nějakou chvíli nehrála?

Jednak jsem se na to absolutně tehdy necítila a já jsem většinou tu mši probřečela, takže (povzdech). Teprve když se to trochu zlepšilo, když jsem byla schopná vnímat čtení, kdy jsem byla schopna vnímat kázání, pak jsem zkusila, nevím jestli to bylo za měsíc, za dva, kdy jsem začala chodit nahoru (na kůr), že jsem si postupně zase zvykala, být tam zpátky. Vlastně teď jsou to víc jak dva roky zpátky a víš, že jak bylo v kázání nějaká zmínka nebo já nevím, co to přesně už bylo ... ale že mě to natolik vzalo, že jsem byla vůbec ráda, že jsem nějak dohrála tu mši ... Jak člověk je relativně v pohodě ... a dokážu i o některých věcech mluvit s rozvahou ... tak na něco jsem hodně citlivá ... Já si některý věci možná trochu až moc zabírám... Člověk se musí otrépat a jít dál.

T: A jinak i to hraní, bylo to určitý způsob, co ti pomohlo?

To se nedá tak jednoduše říct. Zvlášť, když jsem za ty varhany usedla po měsíci nebo dvou, tak znovu si zvykat na to hraní. Ne že bych se chtěla nějak vychloubat, ale pak za mnou přišla babička a říkala mi, že okamžitě kostel poznal, že hraju zase já (smích i s T).

T: Já se nedivím, vzhledem k tomu, že jsme hráli, jak se dalo.

Hned na začátku té mše se na babičku obrátila paní před ní a řekla ji něco v tom smyslu, že ji poděkovala, že jsem se zase vrátila (smích obě). Ale teďka už se musel člověk zase soustředit na tu hru, že když se mi chtělo brečet, tak nemůžu odejít z kostela, nemůžu jít pryč. Holt to je to takové - těch prvorozených, že mám tu zodpovědnost a nemůžu jít, zrovna podle toho, jak se cítím. Takže tohleto bylo náročný, protože se mi chtělo někdy odejít pryč, jít se rozplácnout někam na mezu a brečet a brečet. Na druhou stranu mi to pomohlo možná v tom, že si říkám -Pán Bůh to ví, co vnímám ... To jsem četla takovou meditaci, že Bůh ví o radostech, i bolestech, i smutku, o všem, co zrovna prožívám ... To je velice stručně a možná, že i to člověku pomáhalo, že ... zase chodit mezi lidi ... upravená ... a zase se i někdy trochu zasmát, mezi řečí. Je fakt, že na klavír jsem dlouho nemohla hrát. Přehrála jsem si jen to co bylo nutné do sboru, ale jinak jsem nemohla skoro půl roku hrát.

T: To jsi tehdy nevedla ani děti ve sboru?

Co se týkalo dětí a věcí pro sbor, tak to jsem se tady přemohla a přehrála jsem si to, ale třeba ani na varhanní kurz jsem nemohla, protože jsem na ten klavír necvičila. Protože ať jsem hrála, co jsem hrála, začala jsem si u toho říkat, tak to se muži líbilo, to jsem mu hrávala - a začala jsem u toho brečet. To nešlo. A do sboru jsem ty dva měsíce nechodila, to nešlo. Občas jsem kolegyni zavolala, ať se nezlobí, ale že to prostě nejde. Jednou jsem jí volala, že bych to vyzkoušela, ale že se bojím, abych na děcka nepřenášela ten smutek, který v sobě mám. Ony tomu nerozumí, tak to na ně přenášet nechci. Ale říkala jsem jí - víš co, já to vyzkouším. Tak jsem tam začala zase chodit a když jsem tam byla poprvé od té doby, tak jsem se ptala, zda Inka taky chodí v úterý. Ona mi řekla - ne. A já se zeptala - a kdo to teda vede? Vzala to na sebe, ta Jana, ty úterky a i když ona není klavíristka, tak s dětma ty písničky nějak přezpívala, zahráli si hru, jo. A druhá chodila jenom v ty čtvrtky ... a byl tam jeden termín do Uničova. Zase, kdy jsem se během toho března musela naučit ty písničky, protože mi Jana řekla na rovinu, že se toho musím ujmout, protože Inka s námi nepojede ... a musíš se naučit ty písničky ... Takže ve mně zatrnulo podruhé a i když jsem chodila v tmavém oblečení, snažila jsem se na ty děcka nic nepřenášet. Vždycky, když jsem se vracela, říkala jsem si, to je divné, vždycky mezi těmi dětmi přijde člověk na to, že se jim může věnovat, může s nima komunikovat. Občas se sice člověk na ně zlobí, že třeba nedávají pozor nebo tak něco. A najednou, když měli ještě i s tou druhou ve čtvrtek zkoušku, tak najednou zpívají nějak jinak a bylo to určitou motivací posunout je dál. Tak mě to postupně začalo přivádět k tomu ... že jiní lidi musí do práce třeba po týdnu a musí jet ... a musí dělat, že ... prostě musí fungovat. Hodně jsem to začala vnímat tak, že jsem to vnímala jako práci. A že musím ji dělat kvůli těm děčkám a kvůli tomu, aby to mohlo fungovat i dál. Když jsem nastupovala do toho autobusu do Uničova, jsem si říkala, že jsem s nima na žádné soutěži nikdy nebyla, tak jak to udělám, jak to provedu ... Prostě byl z toho člověk takovej ... v šoku. A pak hnedka po soutěži, z toho autobusu jsem volala, je to zlatý ... (úsměv). Já jsem to vůbec nečekala ... Dva měsíce jsem se učila písně... (Jarmila, s. 5-6) Co pro mě bylo těžký ... jsem to vlastně nedopověděla - když jsem se s dcerou vracela domů a koukla jsem nahoru do těch tmavých oken - tak ... vnímáš, že ten byt je prázdný, že tě tam nikdo nečeká atakdále. Já jsem si říkala kolikrát ... že já bych tu stěhovala nábytek, já bych ten byt sama malovala ... jen kdyby tady on mohl sedět jen v tom křesle (pláč).(Jarmila, s. 6)

Jo a ještě jsem si vzpomněla na jednu věc - poměrně důležitou. Že tam hraje roli, asi po třech měsících od doby, co muž umřel, nevím už, při jaké příležitosti, jsme byli na Sonusu a takhle ... otec Pavel mě na chodbě zastavil a říkal, že mluvil s organologem, a že ty naše varhany ... že by se opravovaly. To bylo v tom roku 2011. Mrzí mě, že se toho už muž nedočkal ... Ale na druhou stranu mě potěšilo, že otec Pavel do toho nakonec přece šel. Já jsem to neviděla jako nějak ... jako perspektivu, že by se varhany opravily. Doufám, že to neměla být náplast (smích.).(Jarmila, s. 10)

Takže jsem šla do Spořitelny a na funkci vedoucího učitárny. Vydržela jsem to dělat dva roky a psychicky jsem úplně - no, nezvládala jsem to prostě, prostě. Doma bylo něco, furt, v práci byla hrůza a na to, že jsem ten pečlivý člověk, chcu mít všechno vzorně v pořádku a rozčilovalo mě to, když to ty holky neudělaly, a když jsem já z té pozice pokladní vzešla, vím, jak je člověk schopnej to udělat, a ony to nebyly schopny, no tak to prostě ... Tak když mi někdo vypl, tak jsem byla schopna vzít tu pokladnu a sednout si za tu přepážku. Jako jo, ze začátku, když mi odešly tři holky a Břeclav mi ani neposlala náhradu, nikoho, že ... Pak mi to bylo vyčteno, že tam dělám na pokladně. Jsem mu řekla, jako já mám zavřít směnárnu, když tam nikoho jiného nemám, kdo ty peníze může měnit? Jako? Prostě, no to je jedno. Takže jsem měla prostě hrůzu doma a hrůzu v práci.(Ilona, s. 1)

T: A na druhou stranu? Mimo ten jakoby oddych?

Hm ... Tam je, že my v to úterý chodíme na volejbal, že, a já jsem prostě chtěla jít na volejbal v ten den, že ... Já jsem nechtěla, aby to, jak to mám říct, tady mě lidi neznali, nebo ne, nevěděli jako, nebo ho nemuseli spojovat oni se mnou, tak kdoví, co pak šlo za fámy potom tady, ale prostě já jsem nechtěla jakoby měnit nějak ten svůj rytmus získanej, co už jsem si tady, tak ... a vím, že jsem tenkrát - ségra jako zůstala úplně hledět, jako ona šla, brala si věci, potom šla, povídá - jako ty budeš? Já - proč bych nemohla jít, jako, já přece za to (ticho, pláč).

T: Tys za to přece nemohla?

(Dlouhé ticho, pláč).

T: Byl tam třeba nějaký vztek? Nebo nějaký vnitřní - jak to říct - na jednu stranu to byl oddych, a na druhou stranu třeba nějaké výčitky ... ?

No spíš tady to, že člověk ... nevím, já tím, že jsem sama si chtěla něco udělat, nebo že jsem byla několikrát na pokraji, že jsem ... nechcu říct, že zázrakem jsem tady, tak to vnitřně, že už to ... že vždycky je nějaký řešení, že se to dá řešit všechno, jak se chce, jde jenom o to, že musí chtít obě dvě strany jako, a pochopit, že já chci ... komunikovat, na, jako na úrovni kamaráda, já jsem ochotná tam přijet, pomoci jim ve vinohradu, na zahradě, udělat zabijačku, já nevím, cokoliv, ale prostě (pláč) budu se tam chovat a rozhodovat sama za sebe a nebudu se nechávat urážet, ani ponižovat ... nebo mi diktovat ... jenomže to on prostě nedovedl pochopit, no. Nebo pokud mě nevlastnil tak, jak chtěl, tak to pro něho nemělo cenu. ... Takže já jsem samozřejmě ... protože když jsem sem došla, s tou nohou, tak jak jsem začla chodit, trochu, nebo mohla se přesunovat, tak ... jsem začla řešit ten rozvod, tak jsem hned navštívila ... psychosociální centrum a chodila jsem na sezení, protože ... jsem to potřebovala ... ze sebe nějak dostat.(Ilona, s. 7)

že je fakt, že přijdu, přijedu do té dědiny - ještě než syn umřel - jo, první ... jsem šla z vlaku a první jsem šla na hřbitov, jo, prostě že jsem, jak to mám říct, prostě že jsem ... prostě (??) vím, že tam děcka ani nejdou, aby tam ten hrob očistili nebo to, ale jsem potřebovala s tou tchyní nebo s tím tchánem ... že pro mě byli - přes to všechno - se tam našly nějaký jako chvílky, je fakt, že třeba se pak na ně dívám a říkám - tak už jste tady všichni tři, ale jako ... že já prostě, stojím tady, hrdě, s hlavou vztyčenou a ... a k čemu

vám všechno to bohatství, co jste škulili celý život, je, že? (pláč) Jako nechcu, aby to znělo nějak jízlivě, jo, prostě potřebuju nějak vnitřně, abych, abych cítila, že vůči němu necítím nějakou zášť, jo? (pláč) Jo, tak si to nějak dokazovat, jo, jako že? ... Jsem ochotná, nebo jsem schopná nadělat na Velikonoce, na Vánoce, ozdoby ... jak dělali, jak si ... věnečky a všechno zdobení, tak vždycky jejich hrob tak ozdobit a tak ... aby to pro ně bylo příjemný - ty svátky ... Já tam nejedu teda proto, aby lidi, lidi z dědiny neřekli, že se ani nestarám, jo, prostě, je fakt, že teď tam má člověk o ten větší důvod jít, že tam leží teda ten syn, že (ticho)...(Ilona, s. 9-10)

T: A tady s vašima, se segrou, s bráchou – bavili jste se pak o tom, nebo žes jako netruchlila, ses o tom odmítala bavit? Nechtěli rozebírat, jak ti je nebo není? V té době – nebo sis to úplně zakázala ..?

Tak jako ... Nebránila jsem se tomu, se o tom bavit, jako jo? Jde jenom o to, že někdo je taktní, že se tě ani neptá, někdo ...

T: Tys jako neměla sama tu potřebu – třeba - ty ségra, potřebuju si o tom promluvit ..?

Ne, to ... Je fakt, že já vždycky v dědině ... nebo jako tenkrát jsem o tom mluvila ... jako na tom pohřbu a takový, jo ... jenom jsem, já nevím, jestli jsem to chtěla, ten, jako ten ... že si nepřál jako, aby tam byli, jako (pauza) ... se mnou jela tenkrát akorát Marcelka ... že se bála, abych třeba ve vlaku ... nebo tak, jestli jako dojedu dobře a tak, že jsem říkala, tenkrát maminku jako ne, všechny ostatní taky ne, jenom ten (??) ... jsem nejela sama, určitě, ty (??) člověk zapomene ... Já nevím, jestli si teď vybavuju ten dům, jak to tam bylo, jak to probíhalo, ale přijeli ti jeho spolužáci, co k nám jezdívali, z té střední školy, ty rodiny tři, ti přijeli, že člověk se staral, jim dával jako - občerstvení, než se jelo do toho Mikulova na ten pohřeb. Tak je fakt, že jako jsem to, nechcu říct, že vždycky jsem šla jako za odborníkem, ale jako, že jsem asi byla ... nebo, jak mám překonaný takový to, že nejdu za psychiatrem, nejsou blbá, a to ... nebudu ze sebe dělat blbečka, nemocnýho ... vím, že mně to pomohlo tenkrát, nebo už dvakrát předtím, jo, takže jsem to řešila tím, jo, že jsem si sama dělala sezení, a tam si člověk, že jo, sedí a vykládá ... jsem to vždycky prořvala, jo, kdy nebylo bez emocí, ale, říkám – já dycky budu s ním mít spojený nějaký ty špatný vzpomínky, že jo, takže jsem od něj chtěla pryč ... a tady toto bylo takový vysvobození, tak se na to budu tak aj dívat, nebo tak to, tak to budu cítit. Je smutný to, že to stálo život člověka a že jako na druhou stranu to, že prostě byl člověk tak zoufalej, a on byl! zoufalej, jako na druhou stranu si zas říkám, že on mi, že mě měl tak šíleně rád, až tak, že byl schopnej až tady toho všeho, ale, ale (ticho), chorobně rád nebo tady to ... (Ilona, s. 11)

T: Co teda všechno děláš? Jak vypadá tvůj den? Práce, masáže, volejbal ..?

(Smích) Už se těším, až začne být trochu schopněji a budu jezdit na kole. Já vlastně, tak každé rok tak 2 a půl až 3 tisíce najezdím, (smích), no, ... tak teď jsem si k tomu přes tu zimu přibrala hlídání synovce, jako máme ten rok a půl malej Ondra, jo, že si ho vždycky pučíme, u nás aj dvakrát přes sobotu nedělu spal, takže ho máme vždycky - maminka ho má dopoledne, já pak s ním jedu na celý odpoledne ven, večer si vezmu Macíka (?) ... ho mám i přes noc a v nedělu s ním třeba jdu já – na kačenky, máma Matyho odpoledne odvede s kočárem jako bráchovi, takže ... tak jako (ticho)... tak jako já hodně ty tyto, rukodělný že jo, že jsem lepila vajíčka na velikonoce, že lepím slámu aj s těma papírkama, teď jsem napekla perníky, já je celou sobotu před velikonocema jsem je zdobila ... jo, 8 hodin jsem zdobila perníky, jo, takže furt tak jako něco, něco to, no ... Vždycky na ty hroby, že dělám ty vazby a ty kytky a od (??) na oslavu pětadvacetin, že jako přijedou všichni, tak jsme jako nachystali básničku, co jsem složila, takže takovou pozvánku a tak ... (Ilona, s. 12)

Z analýzy respondentek vyplynulo, že všechny jsou nezdolné. Samozřejmě, že se každá potýkala se svými smutky, nedostatky, beznaděje, ale mají v sobě určitou sílu. Respondenty, které měly nenarušený vztah s manželi, se potýkají s pocity naprosté ztráty opory, zdroje síly pro jakoukoliv činnost v životě. Přesto můžeme pozorovat u všech, činnost a posléze aktivní přístup k životu. Mají své koníčky.

Duchovní:

A druhý den mi ráno přijeli, vlastně policie a řekla mi, že se manžel utopil a že syn je u babičky. No a potom, vlastně jsem si já jela pro syna a s tím, že teda manžela ještě nenašli. Takže vlastně ho hledali, mezi tím byly vlastně velikonoce, které jsem strávila u tatínka na Ostravsku a hm..., tam jsme se všichni modlili, nějakým způsobem, jo. A potom vlastně, potom vlastně ho našli, ... po velikonocích, teda po 10 dnech, co byl nezvěstný. Takže potom začly takové ty martýria, byl někde v Martině, kde jsme museli jet jako podepisovat různé zprávy atd. Pak ještě tělo nějakým způsobem putovalo, takže pohřeb byl až za měsíc a půl. (Milena, s. 1)

T: Když se vrátím - ještě po té duchovní stránce, mělo to nějaký vliv, že jste věřící a nebo to mělo vliv až mnohem později?

Tak, asi, to bylo spíš určité prohloubení toho vztahu k Bohu, k tomu, že to člověk může jakoby někde, asi je tosgské samozřejmě pro mnoho lidí, kteří jako uznávají, že Bůh je, že v těch těžkých chvílích se hlásí, takže to bylo spíš prohloubení té cesty.

T: A začala jste to vnímat hned potom nebo až ten následující rok, že by to mělo takový vliv?

To asi ani ne, já jsem jako na vlastní víře to objevila až později, spíš tu pomoc jsem určitě vnímala. Jako, prostě, že člověk tu modlitbu - jsem byla zvyklá se od mládí modlit, až na jednu velkou pauzu, to člověk určitě potřeboval. Ale že by to mělo nějaký přímý vliv na moje rychlejší obrácení, tak to říct nemůžu, jako... (Milena, s. 3-4)

T: Dá se říct, co bylo pro tebe nepříjemné, něco, co ti vadilo, nějaký projev, nějaké věty?

To asi od lidí ne, jenom od jednoho, ale on mi nepřišel nic říct, to jenom přišel s tím syn a říkal, že ten chlapec mu říkal: „Konečně taky na něho došlo.“

T: Až tak?

Až tak... Jo, takže to teďka, zdá se, že do dneška si tím nejsem jistá, proč, nevím, nevím, proč, jakým způsobem, ale jinak, že by lidi, co byli kolem mě... Víš, tady byl jeden, jedna velká věc, tady byl Anton s Jaroslavem (kněží). A to byli takoví lidé, oni mě nenechali ani, aby, oni mě jakoby pomáhali a jemně bránili. Víš. (Vanda, s. 2)

T: Takže pro tebe po té duchovní stránce, když ti pomáhal ten otec nebo jak to bylo ještě? Pro tebe to byla hodně velká pomoc?

Určitě. Otec jel hnedka do nemocnice za ním, i ty modlitby. Já jsem prostě viděla, že je to potřeba, že on to potřebuje. Ne, že já to potřebuju. Já to potřebuju, ale já jsem věděla, že on je tam sám, že on to potřebuje. Třeba v noci, já měla vedle sebe Jarka, Věrku. On to potřeboval, on byl někde, kde my ještě nevíme, jaké to je. Já nevím, jak to vypadá, ale vím, že opravdu to je jako sice hezké, ale opravdu náročné pro toho člověka, který umírá, jo, a čím více lidí se modlí, tím větší síla je proti tomu zlu, které toho člověka - se říká - obklopuje. Já věřím, že to takovým nějakým způsobem určitě je.

T: vlastně i ten pohřeb jste si domlouvali. A byl pro tebe ten rituál toho pohřbu, nechci říct nějakým ukončením, ale byl to pro tebe nějaký přelom, bylo to pro tebe důležité?

Bylo to pro mě důležité, že ho mám tady u sebe, že ho mám tady a že ho mám nějakým způsobem zabezpečeného. A že v této chvíli, už je tam. Že to už bude pro něho se vším všudy uzavřené a všechno, co se dalo pro něho udělat, takového rychlého, je uděláno, nachystáno v naší krajině. Ale toto je potřeba udělat, v té rychlosti si myslím udělat, aby ten člověk neodcházel jen tak, aby opravdu byl co nejrychleji zaopatřen, aby opravdu se to dělalo nějakým způsobem modlitebním a jenom modlitby. Prosit, jo, takže tím pádem už to jakoby zavřené a byla jsem spokojená a už jsem ho měla tak jako srovnaného. Už jsem to viděla všechno v takové té rovině - Bože, je tvůj - tak si ho teda vezmi dál, ale to říkám v této chvíli. To víš, že Bůh ví, že je se mnou na štíru v některých věcech, že s ním diskutuji, ale jako bohužel, to je mi prd platné v této chvíli, jo. Že je to daný tak. (Vanda, s. 4)

T: Když se vrátím ještě k tomu roku, tak bylo pro vás těžší třeba prožívání svátků, narozenin a tak podobně? Byl tu s vámi a najednou tu není?

Během toho roku, tam se to bralo jako tak, protože manžel vlastně zemřel 30. prosince a já mám hnedka za měsíc nato narozeniny. Ale díky tomu nějakým způsobem - měla jsem 35, takže když tu přišli, tak přišel tu otec Anton mně přát, on je takový akčnější, tím pádem mně zlomil takovej ten odpor. Neslo se to v takovém tom duchu, že jsme si povídali, takže se to jakoby tak nějak přehouplo. V práci taktéž. (Vanda, s. 5)

Vrátím se zpátky, cos říkala. Vánoce ... ty byly nejkřutější ... říkám si, že kdyby neexistovaly, byla bych do dneška ráda. To se přiznám. Sice byly krásný, když si na ně vzpomenu. Sedíme u té večeře potom a přesně víme, co ten tatka dělal, protože on vždycky spěchal ke stromku a ty vánoce poslední seděl a začal nám vykládat. Syn byl už jak na trní, protože chtěl jít už ke stromečku, a tak jsme mu říkali, jéžkovy, to bude na dlouho (úsměv). A do dneška u toho v ty vánoce na to vzpomínám, jo. Vždycky si na to vzpomenu, jak nechcem plakat. Nechcem, ne... Vždycky si říkám, u Lazara ten Ježíš plakal, ale potom řekl - už ne, tak nemůžu, i ve Starém zákoně, když si čtem Sirachovce, tak tam je taky. Plakejte tři dny, ale pak už nedělejte. To tě povzbudí, že už není nutné. Jako je to dobré, ale aby z toho nebyla tradice. Takže spíš tímhle způsobem i s nima mluvím, že co tatka dělal takového, jo, tak to vnímám i o těch vánocích, ale byly kruté. (Vanda, s. 5-6)

Pak chodil k doktorce tady, ale pořád tehdy člověk nosil v sobě tu naději, že to bude dobrý, pořád jsme se modlili a pořád člověk doufal, že se to zvládne, že to bude dobré. Bez té naděje, že se to jednou ... já nevím, jak se dá žít bez té naděje, že to dobré nebude? Nevím, co k tomu mám přesně říct, ale pořád jsem doufala, že se to spraví. (Jarmila, s. 3)

A v první chvíli máš pocit, že se ti sesypal život, prostě všechno. Na jednu stranu víš, že musíš nějak fungovat kvůli dětem a prostě musíš být tak nějak provozuschopná. A na druhou stranu nemáš ten hnací motor, to dobíjení, tu sílu, aby člověk mohl fungovat dál. A tohle mi trvalo šíleně dlouho a kolikrát ještě dneska se nutím a říkám si - Pane Bože, a z čeho mám čerpat? Jak to mám udělat, když tady muže nemám? Nemůžu si s ním popovídat o spoustě věcí, nemůžu se ho zeptat na rady, nemůžu slyšet jeho hlas ... On se snažil mě uklidnit nebo tak nějak se vzpamatovat ... Najednou v sobě hledám tak nějak sílu ... se pěkně oblíknout, namalovat se, učesat se. Spíš bych chtěla jen tak ležet a plácet se v pyžamu a brečet. Tohle mi trvalo šíleně dlouho ... Ani jsem jednu dobu nevozila dceru do stacionáře, jo. Člověk tak nějak přežíval, do jídla jsem se musela nutit. Jak se říká, že když ti zemře někdo velmi blízký, tak v dohledné době většinou nějak vážně onemocní ten, co zůstal ... Já si někdy říkám, jestli jsem normální, že jsem se nezbláznila - že jsou děcka postižený. Jestli jsem v pořádku, když jsem se nezbláznila

- když umřel? Já vlastně vůbec nevím, kde člověk bere tu sílu nebo kde se v něm ta síla objeví. Já nevím.

A ty si to možná pamatuješ, jak jsem tady vždycky ty večery seděla jako to tělo bez duše. (Jarmila, s. 5)

To nešlo. Takže mně v tu dobu hlavně pomáhalo, že jsem si šla sednout tady do toho křesla zachumlaná v dekách a buď jsem podržovala nebo jsem se začala modlit růženec (pláč). (Jarmila, s. 6)

Také, ji řekl, že to, že nepřestal věřit a chodit do kostela, tak na tom že mám zásluhu já ... Já sice nevím jak, ale možná proto, že jsem brala jako samozřejmou věc, že budu hrát, že půjdu do toho kostela, že jsem možná až tak neměla ty tendence ... on se hodně potýkal s tím - Pane Bože proč nemám zdravý děti? Proč se nemůžou vyvíjet, takové, jak ty druhé? Já jsem se touhle otázkou zabývala taky, ale neovlivňovalo to negativně můj vztah k Bohu. To je tak neměřitelný, těžko se to popisuje. Ale pořád mám v sobě takový to, proč to tak je? Nedávno jsem měla jednu debatu tady s Tomášem a on mi říkal - neříkej mi, že Bohu říkáš, jak ho miluješ ... za to všechno, co ti udělal? Já jsem mu říkala - ale já to nedokážu takhle vnímat, že Pán Bůh mi tohle a tohle udělal, že za tohle ho přece nemůžu mít ráda - já to nedokážu takhle říct ... To vnímám nějak jinak. Člověk mu občas tak říká - Bože já ti věřím, já ti důvěřuju... Neumím říct - mě se stalo to a to a já tě za to miluju - to bych si protiřekla, jo ... Spíš jsem byla ráda, že jsem mohla říct Bohu - mám tě ráda, miluju tě, chci prohlubovat k tobě tu lásku, protože je nedokonalá. Tohle dokážu říct možná letos. Možná loňského roku. V tom roce 2011 to bylo spíš - Pane Bože, proč? Proč? A tím zjistíš, že já to musím Pánu Bohu odevzdávat ... i toho manžela, a všechno. A tak se o to člověk snaží každý den. Každý den vstanu ... a ještě za Marcela jsem si říkala ... jaká je vůbec perspektiva, je vůbec nějaká budoucnost jako taková, že by člověk mohl s důvěrou, jo, něco budovat, studovat, zařizovat, že to bude dobré. Když nemá tu perspektivu těch dětí, že to po tobě převzou, že třeba budou jednou samy v něčem vynikat. Když tady tohle není, je tady víra, že nakonec zjistíš, že ti nic jiného nezbyde než - Pane Bože já ti to odevzdávám. Je to zamotaný, je to složitý, někdy mi to připadá hrozně beznadějný ... Tu hrůzu, co ti přináším, tak já ti to dávám ... prosím tě, přetvoř to v něco, jinak se z toho zblázním ... Třeba to někoho osloví, že to aspoň jednoho člověka pomůže změnit k lepšímu nebo já nevím (pomlka). Tohle si musím říkat den co den - a je to pěkná fuška. To není - mám to v sobě vybojováno, to ne. Tak jak ... se říká, že uzavřeli manželství, oni ho přece teprve začali, to se musí teprve budovat a opečovávat a chránit. A i to odevzdávání tady těch těžkejch věcí, za tady těch dva a čtvrt roku, to není vybojováno, ale stále si to opakuješ znovu a znovu. A možná - na druhou stranu, zase je to pro člověka nějaký lék. To ti jako pomáhá, trošku ten den, to není každý den stejný ... Jeden den je v pohodě a jiný den je složitější, nebo třeba zavolá brácha, s maminkou pokecám, nebo potkám nějaký starý známý. (Jarmila, s. 8-9)

T:A pomohli ti nějak kněží v té době?

Do dneška mě hrozně mrzí, že jsem muže poslechla v jedné věci, že jsem zrušila tu schůzku s otcem Bedřichem, když ho přesunuli z intenzivky na společný pokoj a on neměl kde jít k té zpovědi - toho dodneška lituju. Mě to nenapadlo, abych jim zařídila, aby měli soukromí tam někde ... Člověk si to vyčítá, ale v té době jsem si myslela, že by to tak mělo být správně ... protože člověk nevidí za ten roh ... No ... a když jsem potom volala otci Františkovi, tak jsem mu říkala, že se nemůžu srovnat s tím, že člověk, že on tam pořád někde je Třeba i švagr byl natolik hodnej, že obvolal spoustu míst a na hodně místech se za něho modlilo spoustu lidí za uzdravení Já jsem to Františkovi říkala, že to nemůžu pochopit, že mi to nejde do hlavy. On mi říkal, ale no - tak to byly modlitby pro jeho uzdravení pro nebe ... To nebyla fráze, to nebyl telefon. To bylo něco, co šlo opravdově jako od srdce, protože František jako ... nevím, jestli používal někdy

nějaké fráze ... Když šlo o nějakou pravdu, kterou měl zopakovat, tak jo jasně, ale takový ty fráze nic neříkající, nebo v tu chvíli člověka spíš deptající ... to on prostě neříkal. Tady tohleto ... člověk v tom vidí spíš určitou naději ... když jsem šla za otcem Pavlem, tos byla se mnou, kdy jsme domlouvali, kdy bude pohřeb a co všechno ... Vždycky se najde někdo, kdo to zkritizuje, proč se to dělalo tak a tak, protože v tu chvíli si člověk nevěděl rady sám se sebou. Ale připadalo mi, že, já jsem měla potom ještě s otcem Pavlem pár hovorů, kdy jsem chodívala k němu i ke zpovědi a člověk byl nešťastnej, protože když při zpovědi, polovinu z toho probrečíš, jo, tak ... ale samozřejmě taky snažil se mi nějak poradit a taky se mě vlastně ptal ... co si vzpomínám teďka, že i na ty vánoce ... ty první, jak je prožívám ... To mi připadalo, že on není jen takový ... že prostě v sobě tu všímavost pro lidi má. Jak vánoce, jak to zvládnu. A já jsem mu trošku ve stručnosti říkala, že se toho na jednu stranu hrozně bojím, že nevím, co to se mnou zase udělá, ale vím, že pro děcka to člověk musí nějak ... a hrát taky na varhany. A říkám, že to nebude asi úkol jenom na ty vánoce, ale asi to bude úkol na pořád ... Já jsem mu totiž převyprávěla ten příběh ... jak se všichni snažili přinést Ježíškovi nejkrásnější dar, aby se zvony rozezvonily. Přišel nějaký král a všichni očekávali, že se určitě s jeho bohatým darem ty zvony rozezvoní a ono nic ... No tak si říkali, třeba následující Vánoce ... A paralelně s tou mší se odehrávalo, že se do toho chrámu vydali taky dva chlapi, a ten jeden měl pro Ježíška nějaký malý nikláček. A cestou tam potkali starou ženu, která byla vyčerpaná, nemohla dál, byla hladová, tak se u ní zastavili a ten chlapec s tím penízem povídá tomu druhému - musíme ji pomoci, ale sami to nezvládnem, tak někoho zavoláme. Tady máš ten peníz a běž ho dát do kostela Ježíškovi a vrať se brzo, neboť ona je celá zkrhlá. Tak ten chlapec běžel do chrámu a pak že se pokusí někoho sehnat. A najednou se začal ozývat během té mše nějaký nečekáný zvuk a ti lidi si říkali, co to je, než si uvědomili ... že to zvoní ty zvony ... a zvoní nádherně. A všichni byli zvědaví, jaký úžasný dar kdo teda přinesl Ježíškovi ... a tam byl zrovna ten malý chlapec, co tam dával ten malý nikláček. Nešlo o ten peníz, šlo o něco jiného ... A tak já mu říkám - já se pokusím taky nějak tak (pláč) ... odevzdat muže jako dar ... Je to těžký, ale je to to nejlepší ... (Jarmila, s 9-10)

T: A pak tě vlastně i potěšilo, no potěšilo, jak jsi vlastně dostala ty kondolence a byla tam i od otce biskupa Hrdličky.

Oni se spolu s mužem znali, ještě dřív než byl biskupem. To bylo taky přes Františka. No ... ty kondolence ... mám je doteďka tady ... jsem si je prohlídla, některý moc hezký, některý takový normál ... a od otce biskupa ji mám hned nahoře. Psal tam i že s hlubokou lítostí přijal zprávu o Marcelově smrti ... jako moc pěkně to tam napsal. Potkali jsme se poté i na setkání varhaníků a on se mě ptal s takovou vstřícností, opravdovostí, jak se mi daří, jak to zvládám. Když to vidíš, když se tě někdo zeptá, jen tak jako - tak co, jak to jde - ale přitom to ten člověk ani nepotřebuje slyšet, tak si řekneš - tobě to tak budu vykládat ... Kdežto u otce biskupa jsem cítila, že mu záleží na tom, jak se cítím, jak to zvládám ... Taky to na těch lidech poznáš, kdo to myslí opravdově a kdo ne ... Víc si vážím toho, když mi někdo řekne jenom - holka drž se ... neřekne to nijak světoborně, filozoficky, jen tak obyčejně ... možná když vím, že ti, co si prožili něco podobného, tak ví víc, o čem mluvím ... (Jarmila, s. 10)

Samozřejmě jsem navštívila i, to není kartárka, ona dělá i reiki, ale vykládá i z karet. To jsou takový tarokový, a s kyvadlem, jako. Víceméně jsem se s ním rozloučila, protože ...

T: Jako – tam u ní?

No, protože on tam byl u ní ... Já vím, že se to velmi těžko popisuje, ale skutečně, jak jsme začly mluvit o něm, tak nám začla kmitat svíčka, mně začly trnout nohy, a ona teď sama, ona říká - vám, vám není dobře? A prostě začla sama, jako – on je tady s náma

... to, já ti to neřeknu přesně, já jenom jsem měla skutečnej pocit, že tam je a že jsme to, nějak se vypovídaly, vyříkaly, nebo – já jsem to musela ze sebe nějak dostat ... jako že jsem ho nechala odejít, takže nezdává se mi o něm, nemám nějaký hrůzný tyto ... měla jsem třeba strach, že když budu chodit tady kolem toho, a jako, musím říct, že prostě, nevím, jsem v klidu. Já vím, že to, že odešel syn, je zas (dlouhé ticho, pláč) ...

Za ty roky ... syn vlastně vloni umřel ... takže 10, 11, 12, no, (ticho), nechci si to ani věřit, že to není ... jako - nějaká odplata, jako ...

T: Odplata? Od koho?

Ne, jako ... že bych si měla vyčítat tu jeho smrt a to, že jsem, teoreticky, nechala ty děti tam a, je fakt, že já tam ... nemůžu být, já tam jedu jednou za měsíc na ten víkend, ale nikdy už jsem se tam necítila dobře, nebo mám tam vždycky takovej divnej, divnej, ne divnej, ne, ale nejezdím tam ráda, nebo, vím, že ... to nebyl můj domov v pravým slova smyslu. A tím, že každej z těch kluků měl už svoji holku, měli ten barák a tak ... akorát - ani jedna nestála za nic, tak, z pozice hospodyňky, tak jsem tam jezdila a uklízela tam, že, dva dny jsem strávila tím, že jsem tam vyprala všechno, uklidila, a oni si tam kdesi lebedili, což mě taky pak přivádělo úplně do ... no prostě mi to začínalo vadit, no. No jako že, pořád jsem to jako brala dobře – ty ju miluješ, ty ju máš rád, jestli tobě nevadí, že neumí ani umýt nádobí, ani vyprat, vyžehlit prádlo, jako, a děláš to ty, jsem to takhle viděla, říkám, jestli ti ta holka stojí za to, tak klidně. Ale když se, vlastně, teoreticky, kvůli ní pak zabije, tak ta holka asi za to nestojí, no (ticho). I když si myslím, že ... Tam je možná to, že byl od dětství jako stavět ... a takový prepozice ... nebo že to neměl s náma lehký, no (pláč), že ty moje odchody dycky byly – jako protože už jsem nemohla – zlý, protože ty děti to vidí všechno ... v tom vyrůstají ... a aby se tak potom nechovaly ke svým partnerkám, tak (ticho) ... Víš, ono je hrozně těžký popisovat ti ty pocity zrovna, tu chvíli, já říkám, že to máš pak takový útržkový ... a jako, já jsem si nepřipouštěla ... (Ilona, s. 7-8)

T: Ale, když jsi vlastně říkala o tý kartářce, tak jsi jako měla tu potřebu, jako že ten, ten pohřeb pro tebe neznamenal jakoby ukončení, to rozloučení ..?

Ne, ne, ne ...

T: Jenom to byla taková nutnost, jako – pro tebe? Takže spíš jsi to potřebovala ještě pak nějak ukončit?

Já ... přestože jsem, myslím si, jako věřící, a to ... nechci říct, že to neprožívám, já prostě ten život ne ... to jako ... zas pokud bych měla partnera, kterej to tak sdílí ... a chtěl by do toho kostela chodit každou neděli a by to prostě ... ale ... já jsem měla snahu, já jsem chodila do toho ... varhaního sboru u nás v (není rozumět) ale on to prostě neměl rád, a on to nechtěl, ale mamince řekl, že dovolil, že jsme se brali v kostele, že máme pokřtěný děcka – a tím to končí! – jako, a dovolil mě ju vozit autem v neděli do kostela a z kostela, ale já už jsem do toho kostela jít nemohla! Já jsem musela přijet na tu hodinu dom a udělat něco, jako (ticho).

T: A pak se to nějak ... když říkáš, že seš, jako by věřící, tak, jak to říct, modlíš se nebo – jak, jak to teďka máš, nebo nemáš ..?

Tak já ... já nevím, jak mám říct – modlitba – já, jako, já s Bohem mluvím a ... jo, jako, že prostě ... nemodlím se ... jako že bych si vzala Kancionál a říkala si ty modlitby nějaký, jo, prostě, to ne ...

T: Jak mluvíš s Bohem? Jako že's to s ním řešila, jako tohle ... jako po tý smrti jeho, jo? ... Mluvila jsi třeba i s nějakým knězem ... nebo ani ne?

Ne, ne, to ne. (Ilona, s. 8-9)

Člověk nemá pouze stránku tělesnou, psychickou, duševní, ale také duchovní. Tu, která přesahuje naše já. Která vede k životu v Duchu. U dvou respondentek můžeme zaznamenat, že víra v Boha a také dříve prožívaná společná víra s manželem je pro ně v době jeho ztráty, velmi vysokou a podstatnou částí. Dává jim smysl života, i přesto, že si v době úmrtí prošly také krizí víry. Modlitba i obřady jsou důležitou součástí jejich života a také hledáním smyslu. Bez této naděje si neumí představit, jak by mohly překonat či překonávat tuto událost. Velmi pozitivně vnímaly rozhovory s kněžími a jejich účast. Pro první respondentku byla smrt manžela určitým prohloubením vztahu k Bohu. Poslední respondentka se označuje za věřící svým způsobem a je pro ni důležitý rozhovor s Bohem. Pro všechny byl podstatný obřad pohřbu, který byl určitým rozloučením se. Poslední respondentka navštívila „kartárku“, u které došlo k jejímu rozloučení se s manželem.

3.6.4 Vliv vnějších podmínek

Poslední kapitola zahrnuje vlivy vnější, mezi které jsem zařadila finanční situaci, vliv práce, okolí (sousedé, přátelé apod.) a čas.

Finanční situace:

Tak oni byli se mnou, nebo, prostě, mi pomáhali, byli se mnou, potom ta rodina jako přijela, ta jeho sestra, i jako finančně mi dost pomáhali, i taťka.

T: V tu dobu jste měli nějaké problémy?

Tak prostě se vědělo, že budou potřeba. (Milena, s. 2)

T: Pak sice jste podnikala, takže nějaké příjmy byly, ale co se týká té pomoci od státu - vdovský a sirotčí důchod, tak bylo to pro Vás přínosem?

Tak určitě, byly to příjmy, které jsem do té doby neměla.

T: Kdyby to nebylo, bylo by to těžší?

Určitě mi to hodně pomohlo, a byla pomoc i v tom, že syn mohl potom díky nich studovat, bez toho by to určitě nešlo. Takže jo, to byla velká pomoc. Pro mě to bylo tenkrát existenční. I v tom podnikání to bylo, jednou hůř, jednou líp, takže na to se nedá spoléhat. A ty studia si nedokážu představit, jak bysme řešili bez tady těchto peněz. To by je nemohl ani dělat.

Ono už je to dávno, takže to má člověk už nějak zpracované, člověk to tehdy určitě prožíval tak nějak intenzivněji a i emocionálněji a snažil se udělat nějakou čáru a žít dál. (Milena, s. 5)

T: Když se to stalo tak náhle, pocívala jsi nějaký problém po stránce finanční? Dluhy vlastně - žádné nebyly? Neříkala sis, co s námi bude? Byl dostatečný vdovský a sirotčí důchod?

To ze začátku určitě ne, protože finance doma jsem vedla většinou já. Takže já jsem věděla o všech těch krocích, který jsou. Věděla jsem, že co si můžu dovolit a co si nemůžu. Udělala jsem některý věci, který by mi asi Jarek řekl, že jsem je neměla udělat,

že jsem je vložila, tam kam jsem je vložila. No to mě i děti upozorňovaly. Ale ze začátku ten problém s financema nebyl. Pak přišel ten sirotčí důchod, tak už je to drsné. Ono to nezajistí, ale pomůže to. Ono to nahradí plat toho druhého člověka. Je rozdíl, když ho máš ty a je rozdíl, když už ty děti mají 18 a ty důchody přicházejí pak na ně, že jo. Tak pak by ty děti s tím měly hospodařit, jo. Ted' to přichází všechno na moje jméno a ted', jak měly 18, tak to přechází na ně. A mně zůstává ta menší část, ale tady je domluva taková, že já jim nechávám něco a oni mi z toho něco dávají, protože jim to patří, ale zase tady jsou doma a proto se podílejí na nákladech domácnosti. Já vždycky říkám, že to mají jakoby na to jídlo - a oni ještě netuší, že se platí měsíčně elektrina, plyn a tady tyhle věci, že jo. A spousta dalších věcí, to jde zase z toho druhého platu, že jo. Je to takové ted'ka na hraně, protože ty děti byly menší a ted' vyrostly a ty náklady jsou na ně větší. Když chceš i na tu vysokou, tak je to i trochu náročnější. Můžou třeba na nějakou brigádu, ale my máme tady ty pole a lesy a ony momentálně byly spíš doma, protože se to muselo doma spíš udělat. Takže to nijak nevyhledávaly, že jo. Syn má tu výhodu, nemůže kreslit doma. Takže to je velká výhoda. Dcera, ta už tu výhodu nemá. Ale tady fakticky to jaro, léto, to je les, to je pole, tady toto, jo. A je potřeba to udělat.

T: A stalo se ti, že by ti někdo nabízel tady tuhle tu pomoc, tu finanční?

Ne, finančně určitě ne. Nepamatuju se, ani že by se mně zeptali.

Takže takovou pomoc finanční - to mi nenabídl nikdo, to spíš tu praktickou.

Já si myslím, že totiž spousta lidí si myslí, a můžu říct, že jsem si to myslela i já, protože jsem dělala na sociálce a viděla jsem ten důchodový příjem - a zvlášť u žen, kterých ti muži pili a zemřeli dřív, tak vždycky jsem cítila se dobře. Protože ty ženy měly ten vdovský a sirotčí důchod po něm, který jim zůstal a vždycky jsem si říkala, to by jim mohlo stačit. Kdežto když ten muž žil a pil, tak ten plat byl malinký a on ho ještě propil. Sice ukázaly, že ten příjem tam byl, ta dávka byla malá, ale oni na tom byly furt špatně, ta rodina, že jo. Takže když se vždycky stalo, tak u některých žen to bylo vysvobození. Ty důchody byly malé, ale je to nějaký příjem. Nemůžeš třeba koupit spousta věcí, ale je to lepší než nemít nic. Kdyby to zrušily, tak by to bylo neštěstí. V tu chvíli by byly na štíru s financemi. Kdyby ten důchod nebyl, než přijde za těch 4-5 měsíců, tak žiješ z těch úspor, které jsou. A když vezmu, že bych ho potom nedostala, no, tak to by bylo náročný. Z toho jednoho platu. To si neumím ani představit, kdy ženy, které mají těch dětí ještě víc než já, to si neumím představit. To opravdu nevím. Musí hodně uvažovat v té vládě, jaké jsou ty náklady.

T: Třeba ty náklady na pohřeb?

Byly velké. Měla jsem náklady ze zásob. Asi by se zlobil, třeba i na ten pomník, by mrčel, že jsem tolik vydala, ale prostě, jsem si říkala, ne, to musí být, to nejde.

T: To jste asi měli každý svůj účet?

Ne.

T: Tak jak jsi to udělala, když se to pro dědickém řízení zablokuje?

Záleží, jak se to udělá, že jo. Dívej, máš doma některé peníze, tak to ti stačí. Já nevím, jak jsem to udělala, asi i ten nahoře to nějak zajistí. Když jsem byla v té bance, tak jestli i ten pohled byl na mě tak hrozný nebo jestli ten anděl strážný té úřednici řekl, pomoz jí a ona ho slyšela a myslím si, že nějakým způsobem to udělala. (Vanda, s. 6-7)

T: A něco, co tě spíš povzbudilo v té době?

Hrozně moc mi pomohlo, že brácha přijel na druhý den ... a přivezl mi i nějaký peníze, prostě. Protože říkal, že neví vůbec, jestli mám nějaký peníze, jestli mám vůbec nějakou možnost se k nim dostat. To bylo fajn, jeden takový malý kámen ze srdce byl i spadenej. (Jarmila, s. 8)

T: A jak to bylo nakonec s těma financema?

Co mě teda překvapilo mile, že mi lidi ze spolča přinesli obálku, v ní nebylo málo ... a tady lidi ze sboru taky. To bylo po pohřbu. A i mně Táňa přinesla, že se mi tady lidi v baráku složili na kytku. Tak jsem potom vyvěsila na dveře – vchodové - poděkování za jejich pomoc a účast. Bylo to tam asi tři týdny. Nevím, kdo všechno z nich se podílel, ale chtěla jsem jim poděkovat. Potěší to ... člověka. A ti lidi, co mi před kostelem kondolovali i tady z baráku, tak to jsem byla opravdu překvapená.

Pak jsem, třeba i z bezpečnostních důvodů, nenechala přepsat cedulku na zvonku.

T: Uměla by sis to představit, když by nebyla pomoc ze strany státu?

To bych měla důchod jen na jeden rok, teď ho mám trvale, tím, že se starám o dceru. No tak, když bych nebyla doma, možná bych někde pak pracovala. Já jsem si to neuměla představit, když byl muž nemocnej, co by bylo, když by bylo a hrozila jsem se toho ... Ještě ten večer v nemocnici jsem mu říkala ... že se musí uzdravit ... že ho potřebujem ... A to bylo nejen z toho finančního hlediska, ale celkově ... A musím říct, že ... při vši smůle ... máme být z čeho živi, že já sice kdoví jak nerozhazuju, ale nemusím obracet každou stakorunu, protože je tam ještě i ten Markétčin důchod. A jsem strašně ráda, že tahle ta možnost tady je. Na druhou stranu, bych měla radši zdravý děti a viděla jejich budoucnost a chodila do práce a tyhle ty věci, ale ... Jako na uživení to je jako takové, i když syn je ještě na škole. Na účtu bylo, a já jsem teda vybrala. Dostala jsem zálohu už kolem 15. či 20. ledna a já jsem měla velkou výhodu, že brácha a maminka mi něco přinesli a měla jsem i nějakou hotovost u sebe. A dceři běžel její důchod a příspěvek, takže jsme vyloženě nebyli úplně na suchu.

Bylo spíš, že jsem musela všechno v dohledné době začít převádět na sebe a bylo těžký někam přijít a vysvětlovat stále, co se stalo.(Jarmila, s. 11)

Nebyť toho, že neublížil dětem ... vlastně – protože za celou dobu, říkám ...(ticho) víceméně mě zachránilo i to, že jsem ... nebyla rozvedená, takže jsem měla vlastně nárok pobírat i ten vdovskej důchod ten rok, nebo teda dva, protože Honzík ještě studoval, že, takže pokud studovaly děti, tak, tak to bylo. Takže jsem jim nadále mohla posílat peníze, nebo vlastně celej ten, jo, důchod jsem posílala jim, a víceméně z platu, z Charity už jsem si mohla žít aji jako normálně, no. Já jsem tím, že jsem se vrátila k mamince, jsem nemusela řešit jako to bydlení, jako takový, i když já proto jsem nemohla zvolit jako být sama, protože bych to asi zase nezvládla sama, protože takhle, když jsem byla tady, tak on sem nešel, jako osobně sem nešel, pokud já jsem ho nepustila, protože jsem věděla, jak všichni na něho nahlízejí, tak bych si ho jako sem ani netroufla pozvat dál, jo, takže ... proto jsem se ani nechtěla z tadyma hnout, ani by prostě, člověk neměl ty finance, přestože jsem po něm chtěla čtvrtinu toho, co jsme měli, toho majetku, takže jsem po něm, když to odhadli na 4 miliony, tak jsem řekla, já neokrádám děti, tak já chci jen čtvrtinu, takže ten 1 milion, jo, tak jsi schopnej 250 tisíc ročně vydělat na víně, na včelách, jako to jsem viděla, toho jsem byla svědkem, takže tam není problém, abys mi každěj rok dal 250 tisíc a já si z tama nevezmu nic, kromě těch hader, jako ... On samozřejmě popřeváděl všechny auta, všechno, na tatínka, a na to, aby to nebylo na něm, na něho, aby to prostě bylo na otce a, to prostě, i ten barák, to, když zemřela matka, tak otec to přepsal na něj, že, jedinej syn, tak to honem přepisoval úplně, zas na, na tatu zpátky ... se toho vzdával, jenom aby ...(Ilona, s. 5)

T: Když se ještě vrátím – když on zemřel, tak tys vlastně pracovala tady, tak kluci bydleli v tom domě, tak jako měli živobytí zajištěný, jo? Peníze jsi jim posílala, že?

Tak ... my jsme měli hrůzu peněz ... jenže v tu chvíli to bylo zablokovaný, protože zemřel a muselo být to dědictví ... a měla jsem ... tak ono se vyřídil sirotčí důchod, já nevím, oni pobírali, každěj měl 7-8 tisíc ...

T: A než se to jako dovyřádilo? Protože ono to jako chvíli trvá, že jo? Takový 2-3 měsíce, než to dojde jako ... takže to jste mohli jít na sociálku ..?

Jasně, tak já jsem měla peníze, nebo víceméně měli jsme ... jeden syn měl ... protože mně předali doklady, všechno ... už tady, co měl u sebe, takže znal PIN, takže, takže vybral z účtu ten den, nebo 2 dny po sobě, nevím, těch 15, 15 tisíc ... na pohřeb a to, takže veškerý finance a to ... tam jako byly zajištěný, jo?

T: A potom už dostávali ... důchod ... sirotčí, jo?

Takže každej pak už dostal svůj příjem, a já jsem jim každému ještě, dokud studovali, posílala jako 2 a půl tisíce ... s tím, že jsem ještě teď do, do prosince platila jako ... elektriku, jako 2 a půl tisíce jako na barák ... jako inkaso. Jo, celou tu dobu ... jako - teď už jsem rozhodla, už si to teda musíš hradit sám (úsměv), nebo tak, tak jako má tam nájemníky, říkám, tak jako přijedu, uklidím zde, v nedělu – na 2 dny, jako, a ještě ti platím na barák všechno, tak jako v dědickým řízení po bratrovi všechno spadlo na něj, že jo, tak říkám - je to tvoje, nikdo už ti to nevezme, říkám, tak se starej – tak jako, má 25, tak jako co ... (Ilona, s. 10-11)

T: Takže neměli jste dluhy ..?

Ne, a právě že otec se jim snažil jakoby ... nahrabat, jako, takže my jsme měli ... na barák něco, takže my jsme měli ... v rychtyku, a on měl barák postavenej komplet, takže zařízení, všechno, takže vlastně děcka dostali auto, barák, jako ... měli střechu nad hlavou ... měli prostě zajištěný všechno, že ... jsme spořili každému „lišku“, takže ... teď děda s babičkou ...

takže každej měl takových 200 tisíc, tam na „lišce“, takže oni, oni jako zase, si myslím, si ... jak jim to spadlo do klína ... všechno ... že si toho tak jako ... nevážili ... Jo, jako, je to ... já když jsem přišla ze skromných chudých poměrů, jako z 8 dětí, tak je to jako něco jinýho nebo dívám se na ty věci, na který si sama naspořím, jo, jinak než teda ten, kdo vytáhne peníze z konta a koupí si teda, co chce, jo? Jako je to něco úplně jinýho, jo? Asi teda, no. A asi mě to teda ukořísalo, tak jsem si říkala, jo dobrý, mají kde bydlet, mají co jíst, a jako do budoucna – mohli se rozhodnout, pro co chtěli, no. Jo, že člověk nějak nemusí ... (Ilona, s. 11-12)

Pro všechny respondentky bylo důležité mít finance. Všechny měly buď finanční rezervu, alespoň do zajištění pohřbu a pro dvě z nich byly velmi přínosné dary, které obdržely od rodiny nebo i od známých. Všechny se shodly na tom, že následná pomoc formou vdovských a sirotčích důchodů, jim usnadnila život., neboť nemusely řešit finanční krizi. Bez této dávky si neumí představit, jak by příklad umožnily dětem studium z jednoho platu. Bez této pomoci by to bylo složité a kruté, jak samy přiznávají.

Práce:

T: Spíš, jak jste řekla, jste se vrhla do té práce?

Hm. Jo, jo, já jsem vlastně hodně pracovala, abych zajistila rodinu, že, takže ... a bylo to i v podstatě takový ... psychické řešení, jak se co nejvíc od toho odejít. To jsem se soustředila na syna hodně, a na práci, no... (Milena, s. 4)

a potom začal ten běžný život, že jo. Tak to jsem teda hodně zakotvila v práci, právě, a to byla trošku chyba vůči těm dětem, že třeba dcera se mně trošku odklonila, tam, kam jsem nechtěla. Jo ... to si myslím, že tam jsem udělala strašnou chybu, že jsem měla být

víc s nimi, tu byla moje švígra, když jsem byla v práci do večera do sedmi, teprve jsem dělala tu práci, co manžel tam zanechal, protože jsem cítila, že to jakoby musím udělat, že to nemůžu takhle nechat, takže do té stavařiny jsem se, jak už jsem v ní dlouho nepracovala, musela znovu zapracovat, nějakým způsobem, a ta kolegyně byla stále nemocná, jo, ale vést ten úřad je těžký, protože jak už jsem dlouho tu stavařinu nedělala, takže jsem tam potom byla od rána - ve čtyři jsem jela - a vracela jsem se v osm devět večer, jo.(Vanda, s. 1)

T: Vrhla ses na nějaký svůj koníček nebo ještě víc do práce, a nebo ani ne?

Tak, děcka říkají, že víc pracuji, ještě ... než jsem pracovala. A to je blbý. K tomu - já mám jednu takovou nevýhodu, že já musím hodně spát. Mně se podařilo jednou málem podpálit dům, když jsem byla přepracovaná a nespala jsem. Můžu to vydržet dva dny, ale potom musím honem, rychle něco. Opravdu, když jedu tím autem, tak opravdu - dva tři andělé tam sedí. To vždycky když dojedu, tak řeknu - díky Bože, protože to není co dodat, jo.(Vanda, s. 8)

T: To bylo ještě před tím rozvodem?

Ano, to bylo ještě před tím rozvodem, aby on měl co nejmíň možnýho jako, aby ono to prostě nepřišel nějak, díky mně. No prostě ... takže říkám, mě, jediný, ne jediný, ale mě hodně pomohlo to (ticho), že jsem mohla začít pomáhat jiným, takhle asi ... Jo, že ...

T: Po tý jeho smrti?

No ne, jako, vůbec to, že jsem našla práci tady a že jsem, no víceméně, nechcu říct, že jsem začala žít, no asi tak to tak vyznělo, to tak jako je, protože co jsem jako dřív prostě nesměla, nebo nemohla, tak teprve tady si to člověk jakoby, jo ... v domnění, že teda ty děti jsou už dospělý, nebo dospělý byly, že jo, 18 a 21.(Ilona, s. 5)

I když teď, si myslím, že ... nebo tak, já ti ... můžu říct, co se dělo po té synově smrti, že taky, já ... jsem musela hned do práce, nebo jako že se vyřídí pohřeb, udělal se pohřeb ... a já jsem prostě musela jít dělat, jako abych, abych prostě ... na to nemusela myslet, jako ...(Ilona, s. 9)

Takže já se teď pořád jenom snažím jakoby to neproflákat, a jako vyloženě si to užívat, no. Jako nezabývat se nějakýma titěrnostma, a ... jako - nemít čas jako ... na to ... Já bych sice šla ... asi zvolnit, protože teď je toho teda moc ... minulý 3 týdny toho bylo v práci moc, to byla hrůza, nebo hrůza - člověk to pořád bere, bere, bere, a pak přijde čtvrtek a člověk říká - to snad není možný - ještě jeden den? (smích), jo, ono to taky bylo tou zimou, že brzo byla tma, jo, že ten den byl krátký, ještě ani nesvítilo slunko ... furt bylo tak škaredě, a teď ty lidi, sem tam ti někdo umře, a nebo onemocní a je to takový psychouš v práci, že, takže s tím člověk má co dělat, že se cítí unavenej, ne fyzicky, ale že má co dělat, když už je toho hodně. Ale mě, já říkám, že mě to zachránilo, prostě mám ten pocit, že tím, že jsem přišla a začla prostě dělat to ... v té sféře ... tak to - já jsem ty tendence měla už v tédědině, já jsem chtěla do té do toho ústavu jít - a on prostě nechtěl ...!

Já skončila v České pojišťovně, ale dopadlo to tak, že mě ta práce vůbec nebavila, neuspokojovala, a zas pořád - plnit a plnit a hlásit furt, co jsem uzavřela a neuzavřela - jo, to mě prostě deptalo a já nejsem ten typ, abych chodila a zvonila na baráky a vnucovala nějaký pojištění domácnosti nebo něco takovýho, jo, ...

T: Takže teďka s lidma tě to baví?

Jo ... jako, hřeje mě to, prostě, že mě lidi můžou, jako že prostě se mě zatím nestalo, že třeba - neposílejte mě sem tu sem jako - jo, když třeba někoho zastupují, naopak když jsem zastupovávala holky, a jezdila jsem za ně, tak jako byli viditelně rádi, že jsem se tam ukázala, jako často, takže, nebo myslím si, že nejsem nějaký takovej jo?, jako ... z toho jihu jsem taková pracovně vycvičená, takže práci neodfláknu, a prostě je to

poznat, je to, že jsou hodně všímaví a ví, jo jako, už to, jak někomu umyješ zadek a pak to, že třeba po sobě sklidiš v koupelně, jo jako, takže ... i to potom je vizitka (smích) pečovatelky. A ještě si tak jako myslím, tím, že jsem si udělala ty kurzy, tak že zas ... jakože já - i s titulem - se cítím, že nejsem jenom řadová pečovatelka, jako tak, že - nechcu říct, že moje ego - ale jako přesto že jsem na Charitě jako pečovatelka, že jsem spokojená, jo? Protože takhle dělám pro sebe, jo, jako furt něco - se vzdělávám jako že - tady umeju zadek - a končím, ve tři hodiny padla, jo? Prostě jsem ochotná k těm lidem přijít třeba v 7 večer, když jim to nevychází třeba, jo, třeba na tu pedikúru že se třeba domluvíme, jo? Nechcu se chválit, já ti jenom vysvětluju, jak to беру, jak to že tady jenom nesedím, no.

T: Musíme se pochválit, když nás druzí nepochválí ...

No, že (smích), a tak já vím, že mě chválí, jo, na odměnách to vidím ... no, takže musím říct, že takhle vnitřně jsem spokojená a vlastně i v tom osobním životě - že tam jako, mám, mám něco - takovýho růžovýho voňavýho, tak jako že zářím, že mě to naplňuje, jsem spokojená i tak, i když to taky má nějaký muchy ... jo prostě, ale pokud já tomu nějak, já tomu říkám, já jsem do toho šla s tím, že jsem se nechtěla vdávat, jo, na co bych se ... Ale teď už to člověk zas tak jako - kdy už ti táhne na těch 50, jako ... A ta představa, jako že mám ještě 19 roků pracovat, to jako jo? Tak bude to prostě takový šedivý, prostě, já nevím, tak to si prostě musím udělat krásněji, no. (Ilona, s.12-13)

Pro respondenty byla práce určitým únikovým způsobem z dané situace. Je pro ně důležité mít nějakou činnost a věnovat se něčemu.

Okolí:

Víš. A i v práci. Tam byli lidi, kteří ... a i ten kolega, kterého jsem potom našla, který mi v tom pomáhal, tak on mě šíleně bránil. On aj, když tam potom přišli lidi, kteří by aj chtěli říct nějakou takovou myšlenku, třeba vůči manželovi, tak ten kolega je sekl a v té chvíli nedořekli nic. Jo.

T: Pomohlo ti, když ti někdo volal a vyjádřil ti soustrast. Jak jsi tohle vnímala? Nebo jsi to ani nechtěla?

V tu chvíli nebylo mi až moc příjemné, když mi to někdo říkal. Jo. On to myslel dobře, ale já se musela usmát a kývnout. To bylo hrozný. To mi nebylo příjemné. Když přišli dopisově, tak kromě dvou, to byly věci, které lidi mysleli určitě dobře. Ty dopisky byly opravdu myšlené dobře, že na mě myslí a cokoliv budu potřebovat, tady v tomto směru, tak jo, ale více méně jsem si takhle řekla, nevíte, o čem mluvíte, a takhle jsem to odložila.

T: Co tam řekli?

Tam jenom bylo, že cokoliv budu potřebovat, můžu říct. To není pravda ... kdyby to byla pravda, tak ti lidi by se mnou byli už dřív.

T: Chceš tím říct, že záleželo, od koho to bylo? Že kdyby to byla kamarádka, která by za tebou přišla, zavolala, byla s tebou? Řekla - kdybys potřebovala tak řekni, já ti pomůžu - a ty víš, že to myslí upřímně?

Ano. Že třeba, když to je nějaká sestřenic, kterou vidíš jednou za čas, a prostě ti to nabízí, tak já tohle ne ne ne. To je, jak kdybych já ... teďka ji poslala, že ji pomůžu, když bude cokoliv potřebovat. To už se musím přiznat, že jsem některé ani nedočetla. Jenom dva, otec Josef, ten jako nádherně a kolegyně ze Vsetína, ta teda nádherně. To do dneška, když to čtu, tak jsem slzavě údolí nadlouho (smích). Ta měla fakt nádhernou věc. To jsou dvě věci - a vždycky, když mě vidí, ju potkám, tak vždycky se zeptá, jo.

A vždycky ví, že to cítím z ní, že ona na mě myslí, že si na mě vzpomene. To cítíš - toho člověka, že nelže, jo. Když ti někdo řekne, že na tebe myslí, tak v tej chvíli, kdy tě potká, že jo. Ale s ní ne. Já se s ní nevidím často, ale vím, že na mě myslí, že si na mě stoprocentně! vzpomene při té mši a nebo nějakou věc vidí a řekne si, to je jak u ní. Že tady tímhle způsobem, že mi je, že cítím takovou tu její ... tu pomoc.(Vanda, s. 2)

T: Svým způsobem tě trochu omezovalo - určité zvyklosti tady?

Hm. No hodně. Musela jsem se přizpůsobit, někde hodně, v této věci. Byla tady opravdu jinak ... tyto věci nastavené. Je spousta věcí, kterými mňa překvapili, třeba ti hasiči, říkali, no to teda ne, to my si ho odvezeme jo. Já jsem byla domluvená s klukama našima, jo, že chtěli, aj tady ti dva, ti synovci jeho, jo.(Vanda, s. 3)

T: Během toho roku po pohřbu, které ty chvíle jsou těžké? To srovnávání se?

Ten rok po tom pohřbu, to vím, že jsem byla v takové krásné apatii, protože jsem věděla, že po mně nebude nikdo nic chtít, na nic se mě ptát a že ti lidi tady ten rok dodrží. Že jsou tady fakt zvyklí, jo. To znamená, že jsem si říkala, že žádné hloupé narážky nebudou, nic takového. Fakt to tak bylo, jo. Rok přešel a už to začalo. To byly takové ty ... obvyklí, jak to bude s něčím, třeba tady k tomu gruntu patří spousta polí, takže jak to s tím budu, jak to udělám. Proč to nedělám, jak to vymyslím a tak. Rok mě nechají být, po roce už ne. Pak už jsem musela se nějakým způsobem se k tomu stavět, jo. Nikde jsem se nikoho na nic neptala, vždycky jsem si to dělala sama. Vždycky jsem si to spíš srovnávala tam s tím nahoře. Potom později jsem pochopila, že to musím diskutovat i s těmi dětmi, že jo. Takže potom ti lidi se začali - rok - se ptát, víc, jestli jsem tady přímo na Jarka. Oni spíš na mě a nabízeli někoho, něco a tady ty způsoby. Což já nemusím. A oni mě znají, oni ví. Takže oni na mě viděli, a když jsem přehoupla tu řeč jinam, což jde udělat, že, a oni, když byli hodně drzí, tak se k tomu vrátili, že jo. Oni řekli, ty se tomu vyhýbáš. A já řekla, já se tomu nevyhýbám, já o tom prostě nechci mluvit. V této chvíli, to není prioritou v tomto životě. Já nevím, co bude za x let, teďka mi tyto otázky nekladte, ani mi neříkejte. Já jako momentálně, jako není to ten grunt.(Vanda, s. 4-5)

Já jsem přemýšlela nad tím, proč se to stalo. Ten šok jako ... člověk nedokáže zpracovat nebo hrozně dlouho ho zpracovává a vždycky záleží – první, kdo mi pomohl, jsi byla vlastně ty, protože jsi v tu chvíli tady byla. ...

Kdekdo si řekne - ale jo, vždyť ona je v pohodě a kdoví, jestli si to vůbec ještě zabírá – a tak. To si lidi asi myslej, ale možná to bude souviset asi i s tvou další otázkou, protože na začátku toho roku 2011 ... jedna známá přišla, druhá přišla, ale pak když viděli, že nějakým způsobem už funguju, tak nějaký další dotaz na to, zda něco nepotřebuju ... zeptat se, jak jde život, že by to člověk občas potřeboval ... se z některých věcí vypovídat (pláč)...(Jarmila, s. 4)

T: Byly pak ještě nějaké věty, které ti lidi říkali, které by ti vadily, třeba na tom pohřbu a tak?

Samozřejmě taková ta, nevím jestli rada ... možná člověk neví, co by na tu smrt řekl. To jsem se dověděla od jednoho tady člověka, možná nevím, co by jiný na to řekl. „No víš, musíme tam všichni.“ Tohle to úsloví, já ... ještě když ten ... Můj muž tak starej nebyl ... Tak bych v tu chvíli musela pomyslet na to ... co ještě lepšího by ten člověk řekl, protože kdybych nad tím i moc přemýšlela, tak bych se v tu chvíli i moc rozbrečela...(Jarmila, s. 8)

T: A taky – holky v práci ti taky byly oporou, nebo spíš jenom ta práce? Vnímala jsi nějak – protože my jsme věděli, že ti zemřel jak manžel, tak syn, tak ..? Jak jsi vnímala třeba to, když ti třeba vyjadřovaly upřímnou soustrast a tak ..?

Oni mi právě, poslali mě, víš jako ... tak to se stalo ve čtvrtek, že, a já jsem odjela do toho (??), potom do Březí, a vrátila jsem se sem až, až, já nevím, v úterý, a ve čtvrtek jsme jeli zase zpátky tam, že v pátek byl ten pohřeb. Že jsem vlastně přijela sem dom, asi v to úterý, a tady jsem měla vlastně od holek jako ... kondolenci, víš jako, že to bylo ... takový jako hrozně milý, nebo jako že (ticho), no ono potom, takový ... nechcu říct, že to nějak změnilo, ono že ... do toho měsíce zemřela taky ta Hanička (pozn. kolegyně), že, takže se zase ty vztahy – to unést ... pro mnohé změnilo, ono dycky ... že se člověk víc otevře nebo, jako, je, je to jiný ... přijdeš tam do práce, píšeš tam papíry, uvaříš si kafe a zase letíš za klientama, takže nemáš možnost se jakoby s kým jako by sblížit ... je to jiný jako, když děláš s Martinkou někde v kanceláři a jakoby jste pořád spolu, že ... a ještě řešíte, nebo máte možnost si povykládat jakoby o osobním životě a tak, tak je to ... Kdežto my jsme furt tak jako by (úsměv) ...

T: A bylo to jakoby i s tím manželem?

No, tak to víceméně, skoro nikdo nevěděl.

T: Jo, žes to jako nikde neříkala?

Ne, to já jsem jakoby na Charitě, před klientama ... jo, protože se pak ptali, jo, tak já jsem říkala – že, já jsem vdova, že, jako to věděli, že jsem vdova, to bylo – vlastně jsem v únoru nastoupila, nastoupila jsem tam jakoby brigádně, do června, a to se stalo v dubnu, jo ... takže Marta věděla, že jsem vdova a ... a nikdy jsme nemluvily o tom, že vlastně, víceméně, až před rokem a půl, jak se začaly dělat ty rozhovory ... s tím pracovníkem ... ten hodinovej ... takže jsme se tak jako bavili tak nějak osobnějc, jo ... Tak Marta tak nějak hloubějc do detailů ... věděla, no ... A jinak ... jsem jako neměla potřebu ... jo, jako ... Proto, proto mně to tady až tak nedělalo nějaký problém, víš, tak, vystupovat ... že by ty lidi jako nespojovali, nebo neměli potřebu spojovat, jo jako ... že já jsem nechodila v černým, nebo tak – ze začátku, že jsem nechodila v příkladným, jo jako, (??) neměla jsem ani pásku, jo jak bylo zvykem, bývalo, vdova chodila, já nevím, rok ? v černým, že když jsem ... třeba teď ke mně chodí paní, manželka našeho bývalýho klienta, rok vdova, nebo jako toho prvního půl roku - to byla tak, tak hrozně ... taky – pokaždé když o něm promluví, tak hned brečí, že, že jsem říkala, jak je to vůbec hrozně rozdílný, (Ilona, s. 9)

Tato část poukazovala na důležitost přátel i sousedů. Některé projevy jejich účasti respondenty potěšily. V některých případech měli jejich nevhodné poznámky a chování spíše opačný účinek.

Čas:

T: Dá se říct, od kdy Vy to vnímáte, že jste se s tím vyrovnala?

Tak my jsme v podstatě ... s tou skutečností - asi tak po dvou letech to člověk tak nějak ... ten život šel dál. Já jsem měla, né, že výhodu, ale tu situaci, že jsem nebyla na manželovi finančně závislá, ba spíše naopak. Takže v tomto jsem neměla nějaké kotrmelce. (Milena, s. 4)

T: Kdy si myslíš, že sis mohla říct, po jak dlouhé době, že jsi „dobrá“?

Já si myslím, že tři roky to bylo takové, takový těžký. Teď třeba, teď je to pátý rok, tak je to lepší. Už ten předtím - rok - už to bylo lepší, ale předtím ty tři roky, to bylo furt takové, jako - tě to táhlo, tak jakoby hodně dolů. Jsem se k tomu vracela, furt jsi přemýšlela, furt jsi čekal, i ta dcera, že se ti ještě ukáže, furt jsi čekala, že ta smrt si pro tebe přijde a vezme si tě tam. Teďka už se smírjuji s tím, že to tak asi nebude, jo. Jak jsem si to já představovala, když to bylo v tom roce. Že teda asi fakt ne, že tohle Bůh po

mně asi fakt nechce. A teď už je to takový, že i když se o něm i doma bavíme tam doma dole u nás.(Vanda, s. 6)

Začátkem ledna manžel zemřel (pláč) - to byly dva nejhorší měsíce mého života. Ten leden a únor, i březen to byly (povzdech). Když ti někdo podsouvá věci, co neuděláš, co nemáš ani v nejmenším úmyslu udělat. Prostě ti někdo začne vyčítat věci, který se úplně tak obrátí...(Jarmila, s. 4)

a jako, já jsem si nepřipouštěla ... prostě, že ... nebudu kvůli němu truchlit ... ne jako, že bych si to zakázala, ale prostě ... jako

T: Vlastně je to takový sporný, tak's pro něj netruchlila nebo truchlila? Těžko říct, že? Na jednu stranu sis to asi zakázala a ..?

Ne ... víš, to jako, že bych tady seděla a řvala jak toto ... a ty's odešel, a to ne, jako... ale jde o to, že ...

T: Možná z toho důvodu, jak se k tobě choval?

... (Ilona, s. 8)

T: A teďka máš to vlastně ... dá se říct, že to máš nějak srovnaný? Teda co se týká manžela, že, jiný je to se synem, co se týká manžela, máš to jakoby uzavřený – to vdovství, nebo ses smířila s tím, jak to všechno dopadlo, že zemřel a tak? Nebo jaký je to teď po těch 5 letech? U tebe je to jako – jiný, proto se ptám ... nebo – jak se teďka cítíš, po 5 letech? U něho?

(??) Jo, že jako jsem u něho ten punc vdovy neočekávala, jo, prostě, já jsem se s ním chtěla rozejít, tak nějak, jo, a víceméně jsem se s ním rozešla, jo, ale (ticho).

T: Cítíš to jako uzavřenou kapitolu?

Asi jo, nechcu říct, jako, že mě nemrzí, že ... že už ho v životě nevidím, jako asi bych ... ho chtěla vidět, ale ... nevím, jestli si člověk v podvědomí jakoby vykreslí ty zlý, zlý chvílky, po tom, čeho on byl všeho schopný, triky, jenom aby (dlouhá odmlka).(Ilona, s. 10)

Poslední kategorií je vliv času. Zde můžeme konstatovat, že kromě jedné respondenty, jejíž vztah byl s manželem narušen a smrt pro ní byla vysvobozením, se doba určitého vyrovnání pohybuje v rozmezí 2-3 let. Nejtěžším obdobím jsou 2-3 první měsíce od úmrtí.

Závěr

Podnětem pro sepsání této práce byly tři náhlá ovdovění mladých žen u nás v obci. Netušila jsem, že během doby sepisování této práce ovdoví také má přítelkyně, se kterou jsem mohla její zármutek i postupné vyrovnávání se se ztrátou muže prožívat. V této práci jsem chtěla poukázat na vdovy a jejich proces zvládání vdovství, prostřednictvím psychosociální a duchovní pomoci.

V teoretické části jsem se zaměřila na solidaritu s vdovou, která plynula z jejího sociálního postavení a to ve třech monoteistických náboženstvích – židovství, křesťanství a islámu a jejího vývoje v evropských dějinách. Dále jsem poukázala na krizi, kterou způsobí smrt blízké osoby a její řešení prostřednictvím pomoci psychosociální a duchovní.

V empirické části jsem se zaměřila na poznání života čtyř vdov v době ztráty partnera a zkoumání aspektů pro zvládání vdovství. Prostřednictvím narativních rozhovorů jsem získala data, která jsem analyzovala. Předchozí kapitoly již mnohé odhalily a čtenář si udělal představu o tom, co jim pomáhalo a co ne.

Z příběhů vyplynulo, jak je důležitá podpora ze strany rodiny i blízkých přátel. Vzorek nám též ukázal, jaký vliv má předchozí manželství. Pokud byl vztah pevný a láskyplný, vdova se hůře vyrovnávala se ztrátou partnera. Podstatnou část zvládaného vdovství tvoří též víra. Pro vdovy má význam také finanční pomoc, kterou získají od státu formou vdovského a sirotčího důchodu. A posledním činitelem v tomto období je čas, který je postupně hojivý v životě vdovy.

Rozhovory s vdovami, byly pro mne velkým přínosem a poznáním.

Seznam literatury

Církevní dokumenty

Dokumenty II. Vatikánského koncilu. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN -80-7192-467-9

Jan XXIII. *Pacem in terris, Encyklika o míru mezi všemi národy v pravdě, spravedlnosti, lásce a svobodě z 11. dubna 1963.* Praha: Zvon české katolické nakladatelství, 1996. ISBN 80-7113-154-7

Jan Pavel II. *Familiaris consortio (O úkolech křesťanské rodiny v současném světě) – apoštolská adhortace Jana Pavla II. z 22. listopadu 1981.* Praha: Zvon, české katolické nakladatelství a vydavatelství, 1992. ISBN 80-7113-067-2

Jan Pavel II., *Posynodální apoštolská adhortace Vita consecrata O zasvěceném životě a jeho poslání v církvi a ve světě 25.března 1996.* Praha: Zvon, 1996.

Katechismus katolické církve. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství a vydavatelství, 1995. ISBN 80-7113-132-6

Výklady ke Starému Zákonu, Díl III. – Knihy naučné (Job až Píseň písní). Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-240-4

Malý Stuttgartský komentář, Nový Zákon 1, Evangelium sv. Matouše. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. ISBN 80-7192-146-7

Malý Stuttgartský komentář, Nový Zákon 13, 1 a 2 List Timoteovi, List Titovi. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. ISBN 80-7192-431-8

Monografie

ALTRICHTER, M. „*Duchovní a duševní*“, *Příspěvek z pohledu teologie narativní.* Velehrad: Refugium Velehrad – Roma, 2003.

BAŠTECKÁ, BOHUMILA a kol. *Terénní krizová práce. Psychosociální intervenční týmy.* Praha: Grada Publishing, a.s., 2005.

BAŠTECKÁ, B. *Vymezení psychosociální pomoci – „to, co pomáhající člověk dělá, když se snaží vyjít vstříc psychickým a sociálním potřebám obětí“.* In: *Víme o sobě?* Vydáno u příležitosti konání konference Psychosociální pomoc v situacích mimořádných událostí Praha 23-24. září 2004. Hlavní město Praha, Magistrát hlavního města Prahy. Design Radix, Tisk UNIPRINT, 2004.

- BERÁNEK, O., ŤUPEK, P.** *Dvojitá tvář islámské charity*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008. ISBN 978-80-7325-163-5
- DEWOLFE, D.J.** *Master of Science in Public Health U.S. Department of Health and Human Services Substance Abuse and Mental Health Services Administration Center for Mental Health Services, Psychosociální odpověď na kolektivní násilí a terorismus*, Terénní průvodce. Praha: MV – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR a Psychologické pracoviště MV-GŘ HZS ČR ve spolupráci s Bohumilou Bašteckou, 2010. s. 25-26
- GARIN, E.** *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-653-0
- HAŠKOVCOVÁ, H.** *Rub života – líc smrti*. Praha: Orbis, 1975
- HENDL, J.** *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2
- KASTOVÁ, V.** *Krize a tvořivý přístup k ní*. 2. Vyd. Praha: Portál, 2010.
- KŘIVOHLAVÝ, J.** *Křesťanská péče o nemocné*. Praha: Advent, 1991.
- KŘIVOHLAVÝ, J.** *Mít pro co žít*. Praha: Návrat domů, 1994.
- KROPÁČEK, L.** *Islámský fundamentalismus*. Praha: Vyšehrad, 1996. 263s ISBN 80-7021-168-7
- LÉON-DUFOUR, X. a kol.** *Slovník biblické teologie*. Řím: Velehrad -Křesťanská akademie, 1991.
- MATOUŠEK, O. a kol.** *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001.
- MOODY, R. ARCANGEL, D.** *Život po ztrátě*. Praha: Euromedia Group, k.s. – Knižní klub, 2005.
- PARKES, C.M., RELFOVÁ, M., COULDRICKOVÁ, M.** *Poradenství pro smrtelně nemocné a pozůstalé*. Brno. Společnost pro odbornou literaturu, 2007.
- PERNOUDOVÁ, R.** *Žena v době katedrál*. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-544-5
- PRINCE, D.** *Kdo se stará o sirotky, vdovy, chudé a opuštěné?*. Doubek: Postilla s.r.o., 2005. ISBN 80-86442-32-2
- RIEGER, F. L.** *Slovník naučný*. Díl devátý. Praha: Nakladatel Kněhkupectví: I.L.Kober, 1872.
- SLÁDEK, P.** *Malá encyklopedie rabínského judaismu*. Praha: Libri, 2008. 255s ISBN 978-80-7277-379-4
- STUBHAN, M. a kol.** *Encyklopedie Bible*. Bratislava: Nakl.Gemini 1992. ISBN 80-85265-30-3

ŠPATENKOVÁ, N. a kol. *Krizová intervence pro práci*. 2.aktualizované a doplněné vyd. Praha: Grada Publishing, 2011.

VIZINOVÁ, D., PREISS, M. *Psychické trauma a jeho terapie*. Praha: Portál, 1999.

VODÁČKOVÁ, D. a kol. *Krizová intervence. Krize v životě člověka. Formy krizové pomoci a služeb*. 2.vyd. Praha: Portál, 2007. 543s ISBN 978-80-7367-342-0

Časopisy a sborníky

Historická demografie 23. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1999. ISBN 80-85950-72-3 ISSN 0323-0937

Psychologie dnes. Psychologie, psychoterapie, životní styl. Č.11. 9.ročník. Praha: Portál, 2003.

Souvislosti. Revue pro křesťanství a kulturu. č.2. Praha: Sdružení na podporu vydávání časopisů, 1997. ISSN 0862-6928

Studijní texty ze spirituální teologie I. Axiomy duchovního života. 2003.

Teologické texty. 4/2005, Čl. Problematika Vdovstva v dokumentech Katolické církvi, Mária Calpašová s. 155-158

ČADKOVÁ, K., LENDEROVÁ, M., STRÁNIKOVÁ, J. (edd.) Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20.století v zasetí historiografie. (Sborník příspěvků ze IV. Pardubického bienále, 27.-28. dubna 2006), Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5. Příspěvek od Boženy Kopiczkové – Ideální modely života ovdovělých královen, kněžen a šlechticů v českém středověku ve světle reality s. 223-238

Pracovní skupina pro vytváření a ověřování standardů psychosociální krizové pomoci a spolupráce při MV-GŘ HZS ČR. *Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek*. Praha: MV – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR a Psychologické pracoviště MV-GŘ HZS ČR, 2010.

Internetové odkazy

MAŘINKA Magazín pro celou rodinu. *Žena a náboženství VII.-úděl vdov*. [cit. 18.2.2011] Dostupné na: <http://www.marinka.cz/nejen-pro-zeny/zena-a-nabozenstvi-vii-udel-vdov>

Ordo virginum. [cit. 2.4.2012]. Dostupné na: <http://teologietela.paulinky.cz/dokumenty/dokument/Vita-consecrata.html>.

Seznam zkratek

SZ	Starý Zákon
Gn	Genesis
Ex	Exodus
Lv	Leviticus
Dt	Deuteronomis
1 Král	1 Královská
Žl	Žalmy
Př	Příslaví
Iz	Izajáš
Jdt	Judit
NZ	Nový Zákon
Mt	Matouš
Lk	Lukáš
1 Kor	1 List Korintským
1 Tim	1 List Timoteovi
GS	Gaudium et spes
LG	Lumen gentium

Abstrakt

Název:

Možnosti duchovní a psychosociální pomoci vdovám

Klíčová slova:

Vdova, vdovství, chudí, dobročinnost, péče o vdovy, krize, truchlení, psychosociální pomoc, duchovní pomoc, kvalitativní výzkum

Anotace:

Tato práce poukazuje na problematiku vdov, jejich společenskému postavení ve společnosti a její pomoci. Ztráta partnera v životě ženy představuje krizovou událost, která sebou nese určité dopady. Práce se věnuje podpoře vdovám z pohledu psychosociální a duchovní pomoci. Poslední část je věnována výzkumu, který je založený na rozhovorech s mladými vdovami a jejich vnímání pomoci v době vyrovnávání.

Abstrakt

Spiritual and psychosocial help possibilities for widows

Widow, widowhood, poor, charity, widow cares, crises, groaning, psychosocial help, spiritual help, qualitative research

This thesis deals with the widow matters, their social position in the society and help of the society to them. Lost of the life partner means a critical incident for woman, that brings certain consequences along with. The thesis is dedicated to widow support from the point of psychosocial and spiritual help. The last part regards the research, based on interviewing young widows and their reflection of the help while have been aligning with.